

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski rad

ŽUPNA CRKVA SV. MIHAELA ARKANĐELA U CERNI

Ivana Jurčević

Mentor: dr. sc. Danko Šourek, docent

Komentorica: dr. sc. Dubravka Botica, izvanredni profesor

ZAGREB, rujan 2018.

Temeljna dokumentacijska kartica

Sveučilište u Zagrebu Diplomski rad

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski studij

ŽUPNA CRKVA SV. MIHAELA ARKANĐELA U CERNI

Parish church of St. Michael Archangel in Cerna

Ivana Jurčević

Diplomski rad prilog je slabo istraženoj povijesno-umjetničkoj baštini ruralnih dijelova istočne Slavonije. Ondje se barokna umjetnost nije mogla iskazati u svojoj pravoj raskoši zbog strogo ograničenih financijskih sredstava koje je diktirala jedna vrlo složena političko-gospodarska situacija. Župna crkva Sv. Mihaela Arkandela u Cerni primjer je jedne lijepo i u baroknom duhu obnovljene srednjovjekovne crkve. Prepoznamo ju kao dio složenog korpusa tipskih crkava koje su se nakon oslobođenja od Osmanlija mahom gradile na području Vojne krajine prema zadanim obrascima i pod nadzorom državnih tijela. Identificira se kao *tipično jozefinska crkva*. Premda dio njezinog kasnobaroknog inventara uživa status zaštićenog kulturnog dobra, vremenom ipak polako nestaje i zamjenjuje se novim. Zbog toga je nužno o njemu govoriti i baštiniti njegovo postojanje generacijama koje slijede. Među inventarom ističu se drveni polikromirani oltari tektonskog tipa, koje datiram u sredinu XVIII. stoljeća te pala središnjeg oltara s prikazom zaštitnika crkve sv. Mihaela Arkandela. Pala je kvalitetan rad nadahnut poznatim djelom Guida Renija, dok stilska analiza i povijesni kontekst upućuju na nastanak unutar umjetničkog kruga osječkog slikara Paulus Antonius Sensera.

Ključne riječi: istočna Slavonija, kasnobarokna umjetnost, *tipske crkve*, Vojna krajina, *tipično jozefinska crkva*, crkva sv. Mihaela Arkandela u Cerni, Guido Reni, Paulus Antonius Senser

Ja, Ivana Jurčević, diplomantica na Istraživačkom smjeru – modulu Umjetnost renesanse i baroka diplomskoga studija povijesti umjetnosti na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, izjavljujem da je diplomski rad pod nazivom Župna crkva sv. Mihaela Arkandžela u Cerni rezultat mog istraživanja i u potpunosti samostalno napisan. Također, izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije izravno preuzet iz nenavedene literature ili napisan na nedozvoljen način, te da se tekst u potpunosti temelji na literaturi kako je navedeno u bilješkama, uz poštivanje etičkih standarda u citiranju i korištenju izvora.

U Zagrebu, 25 rujan 2018.

Vlastoručni potpis

ZAHVALE

Veliku zahvalnost želim izraziti prije svega svojim mentorima, dr. sc. Danku Šourek, doc. i dr. sc. Dubravki Botica, izv. prof. koji su prepoznali potencijal ove diplomske teme i strpljivo me usmjeravali. Zatim, zahvale ceranskom župniku, vlč. Krešimiru Jukiću, bez čijeg srdačnog dopuštenja i omogućavanja otvorenog pristupa župnoj arhivi i crkvi ovo istraživanje ne bi bilo moguće. Također, posebne zahvale vlč. Antunu Deviću Starijem čije me je iskustvo i poznavanje stare župne građe usmjerilo selektivnom pristupu. Zahvaljujem vlč. Anti Pavloviću na komunikaciji i proslijeđenoj literaturi. Velike zahvale konzervatorici Dragani Drašković i Konzervatorskom odjelu u Vukovaru na ljubaznom ustupku arhivske građe o crkvi sv. Mihaela Arkandela u Cerni i njezinom inventaru. Bez uvida u njihovu stručnu dokumentaciju rad ne bi mogao biti iscrpan i cjelovit. Zahvaljujem gđi. Veroniki Tomljenović iz Općine Cerna na ustupljenoj literaturi i materijalima. Zahvale dr. sc. Vlatku Dolančiću, arhivaru Nadbiskupijskog arhiva u Đakovu, na susretljivosti i omogućenom pristupu arhivskoj građi. Također, zahvaljujem dragoj prijateljici Dariji Havić i Saši Obrovcu na ustupljenom primjerku Neobjavljenog rukopisa pokojnog ceranskog župnika Josipa Plavšića koji se za života posvetio proučavanju župnog arhiva, povijesti župe i mjesta Cerne.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. POVIJESNI KONTEKST	2
2.1. SLAVONIJA U SASTAVU VOJNE KRAJINE	2
2.2. POLOŽAJ RIMOKATOLIČKE CRKVE U VOJNOJ KRAJINI I HABSBURŠKOJ MONARHIJI.....	5
2.3. CERNA – POVIJEST MJESTA	8
3. ŽUPA SV. MIHAELA ARKANĐELA NA GRACU.....	13
3.1. ŽUPNA CRKVA SV. MIHAELA ARKANĐELA	16
3.2. CRTICE IZ POVIJESTI CRKVE	22
4. SAKRALNA ARHITEKTURA NA PODRUČJU ISTOČNE HRVATSKE U KONTEKSTU JOZEFINSKIH REFORMI	30
4.1. TIPSKE CRKVE.....	33
5. KATALOG INVENTARA ŽUPNE CRKVE SV. MIHAELA ARKANĐELA U CERNI.....	38
5.1. INVENTAR SA SVOJSTVOM KULTURNOG DOBRA	38
5.2. OSTALI INVENTAR	76
6. PRIJEDLOG ATRIBUCIJE OLTARNE PALE GLAVNOGA OLTARA.....	91
6.1. GUIDO RENI I KOPISTI	91
6.2. PAULUS ANTONIUS SENSER	93
7. ZAKLJUČAK	98
8. PRILOG	100
9. LITERATURA I ARHIVSKI IZVORI.....	122
10. POPIS SLIKOVNIH PRILOGA	128
10.1. Slikovni prilozi KATALOGA.....	128
10.2. Slikovni prilozi PRILOGA.....	130
11. SUMMARY	133

1. UVOD

Slavonske krajeve karakterizira vrlo složena povijesno-umjetnička slika koju je potrebno pažljivo analizirati te sagledati burne povijesno-političke okolnosti koje ih prate još od kasnoga srednjega vijeka, kako bi se djelići slagalice posložili na pravi način. Barokna umjetnost tek je na rijetkim primjerima zaživjela u svojoj punoj raskoši na tom istočnom dijelu kontinentalne Hrvatske, upravo zbog teških prilika koje su nastupile prodorom Osmanlija i nakon njihova povlačenja. Trebala su desetljeća pa i stoljeća kako bi ta područja *prodisala*, kako bi oporavak zaživio u svim aspektima društva. Ulaz u sastav Habsburške Monarhije pokazat će se kao sudbonosan moment te ključan pri formiranju konačnog vizualnog državno kršćanskog identiteta. Nakon odlaska islamskih okupatora području Slavonije i Baranje potrebna je prije svega financijska te zatim stručna arhitektonska i graditeljska pomoć kako bi se obnovila razrušena i izgradila potrebna infrastruktura. Centralistička politika Habsburške Monarhije rezultirala je onime što danas doživljavamo kao zajednički vizualni identitet srednjoeuropskih zemalja koje su je nekoć sačinjavale. Karakterizira ga svojevrsna ujednačenost koja i danas dominira arhitekturom diljem kontinentalne Hrvatske. Sakralna arhitektura tada je podlegla prosvjetiteljskim te utilitarnim idejama, cilj je bio racionalno rasporediti resurse pri izgradnji i opremi velikog broja crkava za ojačani i povećani broj kršćanskih zajednica, župa. Iz tih razloga na navedenom području nalazimo većinski skromnija arhitektonska i umjetnička ostvarenja, koja se na prvi pogled ne ističu svojom kvalitetom no koja su ipak vrlo vrijedna na svoj individualni način i u svom vlastitom kontekstu. Na taj će način ovaj diplomski rad prezentirati župnu crkvu sv. Mihaela Arkandela u Cerni i njezinu opremu koja polako s vremenom nestaje, iako joj je utvrđeno svojstvo kulturnog dobra, a kojoj bi kao cjelini bilo šteta ne naći barem malo sporedno mjesto u povijesti umjetnosti kontinentalne Hrvatske. Brojna su umjetnička djela na području Slavonije i Baranje zaboravljena pa i odbačena zbog nedovoljnog interesa ili nedostatka svijesti o njihovoj vrijednosti što rezultira pomanjkanjem brige za iste te na koncu njihova propadanja. Stoga je važno pisati o njima, kako bi se prije svega potaknulo na njihovo očuvanje, a zatim i ostavilo vrijedno svjedočanstvo budućim vremenima kada ona možda više ne budu postojala.

2. POVIJESNI KONTEKST

2.1. SLAVONIJA U SASTAVU VOJNE KRAJINE

S teškoćom se razmatraju i određuju počeci krajiške povijesti jer Vojna krajina nikada nije bila službeno osnovana već se izgrađivala postupno kao reakcija na političke i vojne okolnosti. Tokom XV. stoljeća, za vladavine Žigmunda Luksemburškog (1387. – 1437.)¹ i Matijaša Korvina (1458. – 1490.), Ugarsko-Hrvatsko kraljevstvo pokušava uspostaviti obrambeni pojas protiv Osmanlija uzduž jugoistočne granice, učvršćivanjem pograničnih obrambenih sustava, izgradnjom utvrda i vojnom organizacijom na dodirnim mjestima sukobljenih strana, kršćanstva i islama.² Stoga se upravo to razdoblje promatra kao začetak više od tristoljetne vojnokrajiške povijesti.³ Sustavnija organizacija Vojne krajine započinje nakon bitke na Krbavskom polju 1493. te nakon Mohačke bitke 1526. godine. Dolazak dinastije Habsburgovaca na čelu s Ferdinandom I. (1527. – 1564.)⁴ 1527. godine te sa Svetim Rimskim Carstvom u zaleđu, na Ugarsko-Hrvatsko prijestolje predstavlja ujedno i dolazak konkretne vojne i logističke pomoći pograničnim područjima.⁵

Kralj Ferdinand s Osmanlijama je sklopio mir koji je potrajao do 1536. godine kada su na istočnu Slavoniju udarile dvije osmanske vojske, jedna preko Srijema dok je druga iskoristila riječni prijelaz Save kod Babine Grede i Kobaša. Tom su prilikom Osmanlije osvojili sva slavonska sela do Požege.⁶ Hrvatske su se zemlje tada svele na »ostatke ostataka« odnosno cijela Slavonija, zapadna Bosna, kontinentalna Dalmacija, Lika i Krbava našle su se u rukama Osmanlija za osvajačkog pohoda sultana Sulejmana Veličanstvenog (1520.–1566.).⁷ Tijekom osmanske vladavine u istočnoj Hrvatskoj došlo je do velikih demografskih

¹ Sigismund Luksemburgovac (Žigmund Luksemburški), hrvatsko-ugarski kralj od 1387. Preuzeto s portala <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=55872> (pregledano 25. siječnja 2018.).

² Željko Holjevac, Nenad Močanin, »Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva u ranome novom vijeku«, u: *Hrvatska povijest u ranome novom vijeku*, sv.2. (ur.) Neven Budak, Zagreb: Leykam International, 2007., str. 9 – 12.

³ Wolfgang Kessler, »Njemačka i austrijska historiografija Vojne krajine«, u: *Vojna Krajina, povijesni pregled – historiografija – rasprave*, (ur.) Dragutin Pavličević, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1984., str. 101 – 117 (108).

⁴ Ferdinand I., rimsko-njemački car (Alcalá de Henares, 10. III. 1503 – Beč, 25. VII. 1564). brat Karla V., koji mu je dao na upravu austrijske zemlje (1521). Nakon Mohačke bitke (1526.) izabran je za kralja Češke, Ugarske i 1527. Hrvatske. U zemljama kojima je vladao i u Njemačkoj, gdje je zamjenjivao cara Karla, zalagao se za uspostavljanje mirnih odnosa između katolika i protestanata (Augsburški vjerski mir, 1555). Reformama ojačao središnju vlast u Austriji. Nakon abdikacije svojega brata izabran za njemačkog cara (1556), na vlast stupio 1558. Preuzeto s portala <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=19254> (pregledano 2. rujna 2018.).

⁵ Holjevac, Močanin, 2007., str. 12.

⁶ Mirko Marković, *Istočna Slavonija. Stanovništvo i naselja*, Zagreb: Jesenski i Turk, 2003., str. 30.

⁷ Holjevac, Močanin, 2007., str. 12 – 13.

promjena, starosjedilačko je stanovništvo pred Osmanlijama uglavnom pobjeglo zbog čega su Osmanlije ta područja naseljavali muslimanima te brojnim balkanskim Vlasima pravoslavne vjere kako bi obrađivali zemlju, uzgajali stoku te formirali čete za borbu protiv katoličkih zemalja.⁸

Govoreći o hrvatskim prostorima ustaljeno je, taj integralni dio novovjekovnoga habsburškoga vojnokrajiškoga bedema koji se protezao dugim pograničnim područjem prema osmanskome carstvu, nazivati Hrvatsko-slavonskom Vojnom krajinom.⁹ Tijekom cijelog XVI. stoljeća u Hrvatskoj i Slavoniji krajiške utvrde okupljale su se pod zapovjedništvom u kapetanijama koje su se razvile po uzoru na Senjsku kapetaniju. Broj takvih kapetanija s vremenom je rastao jer su feudalc i svoje utvrđene posjede prepuštali kralju zbog vlastite loše financijske situacije.¹⁰ Krajem XVII. stoljeća ulaskom u sastav Habsburške Monarhije novooslobođeni teritorij dijeli se na civilni Provincijal pod upravom Dvorske komore te Slavonsku vojnu krajinu pod upravom Vojnog vijeća u Grazu.¹¹

Sredinom XVIII. stoljeća kada se smiruje opasnost od novih prodora Osmanlija, a Hrvatsko-slavonska Vojna krajina gubi svoju obrambenu ulogu, započinje korjenita preobrazba krajiškog sustava.¹² Tada je u preustrojenoj Hrvatsko-slavonskoj Vojnoj krajini oblikovano jedanaest narodnih krajiških pješačkih pukovnija (*National – Grenz – Infanterie – Regimentern*), vojno upravnih i teritorijalnih cjelina, koje su se dijelile na satnije (*Compagnien*), a ukinute su stare teritorijalno-organizacijske strukture (kapetanije). Vojno upravne reforme u Hrvatsko-slavonskoj Vojnoj krajini tada su bile u svom teoretskom obliku uglavnom završene dok se neke mjere u pravom smislu počinju provoditi tek nešto kasnije.¹³

Preobrazbi krajiškog ustroja svoj prilog dala je i protomodernizacija u XVIII. stoljeću, vrijeme je to kada novovjekovne ideje napretka te kritički stav europskog prosvjetiteljstva prema tradiciji potiču promjene. Moderne tendencije razvoja habsburške apsolutističke države očituju se u težnji k metamorfozi društva, u traženju odgovora na potrebe novih gospodarskih te društvenih prilika, a između ostaloga i u modernim duhovnim strujanjima. Novo centralističko uređenje koje nastoji učvrstiti heterogene dijelove Monarhije u *Gesamtstaat* –

⁸ Marković, 2003., str. 31.

⁹ Holjevac, Moačanin, 2007., str. 9.

¹⁰ Ibid., str. 13.

¹¹ Margareta Turkalj Podmanicki, *Sakralna arhitektura prve polovice 18. stoljeća na području današnje Đakovačko-osječke nadbiskupije*, doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, 2015., str. 8 – 11.

¹² Holjevac, Moačanin, 2007., str. 29.

¹³ Ibid., str. 45 – 48.

jedinstveno političko-upravno, gospodarsko i vojno područje,¹⁴ slijedi primjer francuskog apsolutizma Louisa XIV. (1643. – 1715.).¹⁵ Jedan od razloga potrebe korjenitih promjena bilo je i stanje društva na području Vojne krajine, koje je zbog višestoljetnog ratno graničarskog života bilo žrtva civilizacijske marginalizacije i izolacije što je rezultiralo sociokulturnom barbarizacijom te zaostajanjem za razvojnim kretanjima i aktualnostima na zapadu. Stanovništvo krajiških područja živjelo je vrlo skromnim životom, njegujući tradiciju i običaje, nesvjesno kulturnih uzdizanja razvijenih dijelova Habsburške Monarhije. Tamošnji razvitak sprječavale su i loše financijske prilike domaćih snaga te slaba vanjska ulaganja zbog čega su nove mjere bile neophodne, a discipliniranje pod upravom vojnokrajiške ruke logičan slijed k modernizaciji.¹⁶

Konkretna reforme u duhu prosvijećenog apsolutizma započinju za vrijeme vladavine kraljice Marije Terezije (1740. – 1780.), koje svoj vrhunac dosežu za njezina nasljednika Josipa II. (suvladar s majkom od smrti svoga oca Franje I. Stjepana 1765. te vladar od 1780. godine do smrti 1790.),¹⁷ prema kojemu i dobivaju pridjev *jozefinske*, a traju sve do revolucije 1848. godine.¹⁸ Težnja stvaranju jedne kompaktne i snažne centralističke države realizira se ukidanjem feudalnog uređenja te provođenjem reformi kako na području vojne i državne uprave tako i u gospodarstvu te školstvu, a posebice unutar crkvene organizacije.¹⁹ Formalni početak školstva u Krajini vezan je neposredno za terezijanske naredbe o školama u Vojnoj krajini 1775. godine kada se počinju osnivati nove pučke škole, čija je glavna zadaća bila pripremiti potreban broj pismenih mladića za vojnu službu, što neophodno uključuje učenje njemačkog jezika.²⁰ Konačan cilj reformi bio je uspostava jedinstvenog vizualnog *jozefinskog državnog identiteta* s obzirom na to da je države unutar Monarhije karakterizirala neujednačenost u svim aspektima njihova ustrojstva.²¹

¹⁴ Stjenko Vranjican (ur.), *Nikola Škrlec Lomnički 1729. – 1799.*, sv. 4., Zagreb, HAZU; HDA; PFZ; FFZG, Zagreb, 2007., str. 73.

¹⁵ Holjevac, Moačanin, 2007., str. 30 – 34.

¹⁶ Ibid., str. 97 – 98.

¹⁷ Preuzeto s portala <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=38929> (pregledano 26. siječnja 2018.).

¹⁸ Dubravka Botica, »'Dugo 18 stoljeće' u sakralnoj arhitekturi – tipologija sakralne arhitekture u sjeverozapadnoj Hrvatskoj i Štajerskoj u drugoj polovici 18. stoljeća i na početku 19. stoljeća«, u: *Neznano in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenskem*, (ur.) Miha Preinfalk, Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU; Slovensko društvo za preučevanje 18. stoletja, 2011. str. 167 – 182.

¹⁹ Turkalj Podmanicki, 2015., str. 12.

²⁰ Mirko Valentić, »Hrvatsko-slavonsko Vojna krajina 1790. – 1815.«, u: *Vojna Krajina, povijesni pregled – historiografija – rasprave*, (ur.) Dragutin Pavličević, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1984., str. 72.

²¹ Botica, 2010., str. 5.

2.2. POLOŽAJ RIMOKATOLIČKE CRKVE U VOJNOJ KRAJINI I HABSBURŠKOJ MONARHIJI

S prostora istočne Hrvatske katoličko je stanovništvo, vjernici kao i cjelokupni kler s biskupima i svećenstvom, u najvećem dijelu pobjeglo pred nasrtajima Osmanlija dok je ulogu pastira preuzelo franjevačko redovništvo provincije Bosne Srebrene, brinući se za neznatno preostali broj vjernika.²² Đakovačka i Bosanska biskupija krajem XVII. i početkom XVIII. stoljeća iako s ozbiljno narušenom i izmijenjenom etničkom i vjerskom slikom stanovništva nastavila je svoj kršćanski život u malobrojno preostalim crkvama.²³ O broju katoličkih Hrvata u Srijemu i istočnoj Slavoniji u XVII. stoljeću saznajemo iz kanonskih vizitacija katoličkih župa. Jedan od primjera svjedočanstvo je apostolskog vikara Petra Masarecchija, koji je te krajeve obilazio tijekom 1624. godine, u kojemu govori kako je u selima između Dunava, Bosuta, Vuke i Biša (Biđa) našao tek oko devet tisuća katolika.²⁴ Osim islamskih okupatora ozbiljno iskušenje za Rimokatoličku Crkvu predstavljalo je pravoslavno balkansko doseljništvo te protestanti pridošli s vojnom posadom, iako je sankcijom Rudolfa II. (1572. – 1608.) iz 1608. godine²⁵ katolička vjera u Hrvatskoj i Slavoniji proglašena isključivom.²⁶

Krajem XVII. stoljeća stišavanjem višestoljetnih osmanskih napada i pomicanjem granica prema istoku stvorilo se pogodno ozračje za obnovu sakralne arhitekture razorene za dugotrajnih ratovanja, koja je sada ponovno potrebna vjernicima ojačane katoličke crkve.²⁷ Tada je započela i temeljita reorganizacija crkvene uprave koja će trajati desetljećima, tako je 1703. godine obnovljena Bosanska biskupija sa središtem u Đakovu, dok je njoj istočno položaj zauzela obnovljena Srijemska biskupija.²⁸ Područje današnje Đakovačko-osječke nadbiskupije u prvoj je polovici XVIII. stoljeća bilo podijeljeno na četiri biskupije: Bosansku (Đakovačku), Pečušku, Srijemsku i Zagrebačku.²⁹ Pečuška je biskupija pod svoju upravu dobila veliki dio istočne Slavonije dok je požeški kraj pripao Zagrebačkoj biskupiji prema

²² Stjepan Sršan, »Popis slavonskih župa i škola Pečuške biskupije godine 1766.«, u: *Diacovensia*, 1 (1993.), str. 142 – 158 (142).

²³ Turkalj Pomanicki, 2015., str. 13.

²⁴ Marković, 2003., str. 31.

²⁵ Rudolf II. (1552–1612), hrvatsko-ugarski kralj od 1572. i rimsko-njemački car od 1576. Maksimilijanov sin, okrunjen za kralja Ugarske i Hrvatske za očeva života. Rudolf je, na inicijativu izaslanika Hrvatskog sabora koji su potkraj 1607. došli u Prag, potvrdio na poč. 1608. zaključak Hrvatskog sabora o isključivom priznanju katoličke vjere u Hrvatskoj i Slavoniji, koji je zatim u Saboru proglašen posebnim vjerskim zakonom oprečnim ugarskom. Preuzeto s <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=42> (pregledano 26. siječnja 2018.).

²⁶ Holjevac, Močanin, 2007., str. 81 – 82.

²⁷ Botica, 2010., str. 2.

²⁸ Holjevac, Močanin, 2007., str. 83.

²⁹ Turkalj Podmanicki, 2015., str. 1.

odluci cara i kralja Karla VI. (1711. – 1740.).³⁰ Teritorijalno razgraničenje rimokatoličkih crkvenih pokrajina konačno je određeno u drugoj polovici XVIII. stoljeća. Tako je područje Brodske pukovnije 1780. godine pripojeno biskupiji u Đakovu, dok je kraj oko Donjeg Miholjca pripao Pečuškoj biskupiji. Bosanska je pak biskupija 9. srpnja 1773. godine, odlukom *Universi orbis Ecclesiis* pape Klementa XIV. (1769. – 1774.) sjedinjena sa Srijemskom, sa sjedištem u Đakovu.³¹ Do 1781. godine ta je biskupija postala druga po veličini biskupija u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji, prostirući se na području između rijeka Save, Dunava i Drave, od Zemuna do Osijeka te Broda na Savi odnosno današnjeg Slavonskog Broda.³² Rijeka je 1787. godine inkorporirana u Senjsku i modrušku ili Krbavsku biskupiju dok je Žumberak 1790. godine postao dio Zagrebačke biskupije. Na taj je način Hrvatsko – slavonsko vojnokrajiško područje bilo podijeljeno između Senjske i modruške ili krbavske te Zagrebačke i Bosansko srijemske biskupije.³³

Bitno je naglasiti važnost franjevaca u održavanju katoličanstva na području Slavonije, Baranje i Srijema za vrijeme osmanske dominacije, gdje su kontinuirano bili prisutni od srednjega vijeka. Godinama su franjevci provincije Bosne Srebrene držali župe sve do 1757. godine kada se franjevci Slavonije i južne Ugarske zbog sukoba s bosanskim biskupom oko jurisdikcije nad župama odvajaju u novo organiziranu provinciju Sv. Ivana Kapistrana te djeluju iz samostana u Velikoj i Našicama.³⁴ Franjevci su započeli prepuštanje župa svjetovnom svećenstvu te se vratili samostanskom načinu života nakon 1753. godine kada je zagrebački biskup Franjo Thauszy (1751. – 1769.) isposlovaio oduzimanje njihovih posjeda i župa u Slavoniji i Podunavlju.³⁵ Na mjesto biskupa Bosansko – đakovačke biskupije godine 1751. došao je rođak biskupa Thauszya, Josip II. Anton Čolnić de Čolka (1752. – 1773.) za čijeg se djelovanja biskupija znatno razvila.³⁶ Osim franjevačkoga i drugi su redovi u XVIII. stoljeću doživjeli neslavnu sudbinu. Promjene koje započinju bulom pape Klementa XIV. iz 1773. godine o ukidanju isusovačkog reda, za vrijeme vladavine Marije Terezije, kulminiraju za Josipa II. koji je 1781. godine raspustio niz samostana muških i ženskih redova izuzevši one koji su djelovali u prosvjeti ili se bavili humanitarnim radom te njegom bolesnika. Veliki

³⁰ Sršan, 1993., str. 143.

³¹ Zlata Živaković – Kerže, »Dva posljednja stoljeća nadležnosti Pečuške biskupije u sjevernoj Slavoniji i Baranji«, u: *Scrinia Slavonica. Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest*, 9 (2009.), str. 465 – 470 (465).

³² Živaković – Kerže 2009., str. 466.

³³ Holjevac, Moačanin, 2007., str. 83.

³⁴ Turkalj Podmanicki 2015., str. 15.

³⁵ Holjevac Moačanin 2007., str. 83.

³⁶ Turkalj Podmanicki 2015., str. 21.

broj samostana ostaje prazan nakon tako drastično reduciranog broja redovnika, zbog toga se jedan dio njih prenamijenjuje, dok se drugi potpuno zatvara.³⁷

Ti su događaji posljedica novostvaranog oblika državnog i društvenog uređenja – *jozefinizama* – koji je rastao u prosvjetiteljskom duhu druge polovice XVIII. stoljeća, a kojega su uspostavili kraljica Marija Terezija i car i kralj Josip II. Obuhvaćao je političke, gospodarske, društvene, školske i vjerske reforme. Taj društveno upravni sustav u proturimskom raspoloženju konglomerat je različitih pokreta i njihovih filozofija primjerice jansenizma, galikanizma, febronijanizma, rišerizma i prosvjetiteljskog racionalizma, koji se izrazito odražavaju u oštrom odnosu države prema Crkvi. Dvije tendencije jozefinističkog stava prema Crkvi su: Obnovno katoličanstvo (*Reformkatholicismus*) i izgradnja državne Crkve (*Staatskirchentum*) kojom bi državna vlast manipulirala u apsolutističkom duhu. *Jozefinizam* može se vremenski razdijeliti na *rani* koji obuhvaća razdoblje Marije Terezije, zatim na *kruti* ili *razmahali* tijekom samostalne vladavine Josipa II., njegovog brata Leopolda II. (1790. – 1792.) te prvog desetljeća vladanja Franje I. (1792. – 1835.) te na koncu na *kasni jozefinizam* za vladavine Franje I. i Ferdinanda V. (1835. – 1848.).³⁸ Jozefinske reforme u crkvenom pogledu pokušavaju donijeti odgovor na pitanja razgraničenja papinske i vladarske vlasti koja bi preuzela autoritet te dominirala interesima Habsburške Monarhije.³⁹ Dakle prema jozefinističkom crkvenopravnom učenju car ima prvenstvo vlasti i u crkvenoj domeni ako se ono tiče državnog probitka. S druge strane Crkva nema pravo uplitanja u državne poslove i zakone kako ne bi naštetila općem dobru Monarhije. Vladar u tome slučaju djeluje kao zaštitnik i branitelj Crkve kojemu je zadaća preuređenje dušebrižništva,⁴⁰ poštivanje, promicanje i briga za vjerske istine kao i zakone, odgovoran je za suzbijanje hereze, za održavanje discipline te intervencije unutar crkvenih službi i redova, a posjeduje i pravo njihovih ukidanja te pravo nadzora nad crkvenom imovinom kao i mnoge druge ovlasti koje se tiču crkvenog djelovanja.⁴¹ Na jednak su se način kontrolirale crkvene aktivnosti uzduž

³⁷ Holjevac, Močanin, 2007., str. 83 – 84.

³⁸ Franjo Emanuel Hoško, »Franjevci u Slavoniji i Podunavlju u vremenu kasnog jozefinizma«, u: *Croatica Christiana periodica*, XXIX./55 (2005.), str. 115 – 161 (115 – 116).

³⁹ Daniel Patafta, »Elementi jozefinističkog prava o odnosu crkve i države u spisu Jus Publicum Ecclesiasticum«, u: *Croatica Christiana periodica*, XXXVII./72 (2013.), str. 119 – 127 (119 – 120).

⁴⁰ Dušebrižništvo ili pastoral, sveukupno je crkveno djelovanje koje obuhvaća sredstva i metode kojima se oblikuje i promiče kršćanski život. Država inzistira na vjerskom i moralnom odgoju naroda zasnovanom na toleranciji između različitih vjerskih i nacionalnih zajednica. Franjo Emanuel Hoško, »Uvođenje Jozefinističkog pastoralnog ustrojstva i slavonsko-podunavski franjevci«, u: *Bogoslovska smotra*, 71 (2001.), str. 109 – 145 (110 – 111).

⁴¹ Patafta, 2013., str. 125 – 126. Prema: Franjo Emanuel Hoško, »Lanosovićev rukopis Jus Publicum Ecclesiasticum (1783.) i ključne postavke jozefinističkog crkvenog prava«, u: *Zbornik pravnog fakulteta u Rijeci*, 1, 2001., str. 430 – 431.

Habsburške Monarhije, a prema tome i na području Vojne krajine gdje je Ugarsko namjesničko vijeće izvršavalo državne odluke o promjenama unutar crkvenih redova i hijerarhije kako bi se počelo provoditi novouspostavljeno pastoralno ustrojstvo Crkve, odnosno novo razgraničenje biskupija i župa. Ukidanjem samostana prikupljala su se financijska sredstva kojima bi se osnivale i opremale nove župe, poticala se nova crkvena praksa te obnova vjerskog i moralnog života u duhu provjetiteljske tolerancije.⁴²

2.3. CERNA – POVIJEST MJESTA

Na istoku slavonske ravnice smjestila se Cerna, selo značajne povijesti i bogate tradicije. Dio je Vukovarsko – srijemske županije, a njezinoj općini pripada i susjedno manje selo Šiškovci. Leži u nizini, na 94 metra apsolutne visine te petnaest kilometara jugozapadno od grada Vinkovaca, uz željezničku prugu Vinkovci – Županja⁴³ te na križanju cesta prema Vinkovcima, Županji i Babinoj Gredi. Smještaj uz korito u kojemu se spajaju vijugavi tokovi rijeka Bosuta, Biđa, Berave, Bitulje te Krajc kanala dao je strateški karakter tome mjestu naseljenom od davnina, što dokazuju arheološka istraživanja.⁴⁴ Promatrajući širu okolicu Vinkovaca jasno je kako se Cerna smjestila na izrazito pogodnoj lokaciji,⁴⁵ na uzvišenju uz riječna korita, što je pridonijelo njezinom razvitku pa se kroz svoju povijest ostvarila kao značajno središte, kao župa te centar vojnog i administrativnog karaktera.⁴⁶

U pisanim se izvorima vrlo rano spominje ime Cerna. Zanimljiva je darovnica hrvatsko-ugarskog kralja Bele IV. (1235. – 1270.) od 20. srpnja 1244. godine kojom se bosanskom biskupu Ponsi (1235. – 1270.) daruju Đakovo (*Dyaco*) i Brezna (*Blezna*) s brojnim posjedima i šumama u Vukovskoj županiji.⁴⁷ Cerna se u njoj navodi kao granično područje posjeda *jobagiona* – višeg staleža vojnih postrojbi koje su ujedno i vlasnici zemlje,⁴⁸ darovanih bosanskom biskupu i njegovim nasljednicima.⁴⁹ Osim toga opis granica Đakovačke biskupije iz iste godine spominje Cernu kao naselje koje je pripadalo i *kastrenzima* – nižem

⁴² Hoško, 2001., str. 111 – 112.

⁴³ Preuzeto s portala <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=11289> (pregledano 15. veljače 2018.).

⁴⁴ Preuzeto s <http://cerna.hr/cerna/> (pregledano 15. veljače 2018.).

⁴⁵ Marković, 2003., str. 97.

⁴⁶ Antun Strmotić, *Povijest ceranske škole*, Cerna: Osnovna škola Matija Antun Reljković, Pauk, 2007., str. 7.

⁴⁷ Krešimir Filipec, »Urbani razvoj Đakova u srednjem vijeku«, u: *Povijesni prilozi*, 44 (2013.), str. 71 – 89 (76).

⁴⁸ Strmotić, 2007., str. 8.

⁴⁹ Josip Plavšić, Neobjavljeni rukopis, Arhiv župe sv. Mihaela Arkandela u Cerni, str. 21.

staležu slobodnih feudalaca, neplemićkog roda.⁵⁰ S obzirom na to da je mjesto ležalo na križanju glavnih cesta razvijalo se kao uređeno obrtničko i trgovačko središte. Kada je papinski legat od 1332. do 1335. godine obilazio slavonske krajeve ubirući crkveni porez, saznajemo da je u Cerni našao katoličku župu s crkvom sv. Mihaela Arkandela na brežuljku zvanom Gradac,⁵¹ no u Hrvatskoj enciklopediji (1942.) možemo pronaći podatak prema kojemu u gusto naseljenom mjestu Cerna crkvena župa postoji već od XII. stoljeća.⁵² Neizbježno je zamijetiti sasvim neočekivanu pojavu brežuljka u izričito ravničarskom vinkovačkom kraju. Arheološka istraživanja osvjetljavaju tu naizgled nejasnu pojavu.

Vinkovačko je područje bilo gusto naseljeno već od trećeg tisućljeća prije nove ere, što potvrđuju brojni artefakti prapovijesnih kultura kamenog, brončanog i željeznog doba.⁵³ Poznato je kako se čovjek neolitika naseljavao uz obalu rijeka, gdje je zemlja bila vrlo pogodna za poljodjelstvo te gradnju nastambi u obliku zemunica i sojenica, a gdje se lako mogao prehranjivati ribolovom. Tako od davnih vremena obala rijeke Bosut vrvi životom, osobito na području Vinkovaca. Sagledavajući takve povijesne fakte sasvim je opravdano uzeti u obzir da je nastanjivanje ceranskog kraja započelo u slično vrijeme.⁵⁴ Sustavna arheološka istraživanja na *Gracu*⁵⁵ započela su 1969. godine kada prva iskopavanja otkrivaju nalaze uglavnom prapovijesne latenske kulutre te srednjovjekovne artefakte. Novija istraživanja iz 2008. godine donose zaključak kako se radi o višeslojnom lokalitetu, telu⁵⁶ koji je naseljavan kontinuirano od neolitika, preko brončanog doba te ranog i kasnog željeznog doba, srednjeg vijeka do danas. Rješenjem Ministarstva kulture iz 2012. godine arheološkom nalazištu Gradac⁵⁷ utvrđen je status zaštićenog kulturnog dobra.⁵⁸

⁵⁰ *Terra castrensis nomine Cerna. Cod. dipl. IV. 239.* Prema: Stjepan Pavičić, »Porijeklo stanovništva vinkovačkog kraja«, u: *Radovi centra za organizaciju naučnoistraživačkog rada u Vinkovcima*, 1, (1971.), str. 149 – 346 (178).

⁵¹ Strmotić, 2007., str. 8.

⁵² Plavšić, Neobjavljeni rukopis, str. 18. (prema *Encyclopedia Croatica*, Zagreb 1942., str. 679.)

⁵³ Ibid., str. 7.

⁵⁴ Strmotić, 2007., str. 11.

⁵⁵ Brežuljak Gradac, među stanovnicima popularno zvan *Grac*. Uzvišenje uz korita rijeka Bosut i Biđ koje je zbog svoje pogodne pozicije nastanjeno od davnina, a na kojemu je danas smještena župna crkva sv. Mihaela Arkandela, župni stan te pastoralni centar.

⁵⁶ Od arapske riječi *tall*: brežuljak, višeslojno prapovijesno naselje pokraj rijeke ili na ravničarskom terenu nastalo dugotrajnim naseljavanjem tijekom stotina pa i tisuća godina na istome položaju. Naraštaji su sukcesivno podizali svoje nastambe i druge objekte povrh onih svojih prethodnika, a rezultat toga je postupna akumulacija cjelokupnoga naseobinskog otpada i stvaranje brežuljka koji može dosegnuti i visinu od 20 m. Preuzeto s portala <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=60708> (pregledano 17. veljače 2018.).

⁵⁷ U Prilogu Slika 1. Kopija katastarskog plana arheološkog nalazišta Gradac, iz Arhiva župe Cerna.

⁵⁸ Arhiv župe Cerna, Republika Hrvatska, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Klasa: UP/I - 612-08/12-06/0179. Ur. broj: 532-04-01-01/6-12- 1. Zagreb, 23. srpnja 2012.

Nezaobilazno je napomenuti kako se već od ranog srednjeg vijeka spominje utvrda na tome povišenom zemljištu uz Bosut, kao dio većeg tvrđavnog vijenca koji je uspješno štitio svoje stanovništvo. Bila su to utvrđenja barskoga tipa⁵⁹ izgrađena na zavojima rijeka te omeđena s vodom na tri strane.⁶⁰ Zanimljiva je mala bilješka o postojanju rimske tvrđavice na ušću Bosuta i Biđa koju nam donosi *Ljetopis* ceranske župe⁶¹, no iako dosadašnja kratka zaštitna arheološka istraživanja nisu potvrdila takav navod, mogućnost novih otkrića u budućnosti ne može biti isključena. Novije utvrđenje od kamena, cigle, naboja i drvene građe na *Gracu*⁶² podignula je plemićka obitelj Gorjanski⁶³ krajem XIV. odnosno početkom XV. stoljeća, ono se spominje na popisu njihovih imanja iz 1408. godine gdje se navodi kao »castrum in insula Savae habitum«. ⁶⁴ Još su i danas vidljivi tragovi te utvrde, dok je jedan ulaz u njihove podzemne hodnike otkriven prilikom popravka općinske zgrade 1989. godine.⁶⁵ Pod upravom kaštelana koji je upravljao u ime Gorjanskih, Cerna se nastavila razvijati kao jako trgovačko – obrtničko mjesto, odnosno kao središte distrikta pod čijom je upravom bilo šire područje, posjedi Šiškovci, Prkovci, Som i Dubrvice.⁶⁶ U Cerni su se održavali veliki godišnji sajmovi od kojih je mjesto zasigurno imalo veliku korist, može se pretpostaviti kako se jedan od sajmova održavao upravo na Miholje, crkveni god mjesta.⁶⁷ Izumiranjem Gorjanskih 1507. godine novi vlasnik ceranskih posjeda postaje Franjo Zay,⁶⁸ no vrlo će brzo Osmanlije osvojiti i te slavonske krajeve u razdoblju između 1521. i 1536. godine. U konačnici te su 1536. godine Osmanlije osvojili cijelu srednju Slavoniju pa i Cernu, osiguravajući si time svoj položaj u važnom međurječnom području.⁶⁹ Cerna je pod osmansku

⁵⁹ Nizinske barske utvrde, kasnije razvijene u tip Wasserburga, štíčene vodenim opkopima i naspima, vezane su uz močvarne riječne doline istočnoga i središnjeg dijela Đakovštine, (Gorjani, Levanjska Varoš, Đakovo, Krndija, Koritna, Budrovci). Prema: Zlatko Karač, »Srednjovjekovne utvrde, gradine i gradišta na području Đakovštine – Rekognosciranje i topografija lokaliteta«, u: *Ascendere historiam. Zbornik u čast Milana Kruheka*, (ur.) Marija Karbić, Hrvoje Kekez, Ana Novak, Zorislav Horvat, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2014., str. 399 – 424.

⁶⁰ Pavičić, 1971., str. 180.

⁶¹ *Ljetopis* župe Cerna, Arhiv župe sv. Mihaela Arkandela u Cerni, str. 4.

⁶² Danas među stanovnicima Cerne i okolice Vinkovaca ustaljeni naziv za ceranski brežuljak Gradac.

⁶³ Gorjanski (de Gara), slavonska plemićka obitelj (XIII – XVI. st.). Pripadaju među znamenite slavonske i ugarske velikaške obitelji srednjega vijeka. Podrijetlom su iz ugarskoga grada Doroszma u županiji Csongrád. Prvi se put spominju u ispravi hercega Bele iz 1269., kojom je ovaj za osobite zasluge knezu Ivanu od plemena Druzma (de genere Drusma) i sinu mu Stjepanu I., svome mačonoši, darovao posjed Gorjan (Gara) u Vukovskoj županiji kao trajni posjed, prema kojemu je obitelj dobila ime. Preuzeto s <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=22736> (pregledano 17. veljače 2018.).

⁶⁴ Stjepan Pavičić, *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od XIII. do VIII. stoljeća*, I. dio, Zagreb: Narodna tiskara, 1940., str. 172.

⁶⁵ Plavšić, Neobjavljeni rukopis, str. 26.

⁶⁶ Strmotić, 2007., str. 16.

⁶⁷ Pavičić, 1940., str. 171.

⁶⁸ Plavšić, Neobjavljeni rukopis, str. 30.

⁶⁹ Stjepan Pavičić, *Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1953., str. 46.

upravu prešla gotovo bez gubitaka mirnom predajom, Osmanlije su utvrdu na *Gracu* upotrebljavali još nekoliko godina dok nisu utvrdili svoju vlast i uspostavili novu upravnu jedinicu *kotar* u Ivankovu⁷⁰ koji je bio dio veće cjeline *Srijemskog pašaluka*.⁷¹ Bez obzira na osmansku vlast i jače namete, ceransko je stanovništvo ostalo u svojim domovima i zadržalo katoličku vjeru, a župa sv. Mihaela Arkandela nastavila je sa životom. Konačnim odlaskom Osmanlija od 1693. godine u Cernu doseljava novo stanovništvo, iz pred Osmanlijama raseljenih sela kao i iz Bosne.⁷²

Slavonija je od osmanske vlasti konačno oslobođena Mirom u Srijemskim Karlovcima 1699. godine te ulazi u sastav Habsburške Monarhije. Kao graničnoj zoni s Osmanskim Carstvom i dalje joj prijete upadi i pljačke, zbog čega habsburška vlast od 1701. godine donosi niz organizacijskih odredbi za granice na Savi kako bi uvela red i mir, odlučujući iskoristiti vojni potencijal domaćeg stanovništva.⁷³ Dvorsko ratno vijeće postavilo je generalbojnika Franza Leopolda von Engelshofena za koordinaciju Vojne krajine, on 1747. godine provodi reorganizaciju generalkomandi koje je podijelio na pukovnije, a pukovnije na satnije.⁷⁴ U to vrijeme Slavonsko-srijemska vojna krajina podijeljena je na tri pješadijske regimente tj. pukovnije: Petrovaradinsku, Gradišku te Brodsku sa sjedištem u Vinkovcima. Krajiške pukovnije nisu tvorile samo taktičke, nego ujedno teritorijalne i administrativne jedinice. Brodska regimenta bila je podijeljena na dvanaest kompanija odnosno satnija: Podvinje, Garčin, Svilaj, Andrijevc, Kopanica, Babina Greda, Cerna, Vinkovci, Ivankovo, Županja, Nijemci i Drenovci.⁷⁵ Na mapi *Vojna i upravna podjela Hrvatsko-slavonske krajine uoči razvojačenja*⁷⁶ vidimo kako je Cerna sjedište satnije te da je kroz mjesto prolazio važan vojni put.

Unutar Krajine sva su gradska naselja bila uređena prema istom razvojnog tipu vojničkoga grada. Zgrade vojnih institucija planski su raspoređene u tlocrtu naselja kako bi se što djelotvornije držala kontrola nad krajiškim stanovništvom. Prema tome brojni gradovi

⁷⁰ Plavšić, Neobjavljeni rukopis, str. 36. prema: (ur.) Mate Ujević, Hrvatska enciklopedija = Encyclopaedia Croatica, Naklada konzorcija Hrvatske enciklopedije, Zagreb 1942. str. 679.

⁷¹ Pavičić, 1953., str. 46.

⁷² Pavičić, 1971., str. 183.

⁷³ Fedor Moačanin, »Organizacijske strukture Vojne krajine do sredine 18. st.«, u: *Arhivski vjesnik*, 34/35 (1992.), str. 157 – 163 (162).

⁷⁴ Tomislav Tomić, *Gradovi i gradski život u Slavonskoj vojnoj krajini od mira u Srijemskim Karlovcima do njezinog ukidanja (1699. – 1873. godine) – na primjeru Slavonskog Broda*, diplomski rad, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, 2016., str. 14.

⁷⁵ Plavšić, Neobjavljeni rukopis, str. 56.

⁷⁶ Mirko Valentić, »Borba hrvatskih političkih krugova za razvojačenje Vojne krajine i njezino sjedinjenje s Hrvatskom«, u: *Vojna Krajina, povijesni pregled – historiografija – rasprave*, (ur.) Dragutin Pavličević, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1984., str. 360 – 361. (U Prilogu slike 2. i 3.)

poput Slavonskog Broda, Vinkovaca, Petrinje, Nove Gradiške i drugih, kao i sjedišta satnija imaju jednaku centralnu organizaciju oko središnjeg trga koji je u pravilu četverokutnog oblika i omeđen drvoredom. Ondje su podignute zgrade obaveznih vojnih ureda: komanda pukovnije, kapetanija, vojni sud, vojna uprava, vojni magazin, kasarna i pukovnijska apoteka, također i stan pukovnika te po mogućnosti štapskih oficira, na kućama je vidljiv utjecaj vojničkih propisa, obavezni su trijemovi s oblim lukovima.⁷⁷ Cerna se kao satnijsko mjesto razvila na isti način, jezgra mjesta utemeljena je vrednovanjem *Graca* i njegove okoline zbog čega je ona postala njegov produžetak. Prilikom uređenja pod pukovnikom Friedrichom Dönhoffom, koji je službovao kao zapovjednik Brodske pukovnije od 1761. do 1771. godine⁷⁸ u središtu Cerne uređuje se park s nasadom lipa i s već spomenutim nizom objekata vojnog karaktera. Sa sigurnošću možemo govoriti o zgradi Zapovjedništva satnije u kojoj je danas smještena Općina, čije je pročelje standardnog oblikovanja s trijemom s oblim lukovima. Također je poznato kako se stan upravnog časnika nalazio u kasnijoj Maloj školi koja je kasnije srušena, kao i oružarnica koja je neko vrijeme prenamijenjena u stanove šumarijskih službenika, zatim škola koja je danas stambeni objekt te također srušeni *Magacin* koji je kasnije bio Dom *Seljačke sloge* te Dom kulture.⁷⁹ Iz toga možemo zaključiti kako je Cerna kontinuirano tijekom povijesti napredovala bez obzira na osmansku okupaciju te političke mijene uz koje dolaze konkretni administrativni i gospodarski, ekonomski te kulturni zaokret. Vojna krajina razvojačena je osmog kolovoza 1873. godine dok se s Kraljevinom Hrvatskom i Slavonijom ujedinila 15. srpnja 1881.⁸⁰ Nakon razvojačenja područje Krajine uključeno je u sustav civilne vlasti u nadležnosti Sabora i bana. To je vrijeme u kojemu krajišnici postaju vlasnici zemlje za koju su do tada bili odgovorni i koju su obrađivali prvenstveno u korist vojske i države te vrijeme kada se u Cerni stvaraju temelji budućeg gospodarskog i demografskog razvoja.⁸¹

⁷⁷ Mirko Valentić, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina 1790. – 1881.*, u: (ur.) Dragutin Pavličević, *Vojna krajina, povijesni pregled. Historiografija – rasprave*, Zagreb, 1984., str. 63 – 64.

⁷⁸ Strmotić, 2007., str. 20.

⁷⁹ Ibid., str. 21.

⁸⁰ Preuzeto s portala <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=65199> (pregledano 18. veljače 2018.).

⁸¹ Strmotić, 2007., str. 22 – 23.

3. ŽUPA SV. MIHAELA ARKANĐELA NA GRACU

Jedan od najčešćih crkvenih zaštitnika, patrona u srednjovjekovnoj Ugarskoj i Slavoniji je sv. Mihael Arkandjel. András Mező istražujući navedeni zemljopisni prostor došao je do podatka koji nam govori kako je oko 350 crkava i crkvenih ustanova iz toga doba bilo posvećeno sv. Mihaelu. Istraživanja srednjovjekovne topografije Vukovske županije pokazala su kako su se na tome području na devet različitih mjesta nalazile crkve posvećene sv. Mihaelu.⁸²

Rukopis iz Biskupskog ordinarijata u Đakovu donosi odlomak s naslovom *Cerna* i podnaslovom *Parochia antiquissima* s popisom župnika koji su djelovali u toj kako nam sam naslov svjedoči *vrlo staroj župi*.⁸³ Prema Šematizmu đakovačko – osječke nadbiskupije⁸⁴ župa u Cerni spominje se 1332. godine što odgovara već spomenutim povijesnim podacima prema kojima papinski legat tih godina, obilazeći slavonske krajeve radi prikupljanja crkvene desetine, nailazi na župu s crkvom sv. Mihaela Arkandela na brežuljku zvanom Gradac. Župa tada pripada Pečuškoj biskupiji te Osuvačkom arhiđakonatu,⁸⁵ a u njoj je služio župnik Toma koji je porez platio u iznosu koji odgovara srednje jakoj župi.⁸⁶ Ponovit ćemo i kako Hrvatska enciklopedija župu u Cerni navodi nešto ranije, već u XII. stoljeću.

Za vrijeme osmanske vladavine od 1536. do 1692. godine župa je nastavila djelovati i očuvala svoju katoličku vjeru. Godine 1598. papa Klement VIII. (1592. – 1605.)⁸⁷ poslao je u Slavoniju i Podunavlje misionare da na tome području uspostave upotrebu novog kalendara te provedu bolju crkvenu organizaciju. Tada u krajeve Pobida i Pobosuća dolazi bosanski franjevac Luka Jurišić koji za svoje sjedište djelovanja odabire Cernu u kojoj je boravio i nekoliko godina ranije, 1595. godine što vidimo prema zapisu koji u djelu *Acta Bosnae*

⁸² Stanko Andrić, »Srednjovjekovna crkva sv. Mihaela u Donjem Miholjcu«, u: *Donji Miholjac od XI. do XX. stoljeća*, (ur.) Stanko Andrić, Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2010., str. 7 – 42 (14).

⁸³ Plavšić, Neobjavljeni rukopis, str. 18., prema: Emerik Gašić, *Parochia antiquissima*, rukopis iz Biskupijskog ordinarijata, Đakovo

⁸⁴ Stjepan Maroslavac, *Šematizam Đakovačko – Osječke nadbiskupije*, Đakovo: Nadbiskupski ordinarijat, 2013.

⁸⁵ Josip Buturac, *Katolička Crkva u Slavoniji za Turskoga vladanja*, sv. I., Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1970., str. 12.

⁸⁶ Pavičić, 1940., str. 174.

⁸⁷ Klement VIII. (pravo ime Ippolito Aldobrandini), papa od 1592. do 1605 (Fano, 24. II. 1536 – Rim, 5. III. 1605). Objavio 1592. novo, popravljeno latinsko (Vulgata) izdanje Biblije (tzv. Clementina). Priključio je (1598) kneževinu Ferraru Papinskoj Državi. Potvrdio je uniju s Rusinima, postignutu na sinodi u Brest-Litovsku (1596). Poslao Aleksandra Komulovića u Poljsku i Rusiju da organizira kršćanski savez protiv Turaka. – Za njegova pontifikata obavljena je druga apostolska vizitacija hrvatskih biskupija u Istri i Dalmaciji pod mletačkom vlašću (1602/03). Preuzeto s portala <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=31828> (pregledano 19. veljače 2018.).

(1892.) prenosi franjevački povjesničar Eusebius Fermendžin: »MCOXXVII. 1595, mense Julii, Romae. Clemens PP. VII. fratri Lucae Jurisić, sacerdoti ord. minor, prov. Bosnensis in locis „Vallis Diaeobi (Diacovae) et Cernae et aliis finitimis regionibus . . . in partibus regni Hungariae operanti multa largitur ad triennium. Cum sicut.. . Datum Romae apud s. Petrum die . . . Julii, anno iv.«.⁸⁸ Činjenicu da nije odabrao Ivankovo opravdava sasvim logično objašnjenje, ondje su svoju upravu pašaluka držali Osmanlije. Ceranska je župa za osmanske vladavine obuhvaćala veliko područje oko Biđa, Bosuta i veliki dio Posavine koja dugo nije imala svoje vlastite župe zbog premalog broja svećenika koji su se razbježali za provale Osmalija.⁸⁹

Kada godine 1622. papa Grgur XV. (1621. – 1623.) ustanovio kongregaciju *De Propaganda fide*, ona je zatražila izvještaj o stanju katoličanstva u balkanskim zemljama, potrebno je bilo proći sve zemlje od Crnog do Jadranskog mora i hrvatske granice. Apostolski vikar Petar Masarecchi⁹⁰ svojim bogatim iskustvom, znanjem i ugledom bio je idealan za službu vizitatora. Tu je dužnost obavljao godinu dana obilazeći više od stotinu mjesta »u četiri kraljevstva« od Plovdiva i Lovreča do Požege i Olova, bilježeći svoja opažanja i prijedloge u iscrpnom izvještaju koji je predao kongregaciji.⁹¹ Za župu Cerna bilježi ovako: »La 6. Parochia è Zerna con sei Vilaggi. Alcuni d'essi osseruauano il Calendario Gregoriano. Il Prete era Giouanni Croato dalla Diocese di Sagabria. Intendeua la lingua latina, et sarrà (!) buono per maestro di schuola per insegnare (!) ai putti li principij della Gramatica. Saranno anime in questa cura 1600 in circa.«⁹² Deset godina kasnije, 1633. godine Masarecchi prilikom novih vizitacija govori kako je broj katoličkog stanovništva sada gotovo dvostruk, u Cerni navodi tri tisuće duša. Jedan ceranski župnik zabilježen je na sastanku srijemskih i podravskih župnika u Nijemcima, u župskoj kući vikara i župnika Petra Sabbatinija, koji se održao osmog srpnja

⁸⁸ Egegest. secretar. Brevium in mense Julio p. 266. Stan. Melchiorri Annal. minor, torn. XXIII. p. 453. prema: Eusebius Fermendžin, Eusebius Fermendžin, *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752*, Zagrabiae: Academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium, 1892., str. 340.

⁸⁹ Plavšić, Neobjavljeni rukopis, str. 44., prema Pavičić, 1971. str. 183.

⁹⁰ Albanac rodom iz Prizrena koji je služio u mnogim mjestima u Srbiji i Bugarskoj. Neko vrijeme obnašao je dužnost generalnog vikara prizrenskog biskupa Petra Katića te je uživao veliki ugled u narodu i kleru. Na koncu je i sam postao prizrenskim biskupom te barskim nadbiskupom i administratorom ispražnjenih biskupija u Srbiji. Uz albanski i hrvatski govorio je i latinski, talijanski i turski. Prema: Krunoslav Draganović, »Izvešće apostolskog vizitatora Petra Masarechija o prilikama katol. naroda u Bugarskoj, Srbiji, Srijemu, Slavoniji i Bosni g. 1623. i 1624.« u: *Starine Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knjiga XXXIX. (1938.), str. 1 – 48 (2).

⁹¹ Draganović, 1938., str. 2.

⁹² Petar Masarechi dakle svjedoči kako je Cerna župa sa šest sela, u kojoj se tek dio vjernika pridržava Gregorijanskog kalendara, a dio očito starog Julijanskog. Župu vodi svećenik Ivan (Hrvat) iz Zagrebačke dijeceze, koji poznaje latinski jezik i koji bi bio prikladan učitelj za poučavanje osnova gramatike. Govori kako župa broji tisuću i šesto duša. Prema: Draganović, 1938., str. 37.

1636. godine povodom smrti nadbiskupa Masarecchija i po pitanju izbora novih predstavnika Pečuške biskupije.⁹³ Godine 1650. održava se još jedan sastanak kod Sabbatinija u Nijemcima gdje je prisutan i potpisan novi ceranski župnik Nikola Ivanović.⁹⁴

Fra Petar Nikolić, generalni vikar zagrebačkog biskupa opisuje ceransku crkvu 1660. godine navodeći kako je na lijepom položaju sa zidovima u dobrom stanju, no s krovom koji prokišnjava. Poznato je kako iste godine Cerna nema vlastitog župnika, nego se kao župa neko određeno vrijeme povezuje s Ivankovom. Prilikom ratovanja tokom povlačenja osmanske vojske između 1687. i 1691. godine Cerna je uz sela Gradište, Šiškovce, Prkovce, Retkovce, Vođince i Ivankovo opstala, njezina župna crkva nije mnogo stradala, ali još neko vrijeme nije bila pastoralno aktivna već je bila filijala župe u Ivankovu. Nakon uređivanja franjevačkih samostana nakon godine 1700. ceranska je župa kao i vinkovačka pripala franjevcima šarengradskog samostana. Podatak iz 1708. godine navodi kako ceranskom župom, pod koju spada i sedam drugih sela, upravlja fra Brno Soljanin, iz Tuzle.⁹⁵ Župa je godine 1725. posve preuređena, a prema *Ljetopisu* Župe sv. Mihaela Arkandela vidimo kako iste godine u župi djeluje franjevac Luka (*Lucas*) Jelić a *Nemci* te da franjevački svećenici⁹⁶ šarengradskog samostana župu drže sve do 1757. godine.⁹⁷ Iste godine 19. lipnja umire posljednji franjevački župnik, fra Serafin Kašić, a njegovo mjesto preuzima biskupijski (svjetovni) svećenik Juraj Nikola Bišćan.⁹⁸ Ti se podatci podudaraju s ključnim suvremenim događajima, franjevci Slavonije i južne Ugarske se iste 1757.godine, zbog sukoba s bosanskim biskupom oko jurisdikcije nad župama, odvajaju od Bosne Srebrene, priklanjaju zagrebačkom biskupu, organiziraju provinciju Sv. Ivana Kapistrana te postupno napuštaju izgubljene župe.⁹⁹

Odlukom Svete Stolice i Bečkoga dvora između 1773. i 1780. godine provedeno je novo uređenje crkvene organizacije. Papa Klement XIV. 9. srpnja 1773. izdaje breve *Univeri Orbis* kojim sjedinjuje Bosansko-đakovačku i Srijemsku biskupiju u jednu sa sjedištem u Đakovu. Apostolskim pismom *Iterata personarum* papa Pio VI. (1775. – 1799.) 7. kolovoza 1780. odobrava pripajanje deset župa Zagrebačke te sedamnaest župa Pečuške biskupije,

⁹³ Buturac, 1970., str. 91.

⁹⁴ »Ego Nicolaus Ivanovich parochus de Cerna subscripsi«. Prema: Fermendžin, 1892., str. 468.

⁹⁵ Pavičić, 1971., str. 183.

⁹⁶ U Prilogu Slika 4. Popis župnika iz *Ljetopisa*, str. 91, Arhiv župe Cerna (foto Ivana Jurčević)

⁹⁷ *Ljetopis*, str. 91.

⁹⁸ Plavšić, Neobjavljeni rukopis str. 64 – 65.

⁹⁹ Turkalj Podmanicki, 2015., str. 15.

među kojima je i Cerna, Bosansko-đakovačkoj i srijemskoj biskupiji.¹⁰⁰ Nakon pripojenja ceranske župe Bosansko-đakovačko srijemskoj biskupiji, od godine 1782. redovito se u zapisniku kanonskih vizitacija nalaze brojne informacije o župi, njezinom djelovanju i crkvi do danas. Župna je crkva sv. Mihaela Arkandela za župnika Vinka Umiljenovića (1774. – 1811.) temeljito obnovljena i proširena u kasnobaroknom stilu te posvećena 29. rujna 1786. godine,¹⁰¹ o čemu će više riječi biti u poglavljima koja slijede.

3.1. ŽUPNA CRKVA SV. MIHAELA ARKANDELA

Crkva svetog Mihaela Arkandela¹⁰² na *Gracu* jednobrodna je izvorno gotička crkva župe koja se spominje već u godinama 1333. – 1335. kada u slavonskim krajevima papinski legat ubire crkvenu desetinu. Kako je plemićka obitelj Gorjanski u XV. stoljeću dobila te zatim obnovila ceranski feudalni kaštel na tome brežuljku, možemo pretpostaviti da je i župa upravo u to vrijeme pod njihovim pokroviteljstvom dobila i prvu zidanu crkvu. U prilog tome idu i jasna obilježja¹⁰³ na zidu uže i niže od broda poligonalne apside podrprte potpornjacima koja je kao i crkva u cijelosti, građena u opeci. Mali zazidani prozor na jugoistočnom zidu svetišta jasno upućuje na kasnije nadogradnje u visini današnjih prozora.¹⁰⁴ Crkva je naime u posljednjoj četvrtini XVIII. stoljeća proširena i u cijelosti obnovljena u stilu kasnoga baroka, od gotičke faze preostalo je samo zide te potpornjaci na apsidi. Diana Vukičević – Samaržija (1986.) donosi nam dimenzije: duljina lađe iznosi 16,76 m, a širina 11,34 m; duljina svetišta iznosi 5,85(7,98) m, a širina 6,20 m. Župna crkva danas je zaštićena kao spomenik kulture rješenjima Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku, br: UP IO-03-308/1-69. od 2. studenog 1969. godine te upisana u Registar nepokretnih spomenika kulture u Osijeku pod registarskim brojem ROS-136.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Andrija Šuljak, »Zapisnici kanonskih vizitacija 18. stoljeća u istočnoj Hrvatskoj«, u: *Croatia Christiana periodica*, XXV./48 (2001.), str. 75 – 82 (75).

¹⁰¹ Plavšić, Neobjavljeni rukopis, str. 69., usp. Stjepan Sršan (priredio), *Kanonske vizitacije = Visitationes canonicae*, knj. 7: Županjski i vrbanski dekanat = [Districtus Županja et Vrbanja]: 1782 – 1833, Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2009., str. 267.

¹⁰² U Prilogu Slika 5. Crkva sv. Mihaela Arkandela na Gracu u Cerni (foto Ivana Jurčević).

¹⁰³ U Prilogu Slika 6. Obilježja na apsidi koja upućuju na starije, srednjovjekovno zdanje crkve (foto Ivana Jurčević).

¹⁰⁴ Diana Vukičević – Samaržija, *Sakralna gotička arhitektura u Slavoniji*, Zagreb: Centar za povijesne znanosti, Odjel za povijest umjetnosti, 1986., str. 96. Prema *Monumenta Vaticana*, str. 301, 305.

¹⁰⁵ Arhiv Konzervatorskog odjela u Vukovaru, Republika Hrvatska, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Klasa: UP/I°-612-08/03-01-06/260. Urbroj: 532-10-1/8(JB)-03-2. Zagreb 18. srpnja 2003.

Svoju sadašnju formu crkva je poprimila za posljednje velike arhitektonske obnove pod carskim pokroviteljstvom, u valu kasnobaroknih obnova dotrajalih i izgradnji novih sakralnih objekata diljem Monarhije. Godine 1786. ona je proširena na sadašnjih 300m². Prema tlocrtu¹⁰⁶ vidimo kako je ona longitudinalna jednobrodna crkva, pravilno orijentirana istok – zapad, s poligonalnom izduženom apsidom, svodom nižom i užom od lađe. Uz sjeverni i južni zid apside nalaze se simetrične kvadratne prigradnje, južno sakristija i sjeverno kapela. Lađa ove longitudinalne crkve podijeljena je u četiri traveja, jakim istaknutim pilastrima na koje se nastavlja svod izveden u nizu čeških kapa. Svetište je natkriveno velikim kupolastim svodom (češka kapa) koji lebdi nad prostorom poput baldahina, dok se pod pjevalištem takav kupolasti svod ponavlja u umanjenom te umnoženom obliku. Lateralni zidovi crkve kao i apsida poduprti su zidanim kontraforima. Pjevalište s orguljama na zapadnoj strani počiva na četiri masivna stuba koji tvore arkade od pet lukova. Zidani zvonik inkorporirani je dio zapadnog pročelja, danas s kapom piramidalnog oblika no prema staroj fotografiji¹⁰⁷ prije velikog oštećenja zvonika 1927. godine¹⁰⁸ vidimo da je bila tipično baroknog, lukovičastog oblika.

Pročelje¹⁰⁹ je jednostavno izvedeno, raščlanjeno ugaonim lezenama. Nad portalom smještenim u središnjem blago istaknutom rizalitu koji se proteže punom visinom crkve s tornjem, nalazi se prozor polukružnog (gljivastog) završetka. Dodatni naglasak pročelju daje vijenac s trokutastim zabatom nad kojim se nalazi još jedan manji prozor polukružnog (gljivastog) završetka kakve nalazimo i na tornju zvonika na sve četiri strane. Početak zvonika ističe manji kružni prozor. Jednostavno oblikovan zabat naglašen je nizom slijepih arkada u izgledu zubaca, koji teče uzduž cijelog potkrovnog vijenca kao i na zvoniku. Fasade bočnih zidova podijeljene su zidanim potpornjacima, točnije s njih pet, na polja u kojima se nalaze polukružno zaključeni te stepenasto uvučeni prozori. Potpornjaci su na vrhu naglašeni malim limenim piramidalnim pokrovima, na polovici svoje dužine blago su istaknuti te također natkriveni istim pokrovom kako bi se naglasile uske niše u kojima se nalaze postaje križnoga puta. Istočno pročelje, odnosno zid poligonalne apside poduprt je sličnim kontraforima s limenim pokrovima, a rastvoren je s dva manja polukružno zaključena prozora dok su jasno zamjetni zazidani nekadašnji mali kružni prozori, okulusi. Dvije prigradnje uz apsidu, južna

¹⁰⁶ U Prilogu Slika 7. Tlocrt prizemlja, iz Arhiva župe Cerna, URBIS d.o.o. za projektiranje i građenje Vinkovci, projektantica Vesna Novak, dipl. ing. arh., svibanj 2016. (foto Ivana Jurčević).

¹⁰⁷ U Prilogu Slika 8. Razglednica crkve sa starim tornjem za tadašnjeg župnika Stjepana Anišića (1887. – 1913.), iz Arhiva župe Cerna (foto Ivana Jurčević).

¹⁰⁸ *Ljetopis*, str. 128.

¹⁰⁹ U Prilogu Slika 9. Pročelje crkve sv. Mihaela Arkandela (foto Ivana Jurčević).

sakristija i sjeverna kapela rastvorene su s po jednim prozorom polukružnog zaključka nad kojim se nalazi po jedan manji kružni prozor.

Prema navedenim karakteristikama može se zaključiti kako je crkva sv. Mihaela Arkandela zadržala svoju tradicionalnu tlocrtnu dispoziciju, baš poput mnogih srednjovjekovnih koje se u baroknom razdoblju obnavljaju i prilagođavaju novim potrebama. Na mjestu onih koje su imale sačuvane samo zidove ili dio zida gradile su se nove u istim parametrima, dok se kod očuvanijih, kao u Cerni, provode kozmetički popravci: mijenjao se krov, popravljao ili gradio novi zvonik, dok se nekima dograđuje se i sakristija. Drastične se promjene najčešće javljaju u unutrašnjem uređenju, povećavaju se nekadašnji ili dodaju novi prozorski otvori, mijenjaju se stari ili grade novi zidani svodovi u baroknom stilu. Čuvanje srednjovjekovne forme u crkvama kontinentalne Hrvatske rezultat je, uz ekonomske razloge, prepoznavanja vrijednosti starih objekata, njihove povijesti i lokalne tradicije. Ponosno se željela istaknuti činjenica da su preživjele razdoblje osmanske okupacije kada je rijetko koja župa uspjela zadržati svoj kršćanski identitet.¹¹⁰ Upravo je takav slučaj kod crkve sv. Mihaela Arkandela, zbog svoje je odlične pozicije na brežuljku kontinuirano bila održavana, u većoj ili manjoj mjeri, što je omogućilo opstanak njezine sakralne funkcije za vjernike u Cerni i okolici.

U prethodnim smo poglavljima utvrdili kako je druga polovica XVIII. stoljeća razdoblje brojnih reformi koje su se pod strogim vojnim nadzorom provodile u svim dijelovima Monarhije. S obzirom na to da se u Cerni nalazilo sjedište jedne vojnokrajiske satnije, koja je svoje urede vodila samo nekoliko stotina metara udaljenosti od župne crkve, zasigurno je da su oni sa svojim administrativnim ovlastima morali odigrati određenu ulogu u njezinoj obnovi. Najveća je vjerojatnost da su upravo vojni inženjeri i graditelji radili na proširenju i popravcima ceranske crkve i župnoga stana, prema gotovim tipiziranim planovima za gradnju kakvi su se pripremili u Beču za područje Vojne krajine. Također nema sumnje kada se govori o financiranju obnove, prema kanonskim vizitacijama poznato je da patronatsko pravo nad crkvom tada drži Njegovo Carsko Veličanstvo te da je dao određenu novčanu svotu za popravke.

Sagledavajući tlocrt crkve sv. Mihaela Arkandela te nacрте западног¹¹¹ i južnog pročelja¹¹² možemo ustanoviti kako se lako uklapa u profil »tipično jozefinske crkve« o

¹¹⁰ Turkalj Podmanicki, 2015., str. 54.

¹¹¹ U Prilogu Slika 10. Nacrti zapadnog pročelja, iz Arhiva Konzervatorskog odjela u Vukovaru, URBIS d.o.o. za projektiranje i građenje Vinkovci, projektantica Vesna Novak, dipl. ing. arh., svibanj 2016.

kojemu će biti govora nešto kasnije. Ona je longitudinalna sa svetištem užim i nižim od broda kojega trijumfalni luk odvaja od lađe. Iako je inače najzastupljenija trotravejna podjela prostora, ovdje je slučaj pojave četiri traveja što možemo tumačiti kao prilagodbu prostora većoj količini vjernika jer je župa dugo razdoblje imala tri filijale. Iz kanonskih pak vizitacija iz 1812. godine saznajemo kako lađa crkve nakon obnove ima šest prozora, a danas ima osam, stoga treba sagledati mogućnost da je crkva za kasnobarokne obnove ipak dobila tipičnu trotravejnu podjelu sa šest prozora te postaviti pitanje u kojem se trenutku nadodaje četvrti travej s novim parom prozora. Oblikovanje pročelja također pripada tipično baroknom rješenju toga vremena, zvonik je njegov sastavni dio, a smješten je nad pjevalištem u osi glavnoga ulaza. To rješenje javlja se od XVII. stoljeća, razvija se tokom zrelog i kasnog baroka XVIII. stoljeća, a traje i koristi se i tokom prve polovice XIX. stoljeća. Taj tip koji se ponavlja u Cerni i kojeg odlikuje rizalitno istaknut zabatni zvonik, jedno je od omiljenih rješenja kasnog baroka i klasicizma. Uveo ga je arhitekt iz Hildebrandtovog kruga, Joseph Anton Pilgram koji djeluje od 1733. godine ponajviše na području Ugarske. U Hrvatskoj taj se tip pojavljuje u posljednjoj trećini XVIII. stoljeća, najčešće na području Vojne krajine gdje se zadržava u sakralnoj arhitekturi i do kraja XIX. stoljeća.¹¹³ Komparacijom možemo zaključiti kako je pročelje ceranske crkve ipak nešto skromnijeg ostvarenja naspram onoga crkve sv. Katarine u Nijemcima 1717. – 1729.,¹¹⁴ Euzebija i Poliona u Vinkovcima 1772.¹¹⁵ te sv. Lovre u Petrinji 1781.¹¹⁶

Sadašnji izgled unutrašnjeg uređenja¹¹⁷ crkve sv. Mihaela Arkandela većinskim je dijelom rezultat temeljite restauratorske obnove iz godine 1988. koju je pokrenuo tadašnji župnik Josip Plavšić donacijama vjernika. Radove je izvela iskusna restauratorska radionica Ivana i sina mu Veljka Ambrošića iz Sombora, dekorativnim oslicima u baroknoj tradiciji. Ti su pak oslici djelomično obnovljeni između 2012. i 2014. godine.

Zidovi crkve nemaju posebne arhitektonske artikulacije već su samo dekorativno oslikani u nijansama sivo – svijetlosmeđe i bež boje,¹¹⁸ uz iznimku sakristije i sjeverne kapele koje su nedavno jednobojno oličene u skladu s ostatkom crkve. Pilastri o kojima smo govorili prošarano su oslikani već navedenim bojama na način imitacije mramora, no oni ne

¹¹² U Prilogu Slika 11. Nacrti južnog pročelja, iz Arhiva Konzervatorskog odjela u Vukovaru, URBIS d.o.o. za projektiranje i građenje Vinkovci, projektantica Vesna Novak, dipl. ing. arh., svibanj 2016.

¹¹³ Turakalj Podmanicki, 2015., str. 86.

¹¹⁴ U Prilogu Slika 12. Zapadno pročelje crkve sv. Katarine, Nijemci.

¹¹⁵ U Prilogu Slika 13. Zapadno pročelje crkve sv. Euzebija i Poliona, Vinkovci.

¹¹⁶ U Prilogu Slika 14. Zapadno pročelje crkve sv. Lovre, Petrinja.

¹¹⁷ U Prilogu Slika 15. Interijer crkve sv. Mihaela Arkandela, Cerna (foto Ivana Jurčević, svibanj 2018.).

¹¹⁸ U Prilogu Slika 16. Dekorativni oslici zidova crkve (foto Ivana Jurčević, svibanj 2018.).

završavaju uobičajenim kapitelima već jednostavnim vijencem u svjetlijoj boji. Obrubi prozora te otvora prema sakristiji i kapeli, kao i plitkih niša u trećem traveju, slikana su verzija baroknih stucco dekoracija. Na isti način mogu se tumačiti i dekoracije na svodovima lađe, svetišta te na trijumfalnom luku, gdje su izvedene i zlatno žute ornamentne vitice. Na svodu unutar svakog traveja zasebno, nalazi se izveden po jedan centralni manji *secco* oslik omeđen viticama. Tako u prvom traveju pred pjevalištem vidimo anđela s trubom na oblacima, u drugom i trećem jednostavni vitičasti ornament dok se u posljednjem traveju pred trijumfalnim lukom nalazi oslik zlatnog kaleža u oblacima, iz kojega svijetli monogram IHS, a uz njega je grozd i Duh Sveti u obliku bijele golubice, koji zajedno simboliziraju Euharistiju. U središtu trijumfalnog luka vidimo Presveto Srce Isusovo, okrunjeno trnovom krunom.

Svod u svetištu¹¹⁹ posebno je dekorativno naglašen oslikanim medaljonima s figurama četiri evanđelista te središnjim prikazom Krunidbe Bogorodice na nebo uznesene, s mjesecom pod nogama, dok joj na glavu Krist s križem i Bog Otac u prisustvu Duha Svetoga stavljaju zlatnu krunu. Ti su figuralni oslici načinjeni od ruke vinkovačkog slikara Pilipića za temeljite obnove interijera 1958. – 59. godine,¹²⁰ dok su isti godine 1988. samo obnovljeni. Treba odmah spomenuti i dvije velike slike, ulja na platnu koja se nalaze u svetištu nad ulazom u kapelu i sakristiju, a koje su kvalitetan rad restauratora i umjetnika Ivana Ambrošića. Radi se o kompozicijama Posljednje večere te Rođenja Isusova iz 1988. godine. Kalota apside oslikana je masom gustih oblaka, koji zajedno s oltarom posvećenim sv. Mihaelu Arkandelu simboliziraju Kraljevstvo nebesko.

Zahvaljujući *Ljetopisu* danas znamo da su se zidni oslici nakon proširenja i obnove crkve u kasnobaroknom stilu i oblicima godine 1786. mijenjali nekoliko puta. U njemu se navodi da je godine 1912. na račun crkvene blagajne, po vinkovačkom slikaru Vjekoslavu Pifatu, a troškom od 4.700,00 forinti crkva maljana. Tom su zgodom oličeni oltari kao i klupe, o kojima ćemo govoriti nešto kasnije.¹²¹ Također saznajemo da je sjeverna strana unutrašnjosti crkve te djelomično zapadna zbog vlage ostala bez boje, što se početkom kolovoza 1924. godine dalo sve oličiti s uljnom crvenom bojom. Posao su tada obavili domaći majstori uz trošak od 2.100,00 dinara.¹²² 1936. godine provedeni su radovi na podovima crkve, s obzirom na to da su ispod klecala bile samo cigle i beton župnik je sve dao popločiti

¹¹⁹ U Prilogu Slika 18. Oslik svoda svetišta (foto Ivana Jurčević studeni 2017.).

¹²⁰ Arhiv župe Cerna, *Zapisnik Kanonskog pohoda župe Cerna godine 1969.*, str. 9.

¹²¹ *Ljetopis*, str. 15.

¹²² *Ibid.*, str. 17.

daskama kako bi vjernicima bilo toplije i ugodnije. Te je stolarske radove izveo domaći majstor Antun S., rodom Istranin.¹²³ Godine 1955. tadašnji župnik Živko Kalajdžić odlučio je posve obnoviti crkvu iznutra. *Ljetopis* o tome: »Sa velikom svotom svojeg vlastitog novca i darovima župljana, crkva je prekrasno u narodnim motivima i hrvatskim pleterima oslikana, po slikarima Filipoviću i Barčancu. [...] Komisija Biskupskog Ordinarijata na svim izvedenim radovima bila je izvanredno zadovoljna. [...]«¹²⁴ Ti su oslici¹²⁵ zatim preslikani za obnove iz 1988. godine čiji rad djelomično u crkvi stoji i dan danas. Prilikom skidanja drvenih oplata koje su postavljene 1977. godine na donji dio zidova crkve pronađen je katran, sve je prema propisima uklonjeno 2012. godine, a zatim i oličeno u skladu s gornjim dekorativnim oslicima iz 1988. godine.

Pjevalište s orguljama na zapadnoj strani¹²⁶ počiva na četiri masivna stuba koji tvore arkade od pet lukova, a u prizemlju kupolasto natkriveni ulazni prostor. Kasetirana ograda pjevališta zajedno je s kućištem orgulja lijepo bojana u skladu s oslicima zidova i svodova crkve također 1988. godine. Prostor crkve do nedavno su osvijetljavala dva lusteru od bojanog stakla proizvedena u tvornici *Viesi* u tirolskom Clesu (Cles, Trentino – Alto – Adige, Italija), a kupljena za 600 forinti. Župnik Krunoslav Holub pišući *Ljetopis*, napominje da su između Vizitacija od godine 1864. do godine 1912. nabavljeni mnogi novi predmeti za crkvu (novi Božji grob, slike svetih slavenskih apostola Ćirila i Metoda) među kojima su i spomenuti lusteri.¹²⁷ Nadalje saznajemo kako su u veljači 1966. godine na te lijepe lustere postavljene električne svijeće, čime možemo pretpostaviti da su ranije nosile obične voštane svijeće.

¹²³ *Ljetopis*, str. 19.

¹²⁴ *Ibid.*, str. 163 – 164.

¹²⁵ U Prilogu Slike 18. i 19. Oslici iz 1955. godine po slikarima Pilipiću i Barčancu, iz Arhiva župe Cerna i Arhiva Konzervatorskog odjela u Vukovaru.

¹²⁶ U Prilogu Slika 20. Pjevalište s orguljama (foto Ivana Jurčević, studeni 2016.).

¹²⁷ *Ljetopis*, str. 14.

3.2. CRTICE IZ POVIJESTI CRKVE

Kanonske vizitacije neprocjenjiv su izvor informacija o stanju i promjenama u župi te na njezinoj crkvi. Tako iz prve vizitacije nakon odlaska Turaka, kada u ime pečuškog biskupa župu Cerna 20. lipnja 1729. godine obilaze kanonik Gabrijel Bačić i Andrija Natali, župnik u Nijemcima i vanjski vikar, saznajemo kako je župna crkva sv. Mihaela Arkandela bila pod patronatom Ratnoga vijeća u Beču. Oni su za svoga pohoda zabilježili da se na brdašcu kod Biđa nalazi nekada velebna crkva izgrađena u opeci, koja i dalje stoji pokrivena daskama iako je s jedne strane porušena zubom vremena. Ima drveni zvonik pokriven daskom, sa zvonom posvećenim od bosanskog biskupa Jurja Patačića (1703. – 1716.)¹²⁸. U to je vrijeme župnik bio franjevački redovnik iz šarengradskog samostana, fra Luka Jaić koji je služio i u tri ceranske filijale, Gradištu, Retkovcima i Šiškovcima. Župa tada ima i župski stan pokraj crkve izgrađen i pokriven u drvu.¹²⁹ Pečuški je biskup Đuro Klimo 13. rujna 1755. godine tijekom obilaska župa posjetio i Cernu te iz njegovih bilješki saznajemo sljedeće: »Crkva je u Cerni podignuta u starini iz čvrstog materijala iznad nasipa, posvećena Sv. Mihovilu, ima svod od dasaka, obojen raznim bojama, dobro je pokrivena i snabdjevana namještajem«. ¹³⁰ Stjepan Sršan (1993.) pak za crkvu u istom vremenu navodi da je građena od čvrstog materijala, ojačana cementom, pod svodom prekrivena daskama no lošega krova, vrlo tijesna za puk, a njezin je drveni zvonik ruševan. Navodi kako je patronatsko pravo nad crkvom tada imalo *Njegovo Carsko Veličanstvo*.¹³¹ Iz prve vizitacije župe Cerna kao sastavnog dijela nove ujedinjene Bosansko – đakovačko srijemske biskupije, 24. srpnja 1782. saznajemo kako je crkva u lošem stanju i prokišnja, sakristiji na desnoj strani prijeti urušavanje, drveni zvonik s dva zvona nalazi se nad korom dok je treće zvono obješeno na gredama deset koraka od crkve. Izričito se daje naputak za popravak crkve dok se ne krene s radovima proširenja

¹²⁸ Juraj Patačić de Zaježda bio je Bosanski ili Đakovački biskup od 1703. do 1716. godine. Rođen u plemićkoj obitelji Patačić, sin grofa Nikole i grofice Marte Oršić. Prema Dubravka Božić Bogović, »Juraj Patačić de Zaježda, Bishop of Bosnia or Đakovo (1670 – 1716)«, u: *Međunarodni znanstveni simpozij Gospodarstvo istočne Hrvatske – jučer, danas, sutra / International scientific symposium Economy of eastern Croatia – yesterday, today, tomorrow*, 1, (ur.) Anka Mašek Tonković, Osijek: Studio HS internet, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Ekonomski fakultet, 2012., str. 338 – 346 (338).

¹²⁹ Josip Brüstle, *Povijest katoličkih župa u istočnoj Hrvatskoj do 1880. godine*, preveo i priredio Stjepan Sršan, Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 1999., str. 28 – 29 (Josephum Brüstle, *Recensio univ. cleri dioecesis Quinque – Ecclesiensis, Tomus II.*, Quinque – Ecclesiis: Typis Lycei Episcopalis C. Ramazetter, 1876., str. 370).

¹³⁰ Brüstle, 1999., str. 29.

¹³¹ Sršan, 1993., str. 155. Prema: Antun Cuvaj, *Grada za povijest školstva*, drugo izdanje, Zagreb 1910., knj. I. i »Conscriptio districtus Sclavonialis Quinque-Ecclesiensis anni 1766.«, Pečuh: Biskupijski arhiv, br. E/128/1766.

tadašnje ili izgradnje nove crkve.¹³² U to je vrijeme dužnost župnika obnašao Vinko Umiljenović koji je zaslužan za konačnu temeljitu obnovu i proširenje crkve u duhu kasnoga baroka.¹³³

Beskrajno vrijedno svjedočanstvo predstavljaju stare župske knjige koje omogućuju uvid u župska događanja za vrijeme između vizitacija. Upravo jedan takav stari rukopis iz arhiva župe u Cerni donosi nam dragocjene informacije o obnovi crkve sv. Mihaela Arkandela 1786. godine. Na prvoj stranici knjige koja obuhvaća razdoblje 1762. – 1806. godine čitamo ovako:

»Pro memoria

Imo Vincentius Umiljenovich ex Gratiōsa Excellentia Sua Episcopalis Georgii Klimo ordinatione Parochiam hanc cernensem administrandum suscepi anno millesimo septingentesimo septuagesimo tertio Mensis Decembris die Decima tertia idem sit anno 1773 die 13. Decembris.

2do Anno 1786. Ecclesia hac parochialis Cerna aucta elevata 1 ½, prolungata vero 2 ½ orgiis. Choro sub fornice turrim muratam sustentante adjuncto, ubi et sacristia murata adjuncta in meliorem, an antea fuerat formam redacta, ac plene parata per R.D. Parochum Vinkovincensem ejusdem Nomini Districtus VADiaconem Philippum Stankovich eodem anno Mensis Septembris dei 29. benedicta est.

3tio Anno 1800. Domus Parochialis Cerna novitus extructa est, cujus fundamenta dumtaxat submurata ac calano sub fornice posita ac eadem construendam sua Mattas Sacratissima Lateres, calcem robora aditia ac certam securia summam parochiani vero manuales labores suppaditarunt. Porro in subsidium reparanda Ecclessia hujati sua Mattas Ssma anno 1784. benigne conterre dignata est ftod. 442.«¹³⁴

¹³² Plavšić, Neobjavljeni rukopis str. 69. Usp. Stjepan Sršan (priredio), *Kanonske vizitacije = Visitationes canonicae, knj. 7: Županjski i vrbanjski dekanat = [Districtus Županja et Vrbanja]: 1782 – 1833*, Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2009., str. 3.

¹³³ Vinko Umiljenović završio je Bogosloviju u Pečuhu, zaredio se na Veliku Subotu 25. ožujka 1769. godine nakon čega je kao kapelan služio jednu godinu u Tovarniku, zatim tri godine u Nijemcima od kuda dolazi u Cernu. Po smrti ceranskog župnika preuzima ulogu upravitelja župe gdje je služio 38 godina sve do svoje smrti 1811. godine. Bio je svećenik sveta života čije je prezime potpuno odgovaralo njegovom karakteru, bio je omiljen u narodu i kleru. Vrlo je dobro poznao hrvatski i latinski te slabije njemački. 1794. godine postao je vanjski arhiđakon đakovačke biskupije, a 1808. godine i arhiđakon gornjeg Srijema. Zaslužan je za potpunu obnovu ceranske župne crkve svetog Mihaela Arkandela 1786. godine. Prema: Brüstle, 1876. str. 373 i Emerik Gašić, *Brevi conspectus historicus dioecesium Bosniensis-Diacovensis et Sirmiēnsis e fontibus historicis concinnatus curriculumque vitarum auctus*, Osijek, 1940., str. 137.

¹³⁴ Vincent Umiljenović od biskupa Juraja Klime prihvaća službu ceranskog župnika 19. prosinca 1773. godine. Župna je crkva u Cerni godine 1786. povišena i produžena, njezin kor pod svodom podržava novi toranj,

Biskup Antun Mandić obišao je ceransku župu dana 22. rujna 1812. godine. Njegove bilješke daju uvid u stanje nakon obnove, crkva je građena u čvrstom materijalu, dugačka 13,5 hvati, a široka 4,5 hvati,¹³⁵ njezine vanjske zidove podržavaju zidani stupci koji drže manje umetnute drvene grede. Pod je popločen opekam, »gore« ima štukature, a natkrivena je čvrstom šindrom, njezin kor »ispod luka« nosi zidani toranj. Ima troja vrata, glavna prema zapadu, sporedna prema jugu te treća povezana sa sakristijom prema sjeveru dok lađa crkve ima šest prozora. Sakristija crkve je zidana, a nadsvođena drvenim oslikanim svodom te pokrivena čvrstom šindrom. Toranj s drvenom kupolom obojan u crveno, razmjerno crkvi, nosi križ na vrhu. U zvoniku nalaze se tri zvona, sljedeće težine: veliko 288 libri, srednje 52, a malo 50 libri.¹³⁶ Kao patron župe navodi se vladar (*Njegovo veličanstvo*) koji ima pravo prezentacije župnika kada je župa ispražnjena. On financijski djelomično sudjeluje pri izgradnji crkve i župnog doma ili obnove istih dok drugi dio financiraju župljani. Do 1812. godine vladar je dao materijal i 442 forinte u gotovini za proširenje i popravak župne crkve 1786. godine. Također je za izgradnju novog župnog stana 1800. godine dodijelio opeku, »kreč« i građevno drvo te određenu novčanu svotu dok su radove financirali župljani. Na koncu saznajemo da je po završetku radova crkvu 29. rujna 1786. godine blagoslovio Filip Stanković, vinkovački župnik i vicearhiđakon. Za tih vizitacija u Cerni kao župnik boravi Toma Porčić, rođeni Vukovarac te njegov pomoćnik, kapelan Stjepan Szakaly.¹³⁷

Zapisnik vizitacije od 26. srpnja 1819. godine, kada Emerik Karlo Raffay biskup sjedinjenih Bosanske i Đakovačko – srijemske biskupije posjećuje Cernu, gotovo identično prošlim vizitacijama iz 1812. godine izvješćuje o stanju crkve i župe, no ipak navodeći nešto detaljnije informacije poput pozicije i dimenzija sakristije. Po dužini i širini ona ima 2,5 hvati, otvorena je s dva prozora te jednim čvrstim vratima koja se drže zatvorena, a smještena je na sjeveru te povezana s lađom crkve. Župnik je tada i dalje Toma Porčić, ali novi kapelan sada je Matej Lukačić, rodом iz slobodnog kraljevskog grada Požege.¹³⁸ O dimenzijama tornja saznajemo iz vizitacija od 17. kolovoza 1840. godine; visok je 15 hvati i 4 stope, nema sata, a popravljen je 1829. godine.¹³⁹ U školskoj spomenici nalazi se podatak prema kojemu su

popravljen je i sakristija u svom izvornom obliku. Iste godine 29. rujna crkva je blagoslovljena od vinkovačkog župnika i vicearhiđakona Filipa Stankovića. Plavšić, Neobjavljeni rukopis, str. 66 – 67. Prema: *Anotata varia*, Nr. 1. Parochia Czernensis, 1762. – 1806. str. 1.

¹³⁵ 1 hvat (orgia, klafter) = 6 stopa = 1, 9 m. Prema: Sršan, 2009., str. 588.

¹³⁶ 1 funta (libra) = 32 lota = 0,56 kg. Prema: Sršan, 2009., str. 588.

¹³⁷ Sršan, 2009., str. 267 – 285.

¹³⁸ Ibid., str. 435 – 455.

¹³⁹ Plavšić, Neobjavljeni rukopis, str. 71., usp. Kanonske vizitacije 17. VIII. 1840., § I. *De Parochiali Ecclesia – Ejus Fabrica, In – Structione Interna, Suppellekti, et Proventibus*, »In Quo Statu est Aedificum Ecclesiae? Et

orgulje za crkvu nabavljene 1882. godine, a da su prvi puta zasvirale na Veliku subotu. Za iste orgulje vizitacija iz 1931. godine navodi da su u derutnom stanju.¹⁴⁰

Još jedan zanimljiv podatak o obnovi nalazimo u *Imovniku* ceranske župe gdje se navodi sljedeće: »Plan za crkvu Ceran. po g. Atzingeru zemljomjer. pukov. izrađen 19 XI 1867 po c. kr. pukov. Broda potvrđen od općine Ceranske i župnika za shodan je pronađen 13 III 1868 glede potrebnog novca u pomanjkanju blagajne crkvene za popravak crkve Ceran. u smislu potvrđenog plana dana 13 III 1868 pod br. satnije Ceranske 185 općina jednosložno primila i odredila je, da svaka duša 50 [?] krajcara imade za popravak crkve imade u blagajnu općinsku predati.«¹⁴¹ Ovaj navod treba oprezno sagledati, župnik pišući *Imovnik* možda greškom zamjenjuje brojeve unutar godine te se pri tome radi o godini 1786. kada se prikupljaju sredstva za obnovu. No veća je vjerojatnost da nam ono predstavlja jedino svjedočanstvo o konkretnim popravcima na crkvi u XIX. stoljeću, možda je upravo tada lađa crkve dobila svoj četvrti travej i dva dodatna prozora.

Ljetopis župe Cerna koji započinje godinom 1916. za župnika Krunoslava Holuba¹⁴² donosi nam neizmjereno važne i zanimljive informacije o promjenama na crkvi i o njezinom uređenju u zadnjih stotinu godina. Zapisi s novijim podacima kreću s godinom 1912. kada je prema inženjerskom projektu toranj crkve popravljen i izdignut za pet metara. Kako su tokom Prvog svjetskog rata većina crkvenih zvona rekvizirana, tako niti ceranska nisu bila pošteđena. Najprije je dana 7. listopada 1916. godine skinuto i odvezeno u Budimpeštu srednje zvono teško 185 kg na odštetu samo 4 krune po kilogramu. Kod druge rekvizicije dana 26. listopada 1917. odnesena su još dva zvona, malo teško oko 100 kg i veliko 550 kg, uz jednaku odštetu od 4 krune po kilogramu. Crkvi je tada ostalo samo najmanje zvono teško samo 30 kg. Budući da se njime nije moglo služiti kako je trebalo, župa je zatražila pomoć osječkog vojničkog povjerenika graditelja i inženjera Vlade, čije je prezime nečitko napisano. On im je u zamjenu za malo zvono poslao drugo teško 57 kg, no nažalost napuknuto. Zatim je Osječka Komanda željezničke postaje poslala Cerni 8. travnja 1918. drugo zvono navodno teško 75 kg, no vaganjem u mjesnom paromlinu utvrđeno je kako ono teži 96 kg kao što je

Turris? Tectique ipsarum? Aedificium et lecta recenti reparatione de anno 1829 in statum bonum sunt.« str. 1. iz Nadbiskupijskog arhiva Đakovo

¹⁴⁰ Plavšić, Neobjavljeni rukopis, str. 72 – 73.

¹⁴¹ Arhiv župe Cerna, *Povijesni podaci o crkvi*, u: *Imovnik rkt. župe u Cerni* (sa stanjem 1. siječnja 1939.), str.1.

¹⁴² Godine 1913. Krunoslav Holub postaje ceranskim župnikom i započinje pisati *Ljetopis* župe Cerna, odazivajući se na dijecezansku naredbu da se u svakoj župi ima voditi »libar memorabilium«. Pri sastavljanju građe pomogao mu je »Glasnik« iz godine 1902. s naputkom svećenika i kanonika, opata Matije Pavića kako se ima sastaviti *Ljetopis* župa te Kanonička vizitacija iz 1864. godine koju je napisao bivši administrator župe Mijo Adamović. Prema: *Ljetopis*, str. 117 – 118.

pisalo na samom zvonu na mađarskom jeziku, uz informaciju o lijevanju u godini 1903. od strane Königa Frigyeša.¹⁴³ Godine 1920. godine skupljala su se sredstva, od kuće do kuće, za nabavu novih zvona za Cernu i filijalu Šiškovce. Župnik je osobno u Ljubljani naručio četiri zvona, od kojih dva za Cernu: jedno od 170 kg (glas D) za 150 kruna po kilogramu, drugo od 400 kg (glas A) za od 160 kruna po kilogramu. U kolovozu iste godine pristiglo je manje zvono za Cernu od 173,5 kg, dok je veće zvono od 394,5 kg, zajedno s onim za Šiškovce stiglo u rujnu, sva su bila posvećena u Ljubljani.

Dana 26. listopada 1927. podigao se strašna oluja kakve u tim krajevima još nije bilo. Nanijela je veliku štetu u poljima i selu, led je polupao sve prozore po selu, a kod crkve je iščupala stari bor. Župnik je u to vrijeme već dugo razmišljao povisiti toranj kako bi se u njega mogla staviti veća nova zvona koja će se nabaviti tokom mjeseca svibnja. U svibnju zaključeno je da se moraju poduzeti popravci na crkvi troškom od 60 000 dinara, polovicu će namiriti crkvena blagajna dok drugu moraju osigurati župljani. Tek u mjesecu lipnju 1928. godine započeli su radovi popravka crkve, a dovršeni su bili djelomično i kako se u *Ljetopisu* navodi neukusno koncem srpnja, krivnjom građevinske sekcije i graditelja iz Vinkovaca. Nacrt i troškovnik bio je sasvim površno i manjkavo sastavljen. No na zadovoljstvo sviju tada su pristigla dva nova zvona iz Ljubljanske tvornice; manje zvono teško 268 kg (glas C) blagoslovljeno na čast sv. Mihaela Arkandela te veliko zvono (glas F) teško 745 kg. Skupa sa starim zvonom 1921. god nabavljenim teškim 395kg čine akord F. Svečani blagoslov dvaju novih zvona održan je na Veliku Gospu 1928 godine.¹⁴⁴

Koncem travnja 1931. godine na molbu tadašnjeg župnika i uz svotu od 5000 dinara crkva se krećila izvana jer je izgledala poput »starih zidina«. Tom je prilikom sazidana nova staza od kraja crkve do sakristije, a kod vrata kapele Božjeg groba napravljene su betonske stuba umjesto starih trulih drvenih stuba. U svibnju su uklonjene stare orgulje s kora, odnosno pjevališta. No već iste godine 15. lipnja mjesto je strašno stradalo od orkansnog vjetera i jake kiše, kada je na crkvi vjetar dignuo crijep s krova, pri lijevoj strani crkve strop je prokisnuo. Prokisnuo je tada i župni dom, gdje je strop refektorija najviše stradao. Uslijed toga oštećen je tada novo izvedeni *maleraj*, a na tavanu se smoćilo sve što se ondje nalazilo. Sa zapadne je strane puhao vjetar te je timekiša ušla kroz prozore i namočila unutrašnje zidove. Općina je odmah pritekla u pomoć i naručila popravak crkve, župnog doma i ograde. Oluja s ledom

¹⁴³ *Ljetopis*, str. 15 – 16.

¹⁴⁴ *Ibid.*, str. 121 – 129.

ponovila se 25. lipnja kada je razbila prozore na župnom domu te srušila četiri štaglja.¹⁴⁵ U zapisniku kanonskog pohoda iz 1969. godine čitamo kako je kor crkve proširen 1940. godine,¹⁴⁶ dok se na drugom mjestu navodi da je u godinama 1938. i 1939. župnik dao proširiti kor, koji je vrlo lijepo izveden, a istovremeno su bile i naručene te postavljene nove orgulje slovenskog graditelja Antuna Perine.¹⁴⁷ Proširenje kora možda se odnosi i na dodavanje četvrtog traveja lađi te novog para prozora, no kako istraživanje starih župnih arhiva za navedenu problematiku nije donijelo konkretan podatak ostavit ćemo sve navedene opcije otvorenima.

Nadalje, *Ljetopis* svjedoči kako su crkva, župni dvor i pripadajuće zgrade usred miniranja velikog mosta na Biđu za povlačenja Nijemaca 11. travnja 1945. bili oštećeni, ostali su bez krova, prozora i vrata što je tadašnji župnik Živko Kalajdžić (1938. – 1963.)¹⁴⁸ nakon izlaska iz zatvora u svibnju sve dao popraviti. Godine 1955. župnik je dao potpuno obnoviti unutrašnjost crkve, a radovi su izvedeni po već navedenim slikarima Pilipiću i Barčancu. Jaki se potres u Slavoniji dogodio 13. travnja 1964. godines epicentrom oko Slavanskog broda, od 8 stupnjeva po Richтеру, dok se Cerni osjetio kao 5 stupnjeva. Nije bilo velikih šteta, no crkva je napukla oko tornja i po sredini. Popucao je dijelom i župski stan, popadali su crjepovi s krova. U lipnju iste godine uređen je limeni dio tornja, zakrpane su rupe preostale od rata, promijenjena je mala jabuka te je sve prebojano. Za boju tornja odabrana je crvena po želji župnika koji piše: »Toranj je i onako jadan, malen, još da smo uzeli koju drugu boju potpuno bi ga maskirali među onim silnim zelenilom lipa i ostalog drveća što su ga okruživali. Zato se i uzela crvena boja da se što više ističe.« Radove je izveo majstor iz Babine Grede za 82 000 dinara.¹⁴⁹ Na Badnju večer 1968. godine u 18 sati po prvi puta *Grac* je svečano zasvijetlio. Svjetiljke su bile postavljene točno onako kako je župnik zamislio – kandelabri na željeznim stupcima u obliku gljive sa živinom rasvjetom. Ujedno je promijenjena žica za struju što vodi u crkvu, potpuno nova i prema propisima, a stavljena je i nova *bandera*. Sve te radove obavili su majstori *Elektroinstalacije* iz Vinkovaca.¹⁵⁰

Godine 1971. župnik Ivan Janeš, koji je u župi bio od 1963. godine, odlučio je popravljati crkvu izvana te je odmah u siječnju posjetio osječki Konzervatorski zavod radi odobrenja s obzirom na to da je crkva već tada bila zaštićeno kulturno dobro. Predviđeni

¹⁴⁵ *Ljetopis*, str. 137 – 138.

¹⁴⁶ Arhiv, župe Cerna, *Zapisnik Kanonskog pohoda župe Cerna godine 1969.*, str. 9.

¹⁴⁷ *Ljetopis*, str. 176.

¹⁴⁸ *Ljetopis*, str. 92.

¹⁴⁹ *Ibid.*, str. 174 – 175.

¹⁵⁰ *Ibid.*, str. 229.

radovi uključivali su izvođenje potpuno nove žbuke na fasadi crkve, postavljanje novih željeznih prozora, nova vrata na glavnom ulazu, temeljito preuređenje tornja, postavljanje novog sustava oluka na crkvi te preslagivanje krova, ako bude moguće. U lipnju su započeli radovi žbukanja crkve. U kolovozu krov je temeljito pretresen, izmijenjene su dotrajale letve i stari crijep novim. U rujnu su bili postavljeni novi željezni prozori s mutnim staklom, u svom originalnom obliku kako bi se sačuvala »starina«. Postavljen je novi sustav oluka, a popravljen je i dotrajali lim na tornju kojega je vjetar do tada postupno skidao dok nije preostalo samo drvo. U studenom završeno je žbukanje fasade crkve i tornja. U tzv. kapeli Božjeg groba jedan je potpuno raspucani zid srušen i ponovno sagrađen, a tada su zazidana i nekadašnja vrata koja nisu imala nikakve svrhe, a kroz njih su obično dolazili lopovi.¹⁵¹ U ljeto 1972. godine majstor iz Županje obojao je novu fasadu na crkvi u dvije boje. Godine 1974. postavljeno je grijanje u crkvi, a u tornju je umjesto drvenog postolja i starih jarmova montirano novo željezno postolje. Dvije godine kasnije u crkvi su postavljene *terrazzo* podne pločice u tri boje, tada su i na vanjske kontrafore radi sprječavanja vlage postavljeni limeni *krovići*. Osim toga stavlja se i novi antiporozni premaz u dva sloja na lim tornja za nov i svjež izgled te kako bi se produžio njegov vijek. Troškovi tih radova iznosili su 10000 dinara.¹⁵² Godine 1977. na unutrašnje zidove crkve postavljene su drvene oplata radi sprječavanja vlage. Sljedeće godine elektrifikaciju zvona izvela je tvrtka Philip Hürz iz Ulma. Godine 1985. postavlja se novi pod u sakristiji kao dar lokalnog majstora Adama Debelića iz Cerne. Godine 1988. pristupilo se cjelovitoj obnovi interijera župne crkve, a te radove u iznosu od 10,889.000,00 novih dinara financirali su domaći vjernici te Ceranci iz Amerike. Godine 1995. nakon plinifikacije Općine Cerna, uvedeno je plinsko centralno grijanje u župni dom, a zatim se za plin preuredila i peć u župnoj crkvi. Dvije godine kasnije radilo se na obnovi crkve izvana, uređena je drenaža, odvod slivnih voda, gromobran, bakreni lim od tornja do okapnica na prozorima, postavljene su nove letve i crijep te nova fasadna boja kao i nove postaje križnog puta, smještenog u nišama potpornih stupova. Svi ti radovi stajali su 350,000 kuna.¹⁵³ Za vrijeme blagopokojnog župnika Ilije Aračića (1999. – 2014.) župi je izgrađena prijeko potrebna nova pastoralna dvorana, a pri kraju njegova života krenulo se s konkretnim popravcima na crkvi. Tada su naručene nove drvene klupe¹⁵⁴ od hrastovine koje su izrađene po uzoru na stare i postavljene u lađu crkve u proljeće 2017. godine. Godine 2011. započinje i

¹⁵¹ *Ljetopis*, str. 243 – 246.

¹⁵² *Ibid.*, str. 251 – 262.

¹⁵³ *Ibid.*, str. 278 – 279.

¹⁵⁴ U Prilogu, Slike 15. i 16.

suradnja s Konzervatorskim odjelom u Vukovaru u svezi s potrebnim restauratorskim radovima na crkvi.

Dakle, stara župna crkva sv. Mihaela Arkandela nalazi se danas kao i nekada u lijepom okruženju, na malom brežuljku uz korito rijeka Bosuta i Biđa, okružena idiličnim zelenilom. Tokom svoga postojanja prošla je brojne popravke, a posljednji restauratorsko – konzervatorski radovi iz 2011. godine ogolili su njezine vanjske zidove kako bi se provelo temeljito isušivanje vlage. Projekt se nastavio godine 2012. kada je uklonjena drvena lamperija s donjeg dijela unutrašnjih zidova, što je potom obojano u skladu s ostatkom crkve. Crkva je u kolovozu 2018. godine dobila nove prozore koji su izrađeni prema uzoru na stare, a istovremeno je oltarna pala sv. Mihaela Arkandela skinuta s oltara i poslana na restauraciju. Zbog nedostatka financijskih sredstava obnova vanjske fasade čekat će neka bolja vremena.

4. SAKRALNA ARHITEKTURA NA PODRUČJU ISTOČNE HRVATSKE U KONTEKSTU JOZEFINSKIH REFORMI

Istočni krajevi Hrvatske su tokom višestoljetne borbe za preživljavanjem u ratovima s Osmanlijama, noseći breme obrambenog štita kršćanstva nemalo zaostali u svim aspektima civilizacijskog razvoja koji je u centrima Monarhije pak neprekidno kontinuirao. Na kulturnom polju ta se različitost posebice isticala, vojnokrajiška arhitektura za razliku od tendencija u metropolama Habsburške države odražavala je jednu potpuno drugačiju sliku, ona je naime bila potpuno podređena vojničkim potrebama. Ustaljeno je govoriti kako su Slavoniju, Baranju i Srijem suvremena umjetnička kretanja renesanse i baroka mimoišla, nisu našla plodno tlo na području opterećenom sukobima. Osim toga i nesređene su prilike unutar Katoličke Crkve, konkretnije dugo razdoblje izmjena i uspostavljanja granica između biskupija, utjecale na usporeni tijek prihvatanja baroknog stila u arhitekturi na području istočne Hrvatske.¹⁵⁵ Ljubo Karaman u svome djelu *O djelovanju domaće sredine u umjetnosti hrvatskih krajeva* iz 1963. godine govori kako se nove umjetničke tendencije poput zrelog baroka na područje kontinentalne Hrvatske probijaju tek krajem XVII. i početkom XVIII. stoljeća, one dakle znatno kasne za prvotnom pojavom na ishodišnim točkama u Italiji i Francuskoj.¹⁵⁶ Prostor sjeverozapadne Hrvatske kulturno se povezuje sa Štajerskom, dok se područje istočne Hrvatske dovodi u vezu s drugim područjima Habsburške Monarhije, konkretno s Donjom Austrijom i južnim dijelovima Ugarske. Prema tome porijeklo baroknog stila u Istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu potrebno je tražiti na tim područjima.¹⁵⁷

Arhitektura krajiškog tla odraz je mjesta susreta domaće, dijelom arhaične tradicije s elementima visoke kulture i novih težnji u umjetnosti. U XVIII. stoljeću u skladu s težnjom k jedinstvenom vizualnom *jozefinskom državnom identitetu*, započinje proces modifikacije iz koje proizlaze u određenoj mjeri stilizirana modernizacijska ostvarenja.¹⁵⁸ Razdoblje je to kada nove mirnije okolnosti omogućuju obnovu diljem Monarhije, doba je intenzivne graditeljske aktivnosti koja se u literaturi često naziva *Bauboom*, a javlja se kao posljedica povećanja broja stanovništva kojemu treba dati potrebnu infrastrukturu. Osim obnove devastirane sakralne arhitekture grade se brojne nove crkve prvenstveno zbog crkvene

¹⁵⁵ Turkalj Podmanicki, 2015., str. 12.

¹⁵⁶ Ljubo Karaman, *O djelovanju domaće sredine u umjetnosti hrvatskih krajeva*, Zagreb: Društvo historičara umjetnosti N.R.H., 1963., str. 78.

¹⁵⁷ Turkalj Podmanicki, 2015., str. 7 – 8.

¹⁵⁸ Holjevac, Moačanin, 2007., str. 98.

reorganizacije te umnoženog broja župa.¹⁵⁹ Obnova i izgradnja crkava odvija se na poticaj i pod sponzorstvom crkvenih, vojnih, općinskih te državnih naručitelja kao i europskog plemstva koje je dužno brinuti se za posjede u istočnim krajevima Hrvatske, stečene zaslugama kod Habsburgovaca. Njihovim posredstvom u angažmanu kvalitetnih stranih arhitekata ti se krajevi konačno otvaraju novim umjetničkim tendencijama.¹⁶⁰ Vojne mecene iznimno su važni naručitelji jer su kao predstavnici zakona vojnokrajiškog područja odlučivali o projektima sakralnih objekata, a nerijetko su i sami kao vojni inženjeri sudjelovali u njihovoj izvedbi. Poznati primjer je uloga zapovjednika Slavonije Ascanija de Guadagnija i njegov izravan utjecaj na izbor projekta i projektanta brodske tvrđavske crkve sv. Ane.¹⁶¹

Graditeljski *boom* potaknula je među ostalim i regula Josipa II. donešena 12. rujna 1782. godine, pod nazivom *Directiv-Regeln für das Pfarreinrichtungsgeschäft für das offene Land* koja se tiče osnivanja novih župa i uvjetovane izgradnje njihovih crkava, a provodi se u svim biskupijama Habsburške države.¹⁶² Ti su jozefinski propisi, osim primarne dozvole za izgradnju sakralnih objekata, uređivali i brojna druga crkvena pitanja koja se odnose na djelovanje župe, poput ubiranja crkvenih pristojbi, određivanja župničkih i kapelanskih mjesta, ženidbenih propisa pa i broja svijeća na oltarima te slična druga. Tada je osnovan i *Religionsfond* odnosno Vjerozakonska zaklada koja je svoja sredstva prikupila zatvaranjem samostana, a kojom se financiralo katoličko svećenstvo, obnove starih te izgradnja i opremanje novih sakralnih objekata novoosnovanih župa.¹⁶³

Kako bi se što efikasnije provodila centralizacijska kontrola, diljem Monarhije osnivale su se institucije, prema uzoru na austrijski *Generalhofbaudirection*, koje bi provodile odluke središnjeg ureda u Beču. Funkciju ureda nadležnog za izgradnju u Hrvatskoj je od 1723. godine izvršavalo Kraljevsko ugarsko namjesničko vijeće, dok istu ulogu preuzima Kraljevsko vijeće za kraljevine Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju od 1767. do 1779. godine kada nadležno postaje Ugarsko namjesničko vijeće i djeluje sve do 1848. godine.¹⁶⁴ Glavno vojno zapovjedništvo za Hrvatsku snosilo je odgovornost za kontroliranu izgradnju na području Vojne Krajine. Odredbe središnjeg ureda za graditeljstvo u slavonskoj Vojnoj krajini provodio je *Slavonische Gränitz-Bau Direction* koji je do 1783. sjedište držao u Osijeku, a

¹⁵⁹ Botica, 2011., str. 2

¹⁶⁰ Turkalj Podmanicki, 2015., str. 1 – 12.

¹⁶¹ Ibid., str. 17. – 18.

¹⁶² Botica, 2011., str. 4.

¹⁶³ Holjevac, Moačanin, 2007., str. 84.

¹⁶⁴ Botica, 2011., str. 5.

zatim u Petrovaradinu.¹⁶⁵ Na područjima Vojne krajine djelovali su generalni inspektori čija je zadaća bila obavještavati Dvorsko ratno vijeće u Beču o stanju u građevinarstvu. Vojska je imala potpunu kontrolu nad izgradnjom civilnih lokalnih uprava kada su se gradile društvene, vojne ili upravne zgrade. O administrativnim postupcima i planovima te predračunima za popravke i izgradnju katoličkih te pravoslavnih župnih crkava i njihovih filijala odlučivala je Generalkomanda zajedno s vojnim regimentama. Vojni inženjeri, fortifikacijski graditelji, zidarski majstori i paliri prema već pripremljenim tipiziranim nacrtima i zadanim obrascima koje je bilo nužno poštivati, izvodili su projekte izgradnje i uređenje objekata. Osim tehničkih, statičkih, protupožarnih i ostalih mjera zahtijevala se standardna umjetnička te stilska kvaliteta.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Dubravka Botica, »Odredbe o gradnji i oblikovanju crkava na području Vojne krajine u Hrvatskoj u kontekstu 'državnog arhitektonskog identiteta' Habsburške monarhije«, u: *Arhitekturna zgodovina 3. Arhitektura in politika*, (ur.) Renata Novak – Klemenčič, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2016. str. 35 – 46 (36).

¹⁶⁶ Đurđica Cvitanović, »Idejni nacrti za gradnju tipiziranih crkava u Vojnoj krajini«, u: *Vojna Krajina, povijesni pregled – historiografija – rasprave*, (ur.) Dragutin Pavličević, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1984., str. 411 – 429 (411 – 413).

4.1. TIPSKE CRKVE

Arhitektonski tip građevine utvrđuje se određivanjem fundamentalnog oblika, tlocrta zajedničkih karakteristika unutar kojega su moguće brojne varijacije. Na području Đakovačko-osječke nadbiskupije pojava različitih tipova sakralne arhitekture može se tumačiti kao odraz povijesnih okolnosti, ispreplitanja tradicije i suvremenih tendencija koje područja istočne Hrvatske sustižu uz pomoć stranaca i njihovih ulaganja. Na taj se način, unutar nekih tipskih skupina, ističu i tumače primjeri srednjovjekovnih *barokiziranih* crkava, kod kojih je tradicionalan pristup u oblikovanju prostora nezanemariv, no u kojima barokni stil ipak znatno intervenira i prilagođava se sakralnim zahtjevima XVIII. stoljeća. Margareta Turkalj Podmanicki u svom se doktorskom radu (2015.) osvrće na dva temeljna tipa: longitudinalne (uzdužne) te centralne (središnje) građevine. Svojim istraživanjem na slavonskom području zamijetila je razlike unutar skupine longitudinalnih, najčešće jednobrodnih građevina. Pojavljuju se crkve sa svetištem užim i nižim od broda, jednoprostorne crkve, crkve s jednotravejnim ili dvotravejnim brodom, crkve *Wandpfeiler* tipa (s unutrašnjim zidanim stupcima) te crkve s plitkim bočnim kapelama. Autorica zaključuje kako se na hrvatskom području ne može govoriti o linearnom razvoju baroknog stila s obzirom na to da određene faze stila traju duže razdoblje i koegzistiraju tijekom XVIII. stoljeća pa i kasnije.¹⁶⁷ Razdoblje druge polovice XVIII. stoljeća kompleksno je doba kada se paralelno održavaju kasni barok, rokoko uz sve prisutniji klasicizam, spojeni u jednu stilski i pojamovnu složenicu »kasnobarokni klasicizam« čime ta prijelazna pojava u umjetnosti i arhitekturi toga vremena dobiva svoj naziv. Na području kontinentalne Hrvatske tako kasna pojava i dugo trajanje baroknoga stila sve do tridesetih godina XIX. stoljeća te tipološka gradnja baroknim oblicima smatrala se stilskom retardacijom, odnosno odlikom provincijske umjetnosti koja pasivno prihvaća poznate oblike, sporo prihvaćajući umjetničke novitete. Ipak treba uvidjeti da se u tim krajevima upravo na prijelazu stoljeća događa period intenzivne graditeljske aktivnosti koja velikim dijelom određuje povijesno umjetničku sliku kontinentalne Hrvatske zbog čega nipošto ne smije biti zanemarena tako jednostavnim određenjem »prijelaznom stilu«.¹⁶⁸

Zanimljivo svjedočanstvo o uputama za gradnju na području Vojne krajine nalazimo u izvještaju inspektora generala artiljerije grofa Colloredoa Dvorskom ratnom vijeću o stanju u

¹⁶⁷ Turkalj Podmanicki, 2015., str. 51 – 52.

¹⁶⁸ Botica, 2011., str. 2 – 3.

Krajini, od 17. rujna 1800. gdje saznajemo o njegovom prijedlogu za razna poboljšanja i popravke na graničarskim crkvama. U tome spisu pod točkom 10. prenosi se kraljev naputak za unapređenje građevinarstva na Granici, prema tome svaka generalkomanda mora imati svoga građevnog direktora velikog znanja i iskustva, koji će raditi zajedno s adjunktom i pisarom.¹⁶⁹ Time je sasvim jasno kako se ideje prosvijećenog apsolutizma šire putem vojne uprave koja na graničarskim područjima ima neograničenu vlast. Najviše pozicije u građevinskoj struci dobivaju školovani stručnjaci iz Beča koji su svoje znanje stekli obrazovanjem na vojnim akademijama, a čiji je zadatak provoditi kontroliranu tipsku gradnju pripremljenu upravo za te krajeve te obrazovati domaći graditeljski kadar. Sagledavajući navedeno crkve na krajiškom području u tome svijetlu postaju svojevrsna importirana arhitektura, nastala od ruke bečkog graditeljskog kruga.¹⁷⁰

Velika skupina crkava zajedničkih karakteristika građenih u zadnjoj trećini XVIII. i u prvih tridesetak godina XIX. stoljeća, na području graničarskih krajeva, upućuje upravo na gradnju prema zadanim obrascima koji su dolazili iz nekog izvora. Stilski su bile slične, funkcionalne i solidno građene, bez jasnih individualnih odlika prema kojima bi se međusobno znatno razlikovale. Govoreći o tipovima sakralne arhitekture koji se pojavljuju u istočnim dijelovima Hrvatske, važno je istaknuti projekte za tipske crkve, *Kirchennormpläne*, koji nastaju u *Hofbauamt*u godine 1771. kao projekti za plansku izgradnju za dio monarhije pod Ugarskom dvorskom komorom.¹⁷¹ Nastali su, kao i brojne druge »jozefinske reforme«, za vladavine carice Marije Terezije, a kulminiraju za njezina nasljednika Josipa II. Očituju već navedenu carsku težnju tzv. »jedinstvenom državnom identitetu« te nastojanje normiranom ujednačenju izgradnje, nudeći upute i planove s tri izdvojena karakteristična i učestala tlocrtna rješenja crkvi kako bi se pronašao zajednički tip te zaustavila tradicionalna graditeljska aktivnost domaćeg svojstvenog izričaja. Svaki zasebno predstavljani plan sastojao se od tlocrta, nacрта pročelja i presjeka. Predlažu se tri tlocrtna rješenja, longitudinalne trotravejne crkve, dvotravejne te jedno centralizirano rješenje, dok sve tri verzije donose jednako oblikovano centralno svetište sa stiješnjanim zaključkom. Ti su planovi predstavljali samo svojevrsne smjernice u gradnji, a ne gotov izvedbeni model kojega bi trebalo ponavljati. Oni su samo predlošci za planiranje konkretnog objekta, čiji se elementi mogu međusobno kombinirati, kao i upute za unutrašnje oblikovanje i uređenje sakralnog prostora liturgijskom opremom. Odabir dimenzija, tipološkog rješenja te količine dekoracije ovisio je ponajviše o

¹⁶⁹ Cvitanović, 1984., str. 411 – 412. prema: Arhiv Hrvatske – Banska GK 1733 – 66 – 17

¹⁷⁰ Cvitanović, 1984., str. 426 – 428.

¹⁷¹ Botica, 2016., str. 36.

potrebama i mogućnostima župe te broju njezinih župljana. Nove crkve trebale bi biti praktične i funkcionalne, ostvarenje preglednosti prostora glavni je kriterij pri oblikovanju kako bi pogled prema svetištu i oltaru neometano tekao. Osim toga valja istaknuti da je način crtanja navedenih planova, sa svojim tlocrtom, nacrtom i presjekom važan korak u normiranju arhitektonskog crteža, njima se postavlja novi standard u pristupu izradi arhitektonske dokumentacije.¹⁷²

»Tipična jozefinska crkva« odnosno »josephinische Musterkirche« sintagma je koja se odnosi na kasnobaroknu arhitekturu toga vremena, no koju se ne smije shvaćati u tako uskom određenju s obzirom na to da tipizirani planovi za gradnju nastaju prije vlasti Josipa II., a nastavljaju se koristiti i za njegovih nasljednika. Uz to potrebno je razumjeti da se tada ne gradi isključivo u jednom tipu, usprkos tome što se kao najčešći tip pokazala trotravejna longitudinalna crkva, već se koriste i druga tlocrtna rješenja, točnije dvotravejni te centralizirani tip, pri čemu njihov odabir dakako ovisi o mogućnostima župe, lokalnoj tradiciji i ukusu.¹⁷³ U Hrvatskoj se sredinom XVIII. stoljeća pojavljuje reducirani tip barokne trotravejne crkve s tri para kapela, čiji je oblik najčešći u sakralnoj arhitekturi srednje Europe. Takav slučaj vidimo na primjeru župne crkve sv. Nikole u Varaždinu građene između 1754. i 1760. godine gdje je ideja bočnih kapela ostvarena plitkim proširenjima traveja na zidovima lađe koja je svođena češkim kapama¹⁷⁴, kojima se ostvaruje barokna sceničnost prostora. Bočna proširenja traveja s vremenom nestaju, no zadržana podjela prostora na tri traveja postiže se pilastrima i pojasnicama koje odvajaju svodna polja, dok se arhitektonska plastika u velikoj mjeri reducira, što postaje standard.¹⁷⁵ Primjer takvog reduciranog tipa vidimo i na primjeru župne crkve sv. Mihaela Arkandela u Cerni.

U Državnom arhivu u Budimpešti i Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu postoje tipski nacrti koje su projektirali vojni inženjeri građevinskih direkcija ili pak komorski arhitekti koji su u to vrijeme bili zaduženi za kontroliranu gradnju, a koje su lokalni graditelji precrtavali. Ondje su pronađeni tipski projekti za katoličke crkve koje je odobrilo Dvorsko ratno vijeće u Beču 1788. godine za Brodsku, Gradišku i Petrovaradinsku regimentu,¹⁷⁶ a koje

¹⁷² Botica, 2011., str. 5 – 6.

¹⁷³ Ibid., str. 7.

¹⁷⁴ U Prilogu Slika 21. Unutrašnjost župne crkve sv. Nikole u Varaždinu (foto preuzeto s www.zupa-sv-nikole-varazdin.hr/wp-content/uploads/2012/11/IMG_5531.jpg 7. rujna 2018.).

¹⁷⁵ Botica, 2011., str. 8.

¹⁷⁶ U Prilogu Slike 22. i 23. Tipski projekti za katoličke crkve koje je odobrilo Dvorsko ratno vijeće u Beču, iz: Đurđica Cvitanović, 1984., str. 411 – 429.

je precrtao zidarski pomoćnik Carl Beust u Bjelovaru.¹⁷⁷ Legenda plana donosi zanimljive informacije, naputak *Genie – Komande* koja nalaže da se prema normiranom planu trebaju graditi takve crkve veće vrste s jednostavnim zvonikom. Navode se kako je za brodsku i gradišku regimentu potreban iznos od 4 685 forinti i 25 ¼ krajcara, dok bi Petrovaradinskoj regimenti bilo dostatno 4 985 forinti i 24 ¼ krajcara. Naglašava se kako pri tome nisu zaračunati troškovi radne snage koju općina treba osigurati, a koji bi u novcu bi iznosili 2 263 forinte i 48 krajcara. U bilješci je zatim dodano da ako bi se dobila dozvola za izvedbu lukovice na zvoniku umjesto piramidalnog šljema, tada bi gradnja crkve u svakoj regimenti stajala 230 forinti više. Ti su predračuni svjedočanstvo o tome koliko je tada mogla stajati gradnja jedne skromnije i bolje opremljene graničarske crkve te koje su bile dužnosti vjerskih općina pa i koliko bi se moralo dodati za izvjesni luksuz, za poljepšanje kape zvonika.¹⁷⁸ Ponovimo kako je takav lukovičasti zvonik imala je i crkva sv. Mihaela Arkandela u Cerni, time nam postaje jasno kako je župa bila jaka te da si je uz pomoć donatora mogla priuštiti skuplje i ljepše oblikovno rješenje.

U Zbirci planova u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu čuvaju se planovi za tipske crkve iz 1826. i župne dvorove iz 1808. godine za Vojnu krajinu. Jasno je kako su ti planovi nastali u tradiciji *Normpläne*, sa svojim načinom crtanja s tlocrtom, presjekom i pročeljem, uz dodatak nacрта bočnog pročelja i uzdužnog presjeka. Pokazuju sve navedene karakteristike shematizirane arhitekture, u tri već spomenuta osnovna tipa crkve. Najčešće se koristio jednostavni tip longitudinalne crkve jer je prije svega važna bila funkcionalnost, premda su poznate bile i složenije varijante nacрта s naglašenom arhitektonskom dekoracijom, no koje su rjeđe izvođene zbog limitiranih sredstava.¹⁷⁹ Navedeno razdoblje obilježila je dakle primjena tipiziranih nacрта pri gradnji novih te obnovi dotrajalih srednjovjekovnih sakralnih objekata u kasnobarokno – klasicističkim oblicima. Pojavu takve normirane arhitekture možemo pratiti od sredine XVIII. pa sve do tridesetih i četrdesetih godina XIX. stoljeća, koja se u literaturi dobiva naziv »dugo XVIII. stoljeće«,¹⁸⁰ a odnosi se na dugotrajno prijelazno razdoblje u kojemu barokni oblici preživljavaju zalazak vlastite ere. Đurđica Cvitanović (1984.) razmatra mogućnost kašnjenja u izvedbi projekata, zbog kakvih otežanih okolnosti, koje je ponekad trajalo i po pedeset godina, kao jedan od razloga tako dugotrajne upotrebe tipiziranih oblika. To bi na koncu moglo i biti logično objašnjenje zašto se takav tip i način gradnje, iako s

¹⁷⁷ Cvitanović, 1984., str. 428 – 429.

¹⁷⁸ Cvitanović, 1984., str. 413.

¹⁷⁹ Botica, 2011., str. 9 – 10.

¹⁸⁰ Ibid., str. 1.

djelomičnim izmjenama, održao kroz cijelu prvu polovinu XIX. stoljeća, no ipak takve je konstatacije potrebno uzeti sa zadržkom.

Navedeni kontekst rasvjetljuje povijesne okolnosti i tadašnje umjetničke tendencije čiji se obrasci slijede i pri obnovi župne crkve sv. Mihaela Arkandela u Cerni, u mjestu koje je svojevremeno bilo od iznimnog vojnog značaja te u skladu s time pod snažnom centraliziranom kontrolom. Ta srednjovjekovna crkva svoj uniformirani kasnobarokni izgled dobiva odabirom funkcionalnog rješenja koje zadovoljava potrebe i kriterije svoga vremena.

5. KATALOG INVENTARA ŽUPNE CRKVE SV. MIHAELA ARKANĐELA U CERNI

Rješenjem Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku; br. 03-173/2-70. od 12. prosinca 1970. godine dio inventara župne crkve sv. Mihaela Arkandela u Cerni zaštićen je kao pokretni spomenik kulture te upisan u Registar pokretnih spomenika kulture Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku pod brojem ROS-19, sa statusom kulturnog dobra.¹⁸¹

5.1. INVENTAR SA SVOJSTVOM KULTURNOG DOBRA

1. GLAVNI OLTAR S PALOM SV. MIHAELA ARKANĐELA

SMJEŠTAJ: u poligonaloj apsidi svetišta crkve (oltarna pala privremeno nije na oltaru već na restauraciji)

DATAČIJA: oltar je kasnobarokni drvorezbarski rad iz sredine XVIII. stoljeća, pala iz istog razdoblja

MATERIJAL: oltarni stipes – zidani, retabl – drveni, pala – ulje na platnu u drvenom pozlaćenom okviru

DIMENZIJE: prema *Popisu inventara* iz 1970. godine¹⁸²

- suppedaneum : dužina 2350 mm (235 cm)
širina 970 mm (97 cm)
visina 210 mm (21 cm)
- stipes : dužina 2320 mm (232 cm)
širina 730 mm (73 cm)
visina 1250 mm (125 cm)
- oltar total : dužina 5250 mm (520 cm)
- atika : visina 1860 mm (186 cm)
- retabl : visina 3450 mm (345 cm)
širina 3400 mm (340 cm)

¹⁸¹ Arhiv Konzervatorskog odjela u Vukovaru, Republika Hrvatska, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Klasa: UP -^o-612-08/11-06/0280, Urbroj: 532-04-01-01/03-11-1, Zagreb 13. travnja 2011.

¹⁸² Arhiv Konzervatorskog odjela u Vukovaru, *Cerna – župna crkva sv. Mihovila Arkandela, Popis inventara*, str. 1

OPIS: U poligonalnoj apsidi svetišta nalazi se veliki drveni polikromirani oltar tektonskog tipa sa zidanim stipesom i slikom sv. Mihaela Arkandela.

Zidani stipes oltara nekada je stajao na drvenom *suppedaneumu* izdignutom za jednu stubu, no danas stoji izravno na novom zidanom, popločenom podu u prostoru svetišta. Trbušastog je profila – tipa sarkofag, a oslikan bež-sivim tonovima u imitaciji mramora, dok je u središtu prikazan u krugu zlatno žuti križ trolisnih završetaka. Na stipes je položena nešto šira čvrsta drvena daska. Oltarni nastavak je razvedenog tektonskog tipa, blagih konkavnih linija. Raščlanjen je parom oblih stupova s vanjske strane i parom plitkih pilastara s unutarnje koji flankiraju oltarnu palu, a koji završavaju pozlaćenim kapitelima kompozitnoga reda, s akantovim listovima i volutama. Baze stupova i pilastara te središnja zona oltara počivaju na kvadratičnim postamentima artikuliranim s ukladama s pozlaćenim okvirima. Donji dio tijela stupova ukrašen je pozlaćenim štapičastim aplikacijama, koje su tipično barokni dekorativni elementi. Glavnina retabla završava snažnim no razlomljenim dekorativnim gredem. Na njihove je krajeve postavljena sa svake strane jedna ukrasna *rocaille* vaza iz koje viri lišće akanta, a na čiji je trbuh okačena girlanda. Oltar završava zonom atike koja svojom visinom seže gotovo do polukalote apsida. Njezine bočne strane izvedene *rocaille* volutama dosežu završnu segmentnu profilaciju s križem na vrhu.

Atika je naglašena polikromiranom skulpturalnom grupom Presv. Trojstva. Slijeva nalazi se Krist zaogrnut plaštem svijetlo plave i ružičaste boje. Na lijevom ramenu nosi križ dok desnom rukom i pogledom upućuje na Boga Oca. Na prsima mu je rana zadobivena ubodom koplja. Zdesna je figura Boga Oca sa sijedom bradom u polusjedećem položaju, odjevena u nježno zelenu halju, zlatnog okovratnika i završetaka rukava, sa žutom uskovitlanom draperijom preko koljena. Oslanja se na plavu zemaljsku kuglu sa zlatnim križem, a na glavi mu je pozlaćena trokutasta aureola. U središtu je pozlaćena golubica Duha Svetoga na oblaku iz kojega izlaze tri pozlaćene zrake. Pod njihovim nogama tri su glave anđela u oblacima koji predstavljaju anđeoski kor.

Zona predele na središnjem dijelu zaklonjena je drvenim tabernakulom koji je stilski i bojom usklađen s oltarom. Razvijenog je tipa, a počiva na podnožju stepenastog profila. U centru svetohraništa smještena su blago konveksna dvokrilna vratašca, ispunjena ukladom obrubljenom pozlaćenim lisnatim vijencem. Vratnice spaja

pozlaćeni križ koji stoji na stiliziranom kamenitom tlu, koje je očita referenca na mjesto Kristova raspeća, Golgotu. Bočne strane svetohraništa ukrašene su rocaille volutama koje se vertikalno isprepliću. Na vrhu tabernakula sličan je volutni friz koji završava sa svake strane svijećnjakom u obliku rastvorenog pupoljka s lišćem akanta. Središnji dio naglašen je dvjema krilatim anđeoskim glavicama rumenih obraza.

Prema opisima tabernakula iz arhiva Konzervatorskog odjela u Vukovaru znamo da je nekada nad njim stajao i veliki baldahin, a ispred raspelo u sedefu kojih danas nema. U dokumentaciji čitamo: »Izduženo kućište tabernakla natkriveno je baldahinom koji je bogato ukrašen aplikacijom cvijeća, a koja se ponavlja i uzdužnom visinom kućišta. Baldahin kruni križ. Kućište ukrašava sprijeda Raspelom u sedefu (donešeno iz Jeruzalema).«¹⁸³

Ovaj oltarni ansambl kasnobaroknih odlika danas nema izvornu polikromiju, a restauracija iz 1988. godine ponavlja boje kojima je prebojan 1912. godine kada je crkva bila maljana po vinkovačkom slikaru Vjekoslavu Pifatu, kako nam svjedoči *Ljetopis*¹⁸⁴ i što potvrđuju stare fotografije iz sredine XX. stoljeća. Danas su to krem bijela boja prošarana zlatno smeđom i bež bojom u imitaciji mramora, no restauratorske sonde na pojedinim dijelovima bočnog oltara uz južni dio trijumfalnog luka otkrivaju nam moguće izvorne boje ili pak neke prethodne slojeve o kojima nemamo pisanih podataka, a to su kombinacije zelene, plave i crvene.

Oltarna pala slikana je tehnikom ulja na platnu koje je sastavljeno od dva vertikalna komada i napeto na pozlaćeni okvir višestruke profilacije, s unutrašnjim obrubom motiva bisernog niza. Završava segmentnim lukom nad konkavno zasječenim uglovima na koji je aplicirana bogata pozlaćena kartuša koja prelazi rub okvira te manjim dijelom prekriva gornji dio slike. U prosincu 1965. godine okvir pale je elektrificiran umetanjem niza žarulja, a rasvijetljen je i križ naatici oltara.¹⁸⁵ Kompozicija prikazuje zaštitnika župe sv. Mihaela Arkandela odjevena poput rimskog vojskovođe u tankom, uz torzo pripijenom svjetlo plavom prsnom oklopu koji ističe njegovu snažnu muskulaturu. Odjeća oponaša rimski oklop *thorax* i štitnike *lorica segmentata*, od kožnih traka s metalnim aplikacijama. Preko ramena prebačen mu je plašt uskovitlane draperije u nijansama crvene i ružičaste boje. Na glavi nosi šljem s

¹⁸³ Arhiv Konzervatorskog odjela u Vukovaru, *Cerna – župna crkva sv. Mihovila Arkandela, Popis inventara*, str. 3.

¹⁸⁴ *Ljetopis*, str. 15.

¹⁸⁵ *Ibid.*, str. 197.

perjanicom u plavoj boji, dok su mu na nogama sandale s plavim vezicama koje se sprijeda spajaju kopčom s plavim draguljem. Nogom gazi glavu sotone kojega lijevom rukom drži svezanog na lancu, dok desnom rukom podignutom na napad prijeti kratkim mačem *gladius*. Arkandeo Mihael u zakrivljenom stavu kontraposta naginje glavu prema neprijatelju, a njegovo je lice mladoliko i rumeno, blagog izraza iako se nalazi sred borbe. Fizionomija njegovog tijela je uvjerljiva iako je pokret lijevom rukom kojom drži lanac nespretno izveden. Pritisnuo je đavla uz užareno kameno tlo protjerujući ga zauvijek u pakleni oganj, a on u izobličenom ljudskom liku s rogovima, raščupane kose i brade prkosno plazi jezik, pogleda usmjerenoga prema promatraču. Svojim se kandžama na rukama grčevito drži za stijene, dok se ostatak njegovog tijela izvija poput aždaje¹⁸⁶ s krilima i repom gmaza. Kao Mihaelova pratnja pojavljuje se nekoliko malih anđela, nad glavom mu lebde četiri anđeoske glavice dok je uz njega nagi anđeo u punoj figuri, zaogrnut uskovitlanom bijelo – plavom draperijom. U rukama drži snopove crvenih munja koje usmjerava prema đavlu. Atmosfera kompozicije prilično je mračna, no s obzirom na nečistoću i loše stanje slike čiji je lak odavno potamnio, a boja popucala ne možemo znati u kojoj je mjeri to bila izvorna namjera slikara. Majstor ima izuzetno dobar osjećaj za teksturu, osjetna je mekoća perja Mihaelovih krila, zatim prozračnost draperija kao i metalni odsjaj šljema. No ipak se upadljivo očituje i nedostatak vještine kod nespretno izvedenog pokreta lijevom rukom kojom Arkandeo pridržava lanac sa sputanim đavlom. Oltarna pala kvalitetan je rad XVIII. stoljeća u baroknoj maniri koja se lakoćom i svojevrsnom stiliziranošću kretnji likova približava odlikama rokoka, a nadahnuta je djelom proslavljenoga slikara Guida Renija, točnije slikom *San Michele Arcangelo* (1635. – 1636.) koja se i danas nalazi u kapucinskoj crkvi Bezgrešnog Začeca Marijina u Rimu.¹⁸⁷

STANJE: Pala je u lošem stanju zbog čega je nedavno, u kolovozu 2018. odnešena na restauraciju. Sloj laka je potamnio zbog čega ne možemo sa sigurnošću govoriti o koloritu. Po cijeloj površini slike zamjetne su krakelire, boja je popucala i mjestimično se odvaja od platna. Na mjestima s kojih je boja otpala vidljiv je bijeli sloj preparacije platna. Oltar je u dobrom stanju, obnovljen novim slojem polikromije 1988. godine.

¹⁸⁶ **Aždaja** (perz. *ežderhā*, *eždehā*, preko tur.), mitsko čudovište, golem gušter s pandžama na nogama, s repom i krilima. U našim narodnim pjesmama i pričama: dvoglava, troglava i sedmoglava aždaja (sinonimi: *zmaj*, *ala*, *hala*, *drakun*). Vjerovanje u aždaje potječe od predaje mnogih naroda o izumrlim divovskim i krilatim gmazovima. Preuzeto s <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=4960> (pregledano 20. kolovoza 2018.).

¹⁸⁷ Cesare Garboli, Edi Baccheschi, *L'opera completa di Guido Reni*, Milano: Rizzoli Editore, 1971., str. 108.

VALORIZACIJA: Kanonske vizitacije iz godine 1755. bilježe o opremi crkve: »Ima 3 oltara, elegantno izrađena i obojana iznad čvrstih menza: veliki sa zaštitnikom mjesta Mihovilom arhanđelom, sa strane evanđelja sa slikom Kraljice na Nebo Uzete, te sa strane poslanice Sv. Apostola Šimuna i Tadeja. Tada je župom upravljao četvrtu godinu p. Stjepan od Broda franjevac.«¹⁸⁸ U vizitacijama koje slijede do danas ne spominje se zamjena oltara kao ni u starim župskim spomenicima. Iako je za ovaj ansambl predložena datacija u kraj XVIII. tj. početak XIX. stoljeća,¹⁸⁹ malo je vjerojatno da bi u župi skromnih materijalnih mogućnosti do zamijene triju oltara i središnje pale došlo svega pedesetak godina po njihovu postavljanju u crkvu. Sredini XVIII. stoljeća odgovara i dekorativni leksik glavnoga oltara koji je pak svojom arhitekturom posve ujednačen s onim bočnima. Klasicistički elementi prisutni na atikama bočnih oltara (npr. ornament meandra) mogli bi pri tome biti plod kasnijih intervencija. Prilikom skidanja pale s glavnoga oltara otkriven je natpis na poledini, točnije na drvenom okviru slike: »[...] Matko Grgich / [...] 1835 Ignatz Grgich«. S obzirom na to da navedena godina ne odgovara stilskom leksiku slike, vjerojatnom se čini pretpostavka kako se radi o bilješci s godinom obnove parketaže slike i imenima majstora koji su izveli radove. Taj zanimljiv natpis ukazuje na potrebu obnove slike već u prvoj polovici XIX. stoljeća što potom ide u prilog prijedlogu datacije oltarne pale u sredinu XVIII. stoljeća. Time bi se i nespretno izvedena ruka sv. Mihaela Arkandela mogla tumačiti kao kasniji preslik odnosno nužna likovna intervencija do koje je u došlo u nekom trenutku. O razmatranju karakteristika pale Sv. Mihaela Arkandela i autorstvu govorit ćemo u poglavlju koje slijedi.

¹⁸⁸ Brüstle, 1999., str. 29.

¹⁸⁹ Arhiv Konzervatorskog odjela u Vukovaru, *Zapisnik sa sjednice Komisije za registraciju spomenika kulture Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku održane dana 11. XII. 1970.*, str. 1 – 3.

Slika 1. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Glavni oltar s palom sv. Mihaela Arkandela (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

Slika 2. Natpis: »[...] Matko Grgich / [...] 1835 Ignatz Grgich«, na poledini pale sv. Mihaela Arkandela (foto: vlč. Krešimir Jukić, kolovoz 2018.)

2. BOČNI OLTAR S PALOM SV. JOSIPA

SMJEŠTAJ: na sjevernom zidu lađe uz trijumfalni luk

DATACIJA: kasnobarokni drvorezbarski rad iz sredine XVIII. stoljeća, pala iz sredine XX. stoljeća

MATERIJAL: stipes – zidani, retabl – drveni, pala – ulje na platnu u drvenom pozlaćenom okviru

DIMENZIJE: prema *Popisu inventara* iz 1970. godine¹⁹⁰

- oltar total: visina 500 cm

širina 250 cm

- stipes : visina 1270 mm (127 cm)

širina 2400 mm (240 cm)

OPIS: Danas se na sjevernom zidu lađe uz trijumfalni luk nalazi oltar svetog Josipa, no prema Kanonskim vizitacijama iz godine 1812. saznajemo drugačije: »Treći bočni oltar je podignut Bogu, u čast svetih apostola Šimuna i Jude Tadeja braće, čija je slika na oltaru uramljena u pozlaćeni okvir. On je snabdjevan čitavim portatilom,¹⁹¹ ali sa slomljenim autentičnim pečatom pečuskog biskupa Đure Klime te je ovom prilikom utvrđen utiskom pečata biskupa vizitatora. Isto tako ima drvene obojane rezbarene i pozlaćene svijećnjake te dva za svakodnevnu upotrebu. Njegov je stol zidan i obojan, opskrbljen trima čistim stolnjacima.«¹⁹² Taj je oltar dakle nekada nosio palu svetih apostola Šimuna i Jude Tadeja za koju znamo da je zamijenjena slikom svetih slavenskih apostola Ćirila i Metoda godine 1912. kada su oltari dobili i novi sloj polikromije.¹⁹³ Ta je pala pak zamijenjena dozvolom Biskupskog Ordinarijata godine

¹⁹⁰ Arhiv Konzervatorskog odjela u Vukovaru, *Cerna – župna crkva sv. Mihovila Arkandela, Popis inventara*, str. 5

¹⁹¹ Portatil – manja, zasebno posvećena kamenu ploča na menzi oltara. U liturgijskom smislu oltar (žrtvenik) može biti pomičan (altare immobile seu fixum) i pomičan (altare mobile su portatile): »Pod nepomičnim se žrtvenikom razumijeva gornja oltarna ploča (mensa superior), koja je zajedno s podnožjem per modum unius posvećena. Pomičan je nasuprot žrtvenik ponajčešće manja kamena ploča, koja se sama za sebe posvećuje; pa ako ta kamena ploča i počiva na podnožju, ipak se ne posvećuje zajedno s podnožjem per modum unius.« Prema: Dragutin Kniewald, *Liturgika*, Zagreb: »Tipografija«, 1937., str. 80.

¹⁹² Sršan, 2009., str. 271.

¹⁹³ *Ljetopis*, str. 14 – 15.

1955. današnjom slikom sv. Josipa. Župnik je tako dao preurediti kako bi se taj oltar bolje slagao s onim posvećenim Majci Božjoj.¹⁹⁴

Poput glavnog oltara i bočni se sastoji od zidanog stipesa tipa konkavno oblikovanog sarkofaga koji je oslikan sivo – svijetlosmeđim tonovima u imitaciji mramora, dok se u središtu u krugu nalazi zlatno žuti križ trolisnih završetaka. Na stipesu je položena nešto šira čvrsta drvena daska (menza), a na njoj malo drveno postolje s Rospelom. Drevni retabl oltara tektonskog tipa blagih konkavnih linija raščlanjen je, baš poput glavnog oltara, parom oblikih stupova s vanjske strane i parom plitkih pilastara s unutarnje, no ovdje su njihova debla kanelirana. Flankiraju oltarnu palu, a završavaju pozlaćenim kapitelima kompozitnoga reda, s lišćem akanta i jonskim volutama jednakim onima na glavnom oltaru. Donji dio debla stupova ukrašen je, kao i na glavnom oltaru, pozlaćenim štapićastim aplikacijama. Baze stupova i pilastara te središnja zona oltara počivaju na kvadratičnim postamentima artikuliranim s pozlaćenim ukkladama. Zona retabla završava u središnjem dijelu prekinutim gređem na kojemu počiva atika oltara. Njezine bočne strane uspinju se u valovima prema završnoj profilaciji, a upotpunjena je dekorativnim peharima s poklopcima. U središtu atike smještena je figuralna kompozicija koja se sastoji od četiri anđeoske glaviće sa zlatnim krilima na vijencu od bijelih oblaka iz kojeg izlaze zlatne zrake. Ovaj vijenac omeđuje zlatno ispisani Kristogram ispod kojega se nalazi zlatno Srce s tri čavla simbolizirajući Kristovu muku.¹⁹⁵

Kako smo utvrdili, danas se na tome oltaru nalazi pala *Sv. Josip s djetetom Isusom*, koju je naslikao Rudolf Pilipić 1956. godine,¹⁹⁶ tehnikom ulja na platnu. Uokvirena je u jednostavan pozlaćeni okvir višestruke profilacije te donosi jednostavno ikonografsko rješenje. Sv. Josip prikazan je kao bradati muškarac u srednjim godinama, odjeven u zelenu halju s plavim plaštem prebačenim preko ramena. Poput brižnog oca jednu je ruku zaštitnički položio na rame svoga sina dok drugom za ruku drži dječaka Isusa, svijetle kovrčave kose odjevenog u bijelu halju. Obojica bosonogi

¹⁹⁴ *Ljetopis*, str. 163 – 164.

¹⁹⁵ Kristogram (IHS) sa srcem i tri čavla amblem je Družbe Isusove. Osnivač toga reda (1534.), sv. Ignacije Loyola često se prikazuje s Isusovim monogramom na prsima ili na knjizi. Prema: Mitar Dragutinac, »Ignacije Loyola«, u: *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, (ur.) Anđelko Badurina, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1990., str. 257 – 258.

¹⁹⁶ Arhiv Konzervatorskog odjela u Vukovaru, Republika Hrvatska, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Klasa: UP -°-612-08/11-06/0280, Urbroj: 532-04-01-01/03-11-1, Zagreb 13. travnja 2011. str. 2.

stoje na zemljanoj površini iz koje njima sa strana rastu bijeli ljiljani, a oko glava imaju jednostavne aureole.

STANJE: Pala i oltar su u dobrom stanju, obnovljen je novim slojem polikromacije 1988. godine.

VALORIZACIJA: Bočni oltari smješteni u lađi na dvije strane trijumfalnog luka manji su i jednostavnije izvedeni po uzoru na glavni oltar te ih kao cjelinu datiramo u sredinu XVIII. stoljeća. Citirani odlomak iz Kanonskih vizitacija iz 1812. godine koji navodi kako je oltar imao slomljeni pečat pečuškog biskupa Đure Klimo (1751. – 1777. godine)¹⁹⁷ ide u prilog pretpostavci da su bočni kao i glavni oltar postavljeni upravo za njegova stolovanja dakle sredinom XVIII. stoljeća. U prilog takvoj dataciji ide i komparacija s glavnim oltarom iz crkve Preobraženja Isusova u Piškorevcima čije se postavljanje navodi za godinu 1769.,¹⁹⁸ a kod kojega primjećujemo određene srodnosti. Oba su oltara tekotonskog tipa, ponavljaju isto rješenje s jednostavnom strukturom i konkavno uvučenim središnjim dijelom te nišom koja prekida glavno grede, tvoreći okvir oltarnoj pali. Time možemo ustanoviti određeni tip oltara koji se pojavljuje u crkvama u tom dijelu Slavonije i Srijema oko sredine XVIII. stoljeća. Slika sv. Josipa rad je iz sredine XX. stoljeća koji je zamijenio prethodne dvije oltarne pale.

¹⁹⁷ Emilij Laszowski, »Hrvatski vladari, hercezi, banovi i biskupi«, u: *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925-1925: sa pregledom povijesti Hrvatske, Bosne i Istre, hrvatske književnosti i razvitka hrvatskoga jezika, te hrvatskih vladara, hercega, banova i biskupa, kao uvodom*, Emilij Laszovski (ur.) Zagreb: Odbor za izdanje knjige »Zaslužni i znameniti Hrvati 925-1925.«, 1925., str. CXIX – CXXXVI (CXXIV).

¹⁹⁸ Preuzeto s <http://www.piskorevci.com/index.php?kat=17> (pregledano 30. kolovoza 2018.).

Slika 3. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Bočni oltar s palom sv. Josipa (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

Slika 4. Piškovec, župna crkva Preobraženja Isusova; Glavni oltar (preuzeto s: <http://www.piskovec.com/index.php?kat=17> 30. VIII. 2018.)

3. BOČNI OLTAR S PALOM UZNESENJA BLAŽENE DJEVICE MARIJE

SMJEŠTAJ: na južnom zidu lađe uz trijumfalni luk

DATACIJA: oltar je kasnobarokni drvorezbarski rad iz sredine XVIII. stoljeća, pala iz sredine XX. stoljeća

MATERIJAL: stipes – zidani, retabl – drveni, pala – ulje na platnu u drvenom pozlaćenom okviru

DIMENZIJE: prema *Popisu inventara* iz 1970. godine¹⁹⁹

- oltar total: visina 500 cm

širina 250 cm

- stipes : visina 1270 mm (127 cm)

širina 2400 mm (240 cm)

OPIS: Simetrično oltaru svetog Josipa na južnom zidu lađe uz trijumfalni luk smješten je oltar posvećen Uznesenju Blažene Djevice Marije. O njemu Kanonske vizitacije iz godine 1812. govore ovako: »Drugi bočni oltar podignut je u Bogu, u čast preslavnoga Uznesenja Blažene Djevice Marije, čija se također slika krasno naslikana nalazi usred oltara te je u krasno izrađenom okviru okružena zlatnim rubom. Snabdjevan je čitavim portatilom, ali ipak sa slomljenim pečatom malenskog biskupa, ostrogonskog pomoćnika njegove eminencije i mnogopoštovanog gospodina kneza sv. rimske Crkve kardinala svećenika Alvara Cienfuegosa Sigismunda grofa Berenya, upravitelja Pečuške biskupije, koji je ponovno autenticiran utiskom pečata biskupa vizitatora.«²⁰⁰ Ovakav zanimljiv navod dodatno potiče preispitivanje teza o dataciji oltara, jer je Juan Álvaro Cienfuegos Villazón (isusovac) bio pečuški apostolski administrator od 1735. do 1739.,²⁰¹ a Zsigmond József Berenyi pečuški biskup od 1740. do 1748. godine.²⁰² Ako se datacija portatila prihvati kao mjerodavna za dataciju oltara, onda bi ovaj mogao biti nešto raniji od glavnog oltara kao i od oltara sv. Josipa, ili upućivati na

¹⁹⁹ Arhiv Konzervatorskog odjela u Vukovaru, *Cerna – župna crkva sv. Mihovila Arkandela, Popis inventara*, str. 6.

²⁰⁰ Sršan, 2009., str. 271.

²⁰¹ www.catholic-hierarchy.org/bishop/balvarezc.html (pregledano 8. rujna 2018.).

²⁰² www.catholic-hierarchy.org/bishop/bberenyi.html (pregledano 8. rujna 2018.).

ranije postavljanje oltarnog kompleta. No potrebno je razmotriti mogućnost sekundarne upotrebe portatila koji je mobilan te je lako mogao biti postavljen na kasniji oltar.

Pandan je oltaru sv. Josipa, identičnog oblikovanja te istih cjelokupnih dimenzija, dok se jedina razlika nalazi naatici oltara gdje je u vijencu oblaka umjesto Kristova prikazan Marijin monogram. Na ovome oltaru nalazimo restauratorske sonde koje nam otkrivaju boje izvorne polikromije, a to su crvena, plava i zelena.

Pala s prikazom Uznesenja Blažene Djevice Marije slikana je tehnikom ulja na platnu, a rad je iz 1912. godine vinkovačkog slikara Vjekoslava Pifata (signatura i datacija u donjem desnom uglu slike) koji je iste godine preslikao oltare novim slojem polikromije te zidove crkve novim oslicima. Tradicionalno ikonografsko rješenje donosi Mariju uznesenu na oblacima, okruženu malim nagim anđelima. Odjevena je u bijelu halju, zaogrnutu dugim plavim plaštem čije draperije padaju u razlomljenim naborima. Ruke drži sklopljene pred sobom, a pogled joj je u zanosu usmjeren na gore. Mladolika je izgleda, nježne svijetle puti i duge smeđe raspuštene kovrčave kose. Iako se još od Vizitacija iz 1755. godine oltar i pala navode kao posvećeni Uznesenju Blažene Djevice Marije, Pifatova slika svojom ikonografijom neodoljivo podsjeća na *Immaculatu*, Bogorodicu od Bezgrešnog Začeca, prema dogmi koja se odnosi na Mariju Bezgrešno Začetu od Joakima i Ane, a ne na trenutak Gabrijelovog Navještenja Mariji da će začeti i roditi Spasitelja.²⁰³ Taj ikonografski tip nadahnut je biblijskim tekstom Otkrivenja: »I znamenje veliko pokaza se na nebu: Žena odjevena suncem, mjesec joj pod nogama, a na glavi vijenac od dvanaest zvijezda« (Otk 12, 1), a obavezno prikazuje mladu, gologlavu ženu u bijeloj halji s modrim plaštem.²⁰⁴ Pifatova Djeвица Marija slijedi takav obrazac no kako izostaju uobičajeni atributi *Immaculata* ikonografskog tipa: polumjesec i zmija pod nogama te svetokrug od dvanaest zvijezda²⁰⁵ tumačit ćemo nedosljednu ikonografiju ove pale umjetničkom slobodom, uz razmatranje činjenice da je slika kupljena za oltar posvećen Uznesenju Blažene Djevice Marije.

²⁰³ Sanja Cvetnić, *Ikonografija nakon Tridentskoga sabora i hrvatska likovna baština*, Zagreb: FF press, 2007., str. 189.

²⁰⁴ Marija Mirković, »Barokna sakralna ikonografija na području Zagrebačke biskupije«, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 18 (1994.), str. 129 – 151 (136).

²⁰⁵ Cvetnić, 2007., str. 188.

STANJE: Oltar je u dobrom stanju te obnovljen novim slojem polikromacije 1988. godine. Pala BDM nije u najboljem stanju, platno se opustilo u napetosti okvira zbog čega su se u donjem desnom uglu pojavili nabori, a boja je izbljedila.

VALORIZACIJA: Bočni oltari zajedno sa središnjim u apsidi crkve dio su kasnobarokne cjeline koju datiramo u sredinu XVIII. stoljeća. Oni iako svojim oblikovanjem u potpunosti slijede primjer glavnog oltara njihova se atika svojom modelacijom odmiče od tipično baroknog izraza koji je neupitan kod atike oltara sv. Mihaela Arkandela. Takvo rješenje upućuje na klasicističke tendencije, no kako se u arhivskim spisima župe nigdje ne spominju arhitektonske intervencije na oltarima, osim obnove polikromije, a niti nabava novih oltara, moguća su samo nagađanja o trenutku u kojemu je došlo do takvih intervencija, možda upravo pri temeljitoj baroknoj pregradnji crkve 1786. godine, a možda i nešto kasnije. Pala je djelo lokalnog umjetnika Vjekoslava Pifata iz 1912. godine, klasicističkog izraza s romantičarskim prizvukom.

Slika 5. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Bočni oltar s palom Uznesenja Blažene Djevice Marije (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

Slika 6. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Ostatci nekadašnje polikromije na oltaru Uznesenja Blažene Djevice Marije (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

Slika 7. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Ostatci nekadašnje polikromije na oltaru Uznesenja Blažene Djevice Marije (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

Slika 8. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Ostatci nekadašnje polikromije na oltaru Uznesenja Blažene Djevice Marije (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

4. PROPOVJEDAONICA

SMJEŠTAJ: nalazila se na južnom zidu svetišta uz trijumfalni luk

DATACIJA: kasnobarokni klasicistički drvorezbarski rad s kraja XVIII. stoljeća ili početka XIX. stoljeća

MATERIJAL: polikromirano i pozlačeno drvo

DIMENZIJE: prema *Popisu inventara* iz 1970. godine²⁰⁶

- propovjedaonica: visina 1850 mm (185 cm)
prečnik 1080 mm (108 cm)
- baldahin: visina 400 mm (40 cm)
dubina 1080 mm (108 cm)
širina 1500 mm (150 cm)
- visina ukrasne volute i plastike sa baldahinom 1780 mm (178 cm)

OPIS: Polikromirana i pozlačena propovjedaonica koja je 1988. godine uklonjena sa sjevernog zida svetišta radi dotrajalosti, poznata nam je prema starim fotografijama.²⁰⁷ Zapisnik sa sjednice Komisije za registraciju spomenika kulture Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku održanog dana 11. XII. 1970. o njoj navodi sljedeće: »Sjeverni zid apside uz trijumfalni luk ukrašava klasicistička propovjedaonica u polikromiranom drvu sa ukrasnom pozlatom, kružna u tlocrtu sa baldahinom koji prati oblik govornice ukrašen plastikom malog Krista. Propovjedaonica se uklapa u ostali inventar.«²⁰⁸

Cilindričnog je oblika, a njezinu vertikalnu podjelu na tri dijela ostvaruju plitki, stilizirani pilastri s pozlaćenim cvjetičastim aplikacijama, pod kojima se nalaze pozlašeni listovi akanta. Oni omeđuju pravokutna polja s ukladama unutar uskih pozlašanih okvira u čijem se središtu nalazi po jedna pozlašena rozeta. Konzola propovjedaonice naglašena je lišćem akanta te dekorativim završetkom u obliku češera. Baldahin oblikom prati propovjedaonicu, njegov donji dio završava zupčastom

²⁰⁶ Arhiv Konzervatorskog odjela u Vukovaru, *Cerna – župna crkva sv. Mihovila Arkandela, Popis inventara*, str. 7.

²⁰⁷ Arhiv Konzervatorskog odjela u Vukovaru, iz Fototeke zavoda za zaštitu spomenika kulture Osijek, negativ 87-B-5, snimio Bartulović R. 16. 9. 1967.

²⁰⁸ Arhiv Konzervatorskog odjela u Vukovaru, *Zapisnik sa sjednice Komisije za registraciju spomenika kulture Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku održane dana 11. XII. 1970.*, str. 2.

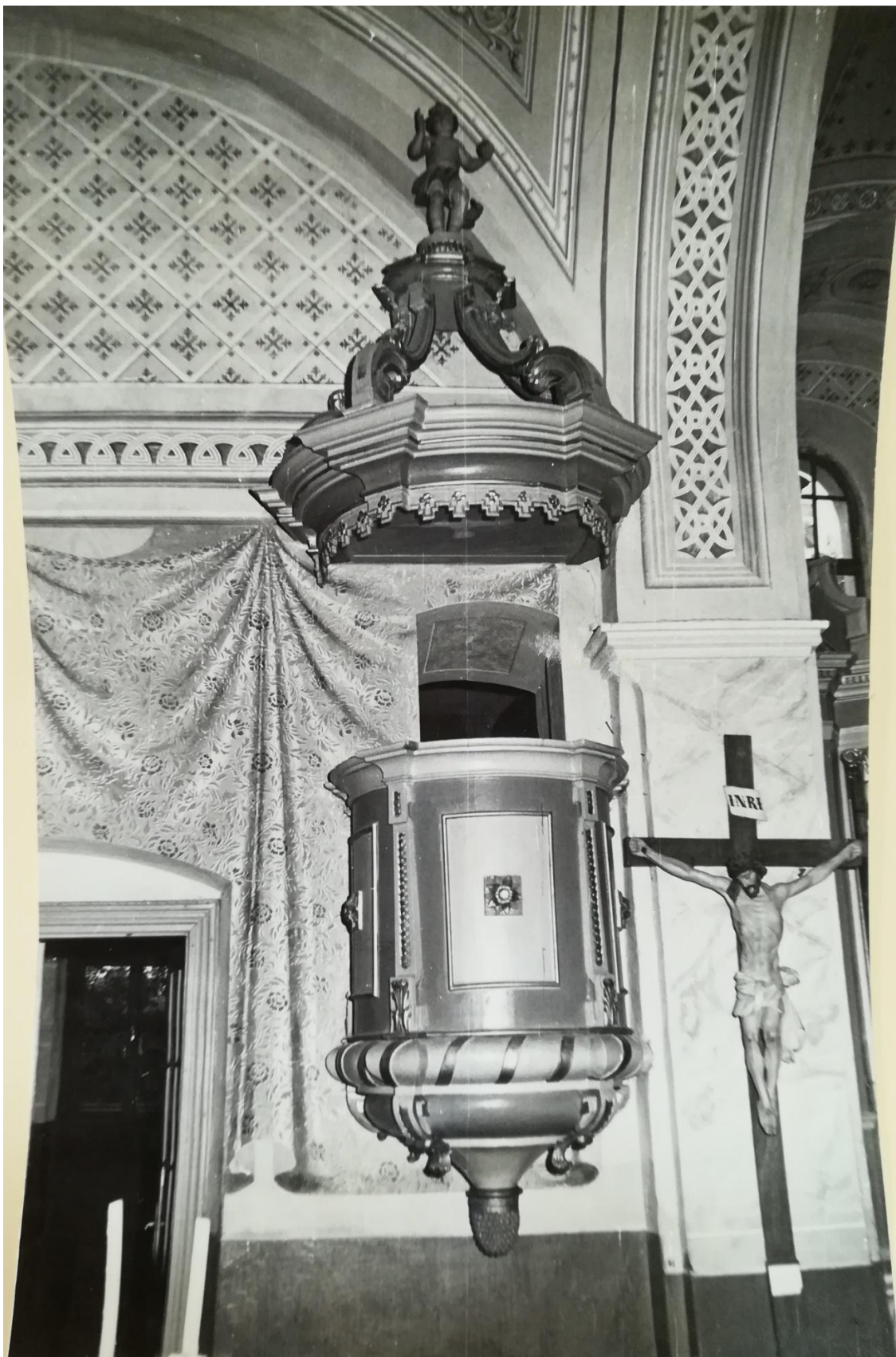
profilacijom u obliku stiliziranoga tekstilnoga motiva (lamberkena) s apliciranom cvjetićastom dekoracijom. Na nju se nastavlja višestruko profilirani vijenac s obratima u osi pilastara govornice, nad kojima se izdiži izlomljene volute zaključene postamentom s kipom Djeteta Isusa koji je odjeven u perizomu, u lijevoj ruci drži kuglu dok desnu drži podignutu na blagoslov, s pogledom uprtim na gore. Punašno tijelo i zakrivljenost pokreta figure ukazuje na barokno oblikovanje. Kako propovjedaonicu poznajemo samo prema starim fotografijama teško je govoriti o detaljima skulpturalne dekoracije te ozbiljnoj komparaciji s oltarima. Fizionimija lica Djeteta Isusa na baldahinu propovjedaonice pomalo nalikuje fizionimiji lica Boga Oca i Krista koji se nalazi naatici glavnoga oltara. Također volute koje nose postament kipa Djeteta Isusa pokazuju srodnosti s volutama atike glavnoga oltara, no navedene sličnosti treba razmotriti vrlo oprezno jer one ne moraju nužno sugerirati ruku istoga majstora.

STANJE: Propovjedaonice više nema, 1988. godine uklonjena je iz prostora crkve te se danas ne zna gdje je.

VALORIZACIJA: Iako propovjedaonica više nije dio inventara crkve sv. Mihaela Arkandela prema starim fotografijama vidimo kako je ona također bila dio cjeline kasnobaroknog klasicističnog izričaja. Iz Kanonskih vizitacija 1812. godine saznajemo da crkva već tada ima propovjedaonicu: »Ova crkva iznutra ima tri oltara, stolić, rešetke prilagođene za pričest vjernika, **svetu propovjedaonicu**, klupe za klečanje smještene po dužini crkve u dvostrukom nizu, kor ispod luka koji drži zidani toranj, a na koru orgulje te ispod kora s desne strane krstionicu, a s lijeve ograđeni s drvenim crveno obojanim rešetkama sanduk koji prikazuje grob Krista gospodina.«²⁰⁹

Zasigurno je kvalitetan rad nekoga majstora drvorezbara, no radi jednostavnosti oblika koji sugeriraju klasicističke tendencije ne možemo sa sigurnošću tvrditi da je propovjedaonica koju poznajemo iz fotografija upravo ona koju navode vizitacije i koja je bila dio kasnobarokne cjeline iz posljednje četvrtine XVIII. stoljeća. Potrebno je razmotriti mogućnost da je ona mogla biti naknadno izrađena prema modelu oltara kako bi se stilski uklopila s opremom crkve.

²⁰⁹ Sršan, 2009., str. 267.

Slika 9. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Propovjedaonica (fotodokumenacija Arhiva Konzervatorskog odjela u Vukovaru, iz Fototeke zavoda za zaštitu spomenika kulture Osijek, negativ 87-B-5, snimio Bartulović R. 16. 9. 1967.)

5. KRSTIONICA

SMJEŠTAJ: nalazila se u lađi na južnom zidu crkve

DATACIJA: rad je klasicističkog izraza s početka XIX. stoljeća

MATERIJAL: polikromirano drvo

DIMENZIJE: prema *Popisu inventara* iz 1970. godine²¹⁰

- visina: 1590 mm (159 cm)
- širina: 920 mm (92 cm)
- dubina: 460 mm (46 cm)

OPIS: Ta je drvena krstionica bila manjih dimenzija, pravokutnog oblika s istaknutim bočnim rubovima koji su naglašeni štapićastom dekoracijom u imitaciji pilastara. Pravokutni ormarić krstionice završava snažnim vijencem te nizom klasicističkih zubaca na koji je sjela lučno oblikovana atika također dekorirana nizom zubaca. Dvokrilna vrata polukružnog zaključka oslikana su kompozicijom Raspeća, u središtu se nalazi Krist na križu te njemu slijeva i zdesna apostol Ivan i Bogorodica. Kanonska vizitacija iz 1812. godine krstionicu opisuje ovako: »Krstionica se nalazi ispod kora s desne strane crkve, čiji je donji dio zidan i tako podijeljen na dva dijela da se u jednom nalazi kotlić u kojemu se čuva krsna voda, a u drugom limena posudica u sredini probušena ispod koje se nalazi bazenčić koji služi kao sakrarij. Gornji dio je drven, s dvojnimi krilnim vratima i čvrstim bravama, načinjenim od drvodjelje, kao i od slikara, na čijoj se desnoj strani u svetom krsnom zdencu krste djeca, a na lijevoj strani je bakreni kotlić s bakrenim poklopcem koji sadrži krsnu vodu u donjem nizu, dok se u sredini nalaze u srebrnoj posudici svete tekućine krizma i katakumensko ulje [...]«²¹¹ Prema opisu možemo zaključiti kako se radi o istoj drvenoj krstionici te da je ona korištena sve do sredine XX. stoljeća.

²¹⁰ Arhiv Konzervatorskog odjela u Vukovaru, *Cerna – župna crkva sv. Mihovila Arkandela, Popis inventara*, str. 8.

²¹¹ Sršan, 2009., str. 269.

STANJE: krstionica nam je danas poznata samo prema fotografijama²¹² i opisima inventara arhivske dokumentacije o župnoj crkvi u Cerni,²¹³ stoga o kvaliteti oslika i njezinom koloritu ne možemo govoriti. Što se s njom dogodilo i gdje je završila nije poznato.

VALORIZACIJA: krstionica je bila skroman rad klasicističkog izraza XIX. stoljeća

Slika 10. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Krstionica (fotodokumentacija Arhiva Konzervatorskog odjela u Vukovaru, iz fototeke Zavoda za zaštitu spomenika kulture Osijek, prema negativu 459-E-1, snimio Bartulović R. 1970.)

²¹² Krstionica (fotodokumentacija Arhiva Konzervatorskog odjela u Vukovaru, iz fototeke Zavoda za zaštitu spomenika kulture Osijek, prema negativu 459-E-1, snimio Bartulović R. 1970.)

²¹³ Arhiv Konzervatorskog odjela u Vukovaru, *Cerna – župna crkva sv. Mihovila Arkandela, Popis inventara*, str. 8.

6. SAKRISTIJSKI ORMAR

SMJEŠTAJ: nalazio se na istočnom zidu sakristije

DATACIJA: kasno XVIII. stoljeće

MATERIJAL: bojeno drvo

DIMENZIJE: nepoznate

OPIS: sakristijski je ormar bio sastavljen od dva dijela, izrađen od masivnog drva u kasnom rokoko stilu. Vrata pretinaca i ladica dekorirana su ukkladama *rocaille* motiva, gornji završetak ormara segmentnog je oblika volutnih krajeva koji se u središtu spajaju s motivom kartuše. Kanonska vizitacija iz 1812. godine ormar opisuje ovako: »U njoj (sakristiji) se nalazi jedan veći ormar, sa stolom za oblačenje svećenika, a iznad toga s 5 ormarića za svete kaleže, misale i posudice namjenjene za svakodnevno skupljanje milostinje, snabdjevanih bravama. Donji dio stola ima tri ladice, od kojih je prva za misnice prve i druge klase s pripadnostima, druga ladica za čuvanje misnica treće klase, a u trećoj ladici se čuva razni crkveni namještaj te je svaka ladica snabdjevana bravom. Njima su odmah pridodana dva ormara s bravama, jedan s desne strane u kojem se čuva bijela čista crkvena odjeća, a drugi ormar s lijeve strane u kojem se drže plaševi, dalmatike, krov baldahina i jastučići.«²¹⁴

STANJE: Ormar je danas poznat prema starim fotografijama i već navedenoj dokumentaciji, ne zna se što se s njime dogodilo.

VALORIZACIJA: Sakristijski ormar bio je kvalitetan drvorezbarski rad od punog drva u oblikovan na način kasnoga XVIII. stoljeća. Uklonjen je iz crkve te se ne zna gdje je danas.

²¹⁴ Sršan, 2009., str. 271 – 273.

Slika 11. Cerna, župna crkva sv. Mihaela arkandela; Sakristijski ormar (fotodokumentacija Arhiva Konzervatorskog odjela u Vukovaru, iz fototeke Zavoda za zaštitu spomenika kulture Osijek, prema negativu 87-D-3, snimio Bartulović R. 16. 9. 1967.)

7. KALEŽ

SMJEŠTAJ: kalež se nalazio u starom sakristijskom ormaru, a danas se čuva u spremištu u podrumu nove pastoralne dvorane, zajedno s ostalim starim inventarom koji nije više u crkvi

DATACIJA: druga polovica XVIII. stoljeća

MATERIJAL: pozlaćeni metal

DIMENZIJE: visina 23cm

OPIS: Kalež je zanimljiv rad u iskucanom i cizeliranom te djelomično pozlaćenom metalu sa stiliziranim motivima cvijeća i vitica lišća u rokoko izrazu.

STANJE: Kalež više nije u upotrebi zbog oštećenja koje narušava njegov izgled, nedostaje jedan manji dio iskucane dekoracije, a dio je popucao. Pozlata je istrošena vremenom, dok je bazni metal potamnio.

VALORIZACIJA: Iako je estetska vrijednost kaleža narušena, a njegova kvaliteta vrlo skromna još uvijek ima svoju starosnu vrijednost zbog kojega ga je potrebno čuvati.

Slika 12. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Kalež (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

8. ŠKROPIONICE

SMJEŠTAJ: dvije škropionice pod pjevalištem na stubovima, jedna s lijeve druga s desne strane od glavnog ulaza u crkvu

DATACIJA: sredina XVIII. stoljeća?

MATERIJAL: bojani kamen

DIMENZIJE: prema Rješenju Ministarstva kulture iz 2011. godine²¹⁵

- manja: visina 17 cm
promjer 32 cm
- veća: visina 20 cm
promjer 44 cm

OPIS: Škropionice su skromne izrade u kamenu, karakteristične, kriškaste obrade recipijenta. Iako su slične u ideji nisu potpuno istoga oblika, također na jednoj su jasni tragovi crvene polikromije, a na drugoj smeđe.

STANJE: Škropionice su u dobrom stanju, nalaze se u crkvi *in situ* i još se uvijek koriste.

VALORIZACIJA: Skroman su rad no imaju starosnu vrijednost i potrebno ih je čuvati. Temeljem stilskih karakteristika teško ih je datirati, no one bi mogle potjecati iz vremena kasnobarokne pregradnje crkve, dakle iz osamdesetih godina XVIII. stoljeća, iako ih Konzervatorski odjel određuje kao rad iz XIX. stoljeća.²¹⁶

²¹⁵ Arhiv Konzervatorskog odjela u Vukovaru, Republika Hrvatska, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Klasa: UP -°-612-08/11-06/0280, Urbroj: 532-04-01-01/03-11-1, Zagreb 13. travnja 2011., str. 2.

²¹⁶ Arhiv Konzervatorskog odjela u Vukovaru, *Zapisnik sa sjednice Komisije za registraciju spomenika kulture Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku održane dana 11. XII. 1970.*, str. 2.

Slika 13. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Škropionica lijevo – strana Evandjelja (foto: Ivana Jurčević, svibanj 2018.)

Slika 14. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Škropionica desno – strana Poslanice (foto: Ivana Jurčević, svibanj 2018.)

9. DVIJE KAMENE SKULPTURE SV. ROKA

SMJEŠTAJ: skulpture su se nekada nalazile u dvorištu župe sv. Mihaela Arkandela, uz stazu od župnog doma prema crkvi.

DATACIJA: kasnobarokni rad iz XVIII. stoljeća

MATERIJAL: polikromirani kamen

DIMENZIJE:

- sv. Rok: visina 170 cm²¹⁷
- sv. Rok: nepoznate

OPIS: Obje skulpture prikazuju figuru svetca u stojećem stavu, rustikalne su obrade u kamenu no promatrajući proporcije te oblikovanje anatomskih detalja i draperija čini se kako je druga skulptura nešto kvalitetnija te da nisu od ruke istoga majstora. Dvije skulpture istoga svetca mogu se objasniti popularnošću njegovoga kulta u okolici Vinkovaca o čemu svjedoči i toponim susjednog sela Rokovci koje je prema imenu sv. Roka nazvano i čiji je on zaštitnik.

Sv. Rok rođen je u bogatoj francuskoj obitelji, nakon smrti svojih roditelja razdijelio je čitavu imovinu i zaputio se na hodočašće u Rim. Putem je naišao na oboljele od kuge i odlučio im pomagati, nakon godina rada s bolesnima i sam je obolio zbog čega se povukao u šumu kako bi umro u samoći. Ondje mu je njegov pas svakodnevno vjerno donosio kruh kako bi preživio, na koncu je ozdravio i vratio se u svoj rodni grad Montpellier. Bolest ga je bila toliko izobličila da ga po povratku nitko nije prepoznao, čak niti njegov ujak te je osuđen kao uhoda na tamnicu. U njoj je naposljetku i umro, a legende govore kako je bio obasjan jakom svjetlosti te da je pored njega nađen natpis: »Svi koji obole od kuge i zaištu pomoć po zagovoru sv. Roka, sluge Božjega, bit će iscijeljeni!« U umjetnosti obično se prikazuje odjeven u hodočasničku odjeću, s nazupčanom školjkom (jakovskom kapicom), torbom, štapom i u društvu psa. Podiže halju i pokazuje na ranu na svome bedru.²¹⁸ Takav se ikonografski tip javlja i u Cerni.

²¹⁷ Arhiv Konzervatorskog odjela u Vukovaru, Republika Hrvatska, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Klasa: UP -^o-612-08/11-06/0280, Urbroj: 532-04-01-01/03-11-1, Zagreb 13. travnja 2011., str. 2.

²¹⁸ Marijan Grgić, »Rok«, u: *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, (ur.) Anđelko Badurina, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1990., str. 512 – 513.

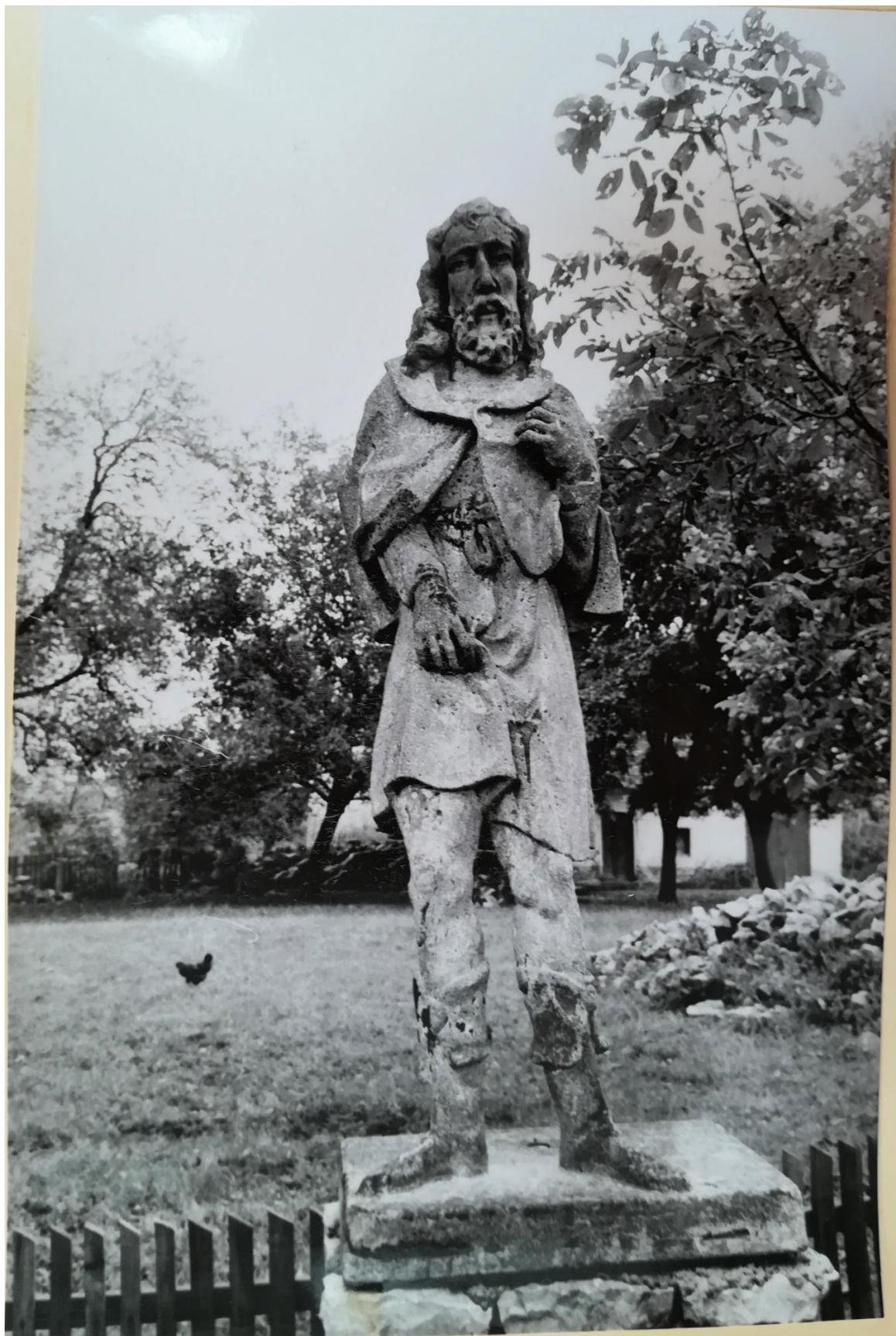
Prva skulptura sv. Roka, koja je greškom tumačena kao sv. Florijan²¹⁹, prikazuje toga svetca u blagom stavu kontraposta. Fizionomija lica sugerira kako se radi o starijem muškarcu, duge valovite kose i brade, dugog robusnog nosa, jakog čela i čvrstog pogleda usmjerenog blago na desno koji prati pokret glave. Odjeven je u kratku halju zaogrnut plaštem spojenim kopčom na prsima. Rukom rastvara halju kako bi ukazao na kužnu ranu dok na nogama nosi visoke čizme. Proporcije tijela ponešto su izdužene, a detalji ruku i prstiju upućuju na kvalitetan kasnobarokni rad. Stare fotografije svjedoče nam o tragovima polikromije, u nijansama smeđe na čizmama te halji i plaštu.

Druga skulptura prikazuje sv. Roka odjevena u hodočasničku halju i plašt, u stavu kontraposta desnom rukom podiže nabore svoje halje, pokazuje na otvorenu ranu na bedru dok drugom rukom pridržava plašt na prsima. Uz lijevu nogu nalazi mu se psić koji u ustima drži kruh i podignute glave gleda prema Roku. Njegovo je lice isposnički koštunjavo, valovite je kose i brade pogled usmjerenog na dolje, k promatraču. Duboka modelacija bogatih draperija halje i plašta, dinamizam stava svetca hodočasnika i psića zaustavljenoga u pokretu kao i krupni uvojci njegove brade upućuju na kvalitetan barokni izraz.

STANJE: Skulpture su nam poznate prema fotografijama, prema njima znamo da su bile polikromirane. Danas ih u dvorištu župe više nema, nije poznato gdje su završile.

VALORIZACIJA: Skulpture su, iako rustikalne obrade materijala, bile kvalitetan kasnobarokni rad u kamenu.

²¹⁹ Arhiv Konzervatorskog odjela u Vukovaru, Republika Hrvatska, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Klasa: UP -o-612-08/11-06/0280, Urbroj: 532-04-01-01/03-11-1, Zagreb 13. travnja 2011., str. 2.

Slika 15. Skulptura sv. Roka u dvorištu župe sv. Mihaela Arkandela u Cerni (fotodokumentacija Arhiva Restauratorskog odjela u Vukovaru, iz fototeke Zavoda za zaštitu spomenika kulture Osijek, prema negativu 87-A-1, snimio Bartulović R. 16. 9. 1967.)

Slika 16. Skulptura sv. Roka u dvorištu župe sv. Mihaela Arkandela u Cerni (fotodokumentacija Arhiva Konzervatorskog odjela u Vukovaru, iz fototeke Zavoda za zaštitu spomenika kulture Osijek, prema negativu 88-A-3, snimio Bartulović R. 16. 9. 1967.)

10. ORGULJE

SMJEŠTAJ: na pjevalištu uz zapadno pročelje

DATACIJA: postavljene su 1938./1939. godine

MATERIJAL: polikromirano i pozlačeno drvo, metal

DIMENZIJE: nepoznate

OPIS: Pneumatske orgulje rad su slovenskog majstora Antona Perina iz Bresta pri Igu.²²⁰ Imaju jedan manual i pedalu te deset registara. Kućište je izvedeno u pet polja s polukružno zaključenim otvorima kroz koje se vide svirale orgulja. Konstrukcija kućišta dinamizirana je izmjenom većih i manjih polja. Bočna – viša – pri tome flankiraju dva manja i središnje – najviše – polje. Sva polja zaključena su jednostavnim vijencima, a ona bočna dodatno naglašena i stiliziranim, vitičastim zabatima. Cijelo kućište bojano je u nijansama smeđe i bež boje u imitaciji mramora, u skladu s ostatkom inventara i oslicima crkve.

STANJE: Orgulje su oko 2000. godine obnovili braća majstori Moric iz Ilače,²²¹ dobrom su stanju i u daljnjoj uporabi.

VALORIZACIJA: Orgulje jednostavnoga, klasicistički oblikovanoga kućišta rad su prve polovice XX. stoljeća. Premda nemaju posebne umjetničke vrijednosti, svjedočanstvo su svoga vremena i težnje stilske harmoniji pri interveniranju u ambijent crkve.

²²⁰ Josip Plavšić, *Zapisnik Kanonskog – arhidakonskog pohoda 28. 5. 1996.*, Arhiv župe sv. Mihaela Arkandela Cerna, str. 8.

²²¹ Arhiv Konzervatorskog odjela u Vukovaru, Republika Hrvatska, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Klasa: UP -^o-612-08/11-06/0280, Urbroj: 532-04-01-01/03-11-1, Zagreb 13. travnja 2011., str. 2.

Slika 17. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Orgulje (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

11. SKULPTURALNA KOMPOZICIJA SV. FRANJO GRLI RASPETOGA KRISTA

SMJEŠTAJ: uz pilastar na sjevernom zidu lađe, kod bočnoga oltara sv. Josipa

DATACIJA: oko godine 1904.²²²

MATERIJAL: polikromirano drvo

DIMENZIJE: prema Rješenju Ministarstva kulture²²³

- visina: 205 cm

OPIS: Skulptura je neostilsko djelo nastalo u tirolskoj radionici Ferdinanda Stuflessera oko 1904. godine.²²⁴ Njegova je radionica osnovana 1875. godine nakon što se majstor vratio u dolinu Gröden sa školovanja u Münchenu, gdje je studirao te izučio zanat kod Josefa Knabla. Njegova radionica jedna je od zastupljenijih tirolskih radionica u nas jer je više pojedinačnih kipova i cjelovitih oltarnih ansambala sa signaturom toga majstora sačuvano na području sjeverne Hrvatske. O velikoj rasprostranjenosti Stuflesserove radionice govori nam činjenica da se njihovi radovi mogu locirati od sjevera do istočnih krajeva Hrvatske: u Donjoj Stubici, Klanjcu, Loboru, Zagrebu, Kostajnici, Vukovini²²⁵ pa na koncu i na jugoistoku Slavonije, u Cerni. Tako velikoj rasprostranjenosti tirolske sakralne skulpture do najudaljenijih krajeva Habsburške Monarhije, a i izvan njezinih granica, uvelike su doprinijele reklame i tiskani prospekti s reprodukcijama umjetničkih proizvoda i s pripadajućim im cijenama. Te su se reklame objavljivale u mnogobrojnim crkvenim listovima, a kod nas u Hrvatskoj u *Katoličkom listu*.²²⁶ U Cerni kvalitetan rad i talent majstora očituje se vještim izražavanjem emocija protagonista kompozicije Sv. Franjo grli raspetoga Krista, no bez pretjerane patetike. Ekspresije bolnog izraza na Isusovom licu i kontakt očima ostvaruju duboku povezanost i suosjećanje sv. Franje koji je svojim stigmama preuzeo jedan mali dio Kristovih patnji. Sv. Franjo u svom karakterističnom smeđem habitu,

²²² Arhiv Konzervatorskog odjela u Vukovaru, Republika Hrvatska, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Klasa: UP -°-612-08/11-06/0280, Urbroj: 532-04-01-01/03-11-1, Zagreb 13. travnja 2011., str. 2.

²²³ Arhiv Konzervatorskog odjela u Vukovaru, Republika Hrvatska, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Klasa: UP -°-612-08/11-06/0280, Urbroj: 532-04-01-01/03-11-1, Zagreb 13. travnja 2011., str. 2.

²²⁴ Arhiv Konzervatorskog odjela u Vukovaru, Republika Hrvatska, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Klasa: UP -°-612-08/11-06/0280, Urbroj: 532-04-01-01/03-11-1, Zagreb 13. travnja 2011., str. 2.

²²⁵ Irena Kraševac, »Kipar Ferdinand Stuflesser. Doprinos tirolskom sakralnom kiparstvu druge polovice 19. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj«, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 27 (2003.), str. 231 – 239 (233 – 234).

²²⁶ Kraševac, 2003., str. 232.

opasan pojasom od konopa s tri čvora, nogom oslonjen na zemaljsku kuglu rukama podržava Krista odjevenog u dugu, bijelu perizomu, koji polaže svoju desnu ruku na Franjino rame. Izvedene figure kvalitetnih su proporcija i vrlo realistične obrade kose i brade te Kristova koščatog, izmučenog tijela, s krvavim ranama nastalim pribijanjem na križ. Ovo djelo klasičan je primjer umjetničkih tendencija Ferdinanda Stuflessera koji ne teži individualnoj umjetničkoj kreaciji, već se u duhu vremena i pod utjecajem nazarenskoga stila²²⁷ drži čistoće izraza.²²⁸

STANJE: Skulptura je u dobrom stanju, a obnovljena je 1988. godine kada i ostatak inventara.

VALORIZACIJA: Djelo je kvalitetan rad poznate tirolske radionice Ferdinanda Stuflessera nastao početkom XX. stoljeća. Na postamentu nalazi se pločica s natpisom »Ferdinand Stuflesser / Hollieferant Sr. Heiligkeit / ALTARBAUER u. BILDHAUER / in / St. Ulrich – Gröden / TIROL – Austria«, s papinskim grbom i medaljom. Primjer je široke rasprostranjenosti promidžbe i distribucije djela ugledne radionice na prostorima bivše Habsburške Monarhije.

²²⁷ *Nazarencima* se nazivala skupina njemačkih slikara koja je osnovana 1809. u Beču kao umjetničko Bratstvo sv. Luke (Lukasbund), a 1810. nastanila se u Rimu te se u napuštenome samostanu sv. Izidora posvetila crkvenom slikarstvu. Uzori su im bili talijanski i njemački majstori (P. Perugino, Fra Angelico, rani Rafael i A. Dürer). Slikali su romantičnim načinom jednostavna likovna izraza a precizna crteža, ali su u kompoziciji i koloritu ostali u granicama konvencionalnosti. Glavni predstavnici bili su F. Overbeck, Franz Pforr, P. Cornelius, Wilhelm Schadow, J. Schnorr Carolsfeld. Preuzeto s <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=43161> (pregledano 11. ožujka 2018.).

²²⁸ Kraševac, 2003., str. 236.

Slika 18. Radionica Stuflessner, Sv. Franjo grli Raspetoga Krista, Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

Slika 19. Metalna pločica sa signaturom radionice Ferdinanda Stuflessera, na desnom dijelu postamenta skulpture Sv. Franjo grli Raspetoga Krista (foto: Ivana Jurčević, svibanj 2018.)

5.2. OSTALI INVENTAR

1. SKULPTURA SV. ANTUNA PADOVANSKOG

SMJEŠTAJ: u plitkoj niši trećeg traveja, na strani oltara sv. Josipa

DATACIJA: prva četvrtina XX. stoljeća

MATERIJAL: polikromirani gips

DIMENZIJE: visina 135 cm

OPIS: Ta se skulptura ne spominje sve do popisa inventara u *Imovniku* ceranske župe iz 1939. godine prema čemu nastanak toga djelo možemo smjestiti u prvu četvrtinu XX. stoljeća. Sveti Antun odjeven u tipičan smeđi franjevački habit s konopom i drvenom krunicom oko pasa, nosi Djetešce Krista u rukama. Mali Isus drži knjigu i cvijet ljiljana te prstom upućuje na riječi iz Svetog pisma. Pogledi su im usmjereni na gore, k Svevišnjem Ocu. Skulptura je jednostavno neostilsko djelo nepoznatog autora, namijenjeno pobožnosti vjernika

STANJE: U dobrom je stanju, obnovljena zajedno s ostalim inventarom 1988. godine.

VALORIZACIJA: Lijep je rad prosječne kvalitete, nema posebne umjetničke vrijednosti no ostvaruje svoju dekorativnu i votivnu funkciju.

Slika 20. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Skulptura sv. Antuna Padovanskog, (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

2. SKULPTURA DJEVICE MARIJE S DJEČAKOM ISUSOM

SMJEŠTAJ: u plitkoj niši trećeg traveja, simetrično niši sa skulpturom sv. Antuna, na južnom zidu lađe

DATACIJA: prva četvrtina XX. stoljeća

MATERIJAL: polikromirani gips

DIMENZIJE: 125 cm

OPIS: Poput skulpture sv. Antuna i ova se spominje tek u navedenom *Imovniku* prema čemu ju datiramo u prvu četvrtinu XX. stoljeća. Djevica Marija odjevena je u bijelu halju, opasana zlatnim pojasom te zaogrnutu dugim plaštem s kapuljačom na glavi, koji se spaja zlatnom kopčom na prsima. Vanjska površina plašta nježno je plave boje sa zlatnim obrubom floralnog motiva dok je unutrašnja svijetlo ružičasta. Dijete Isus stoji pred majkom odjeven u crvenu halju, opasan zlatnim pojasom upirući prstom u svoje srce okrunjeno trnovom krunom, čime ukazuje na svoju mučeničku budućnost koja će se dogoditi radi spasenja čovječanstva. Oboje su plavokosi, blaga pogleda i rumenih obraza.

STANJE: U dobrom je stanju, obnovljena zajedno s ostalim inventarom 1988. godine.

VALORIZACIJA: Skulptura je jednostavan rad nepoznatog autora, namijenjena pučkoj pobožnosti, a obnovljena 1988. godine.

Slika 21. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Skulptura Djevice Marije s Dječakom Isusom (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

3. SKULPTURA PRESVETOG SRCA ISUSOVA

SMJEŠTAJ: na južnom zidu lađe, uz pilastar pri oltaru Blažene Djevice Marije na nebo uznesene

DATACIJA: početak XX. stoljeća

MATERIJAL: polikromirano drvo

DIMENZIJE:

- visina figure Krista bez aureole 130 cm
- visina total 140 cm

OPIS: Krist u stojećem stavu odjeven je u bijelu halju te zaogrnut crvenim plaštem s pozlaćenim dekorativnim obrubom s viticama. Na glavi mu je metalna, zlatno obojana aureola s upisanim križem. Desnu ruku drži podignutu na blagoslov dok drugom pokazuje na svoje srce okrunjeno trnovom krunom. Rumenih je obraza i svijetle kose, njegov blagi pogled usmjeren je prema dolje, prema promatraču. Na tome djelu jasna je majstorova tendencija realističnoj modelaciji inakarnata, kose i brade.

STANJE: Skulptura je u dobrom stanju, obnovljena zajedno s ostalim inventarom 1988. godine.

VALORIZACIJA: Skulptura je kvalitetno djelo u drvu tirolske radionice Ferdinanda Stuflessera, označene pločicom na postamentu skulpture »FERDINAND STUFLESSER / Bildhauer & Altarbauer / ST. ULRICH – Gröden, Tirol (Austria)«. Prema tome možemo pretpostaviti kako je nabavljena kada i skulpturalna kompozicija Sv. Franjo grlo raspetoga Krista, dakle početkom XX. stoljeća. Namijenjena je pučkoj pobožnosti, a obnovljena 1988. godine.

Slika 22. Radionica Stuflessner, Presveto Srce Isusovo, Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

Slika 23. Metalna pločica sa signaturom radionice Ferdinanda Stuflessera, na desnom dijelu postamenta skulpture Presvetog Srca Isusova (foto: Ivana Jurčević, svibanj 2018.)

4. STAKLENI LUSTERI

SMJEŠTAJ: nalazili su se na svodu lađe

DATACIJA: kraj XIX./početak XX. stoljeća

MATERIJAL: bojano staklo

DIMENZIJE: nepoznate

OPIS: Prostor crkve do nedavno su osvjetljavala dva lusteri od bojanog stakla proizvedena u tvornici *Viesi* u tirolskom Clesu (Cles, Trentino – Alto – Adige, Italija), koja su kupljena za 600 forinti. Župnik Krunoslav Holub pišući *Ljetopis*, napominje da su između Vizitacija od godine 1864. do godine 1912. nabavljeni mnogi novi predmeti za crkvu (novi Božji grob, slike Sv. slavenskih apostola Ćirila i Metoda) među kojima su i navedeni lusteri.²²⁹ U veljači 1966. godine na lustere su postavljene električne svijeće, čime možemo pretpostaviti da su ranije nosile obične voštane svijeće. Staklo je bilo nježno plave i ružičaste boje.

STANJE: lusteri više se ne nalaze u crkvi i nije poznato gdje su.

VALORIZACIJA: Ti su stakleni lusteri bili kvalitetan rad tirolske tvornice *Viesi*, stilski su odgovarali inventaru crkve te je velika šteta što su uklonjeni iz crkve.

²²⁹ *Ljetopis*, str. 14.

Slika 24. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Lusteri od bojanoga stakla, iz tirolske tvornice Viesi (preuzeto s http://kazaliste-retkovci.com/sites/default/files/field/image/IMG_0309.JPG 3. IX. 2018.)

4. SKULPTURE BOŽJEG GROBA

Božji grob u crkvi sv. Mihaela Arkandela prvi se puta spominje u kanonskoj vizitaciji iz 1812. godine, koja detaljno opisuje obnovljenu crkvu (1786.) zajedno s njenim lijepim inventarom. Vizitacije navode: »Ova crkva iznutra ima tri oltara, stolić, rešetke prilagođene za pričest vjernika, svetu propovjedaonicu, klupe za klečanje smještene po dužini crkve u dvostrukom nizu, kor ispod luka koji drži zidani toranj, a na koru orgulje te ispod kora s desne strane krstionicu, **a s lijeve ograđeni s drvenim crveno obojanim rešetkama sanduk koji prikazuje grob Krista gospodina.**«²³⁰ Iz priloženoga daje se naslutiti kako je prvi Božji grob mogao biti nabavljen između godine 1786. kada je crkva potpuno obnovljena i godine 1812. kada se spominje u vizitacijama. Drugih podataka o Božjem grobu nemamo sve do početka XX. stoljeća kada se župnik Krunoslav Holub u *Ljetopisu* dotiče teme nabavke novog inventara za crkvu. On donosi podatke iz *Kanoničke vizite od g. 1864.* te napominje: »Ovako Kanonička vizita, čemu ima se pridodati da je tokom godina, [autor u zagradi iznad ubacuje godinu 1912.] na oltar sv. apostola Šimuna i Jude postavljena slika sv. Slav. Apostola Ćirila i Metoda, koji se apostoli vrlo u ovoj župi slave, osobito u nedelju iza 5. srpnja. **Još su nabavljene mnoge crkvene stvari, kao Božji grob,** novi stakleni lusteri [...]« Prema tome možemo pretpostaviti da je novi Božji grob nabavljen ili točno godine 1912. ili u godinama između kanonske vizitacije 1864. te godine 1912. Danas Božji grob u crkvi više ne postoji iako je obnovljen 1988. godine, no do samo prije nekoliko godina izvorni se sanduk sa skulpturom mrtvog Krista na odru nalazio u sjevernoj kapeli uz svetište.

SMJEŠTAJ: nekada se nalazio u sjevernoj kapeli uz svetište crkve, danas je u spremištu u podrumu nove pastoralne dvorane

DATACIJA: kraj XIX./početak XX. stoljeća

MATERIJAL: polikromirano drvo, staklo

DIMENZIJE: nepoznate

OPIS: Prema starim fotografijama²³¹ možemo vidjeti kako je Božji grob izgledao na izvornom mjestu sredinom XX. stoljeća. Skulptura Krista na odru bila je sa

²³⁰ Sršan, 2009., str. 267.

²³¹ Arhiv Konzervatorskog odjela u Vukovaru, iz Fototeke zavoda za zaštitu spomenika kulture Osijek, negativ 87-E-3, snimio Bartulović R. 16. 9. 1967.

skulpturama četiri anđela smještena unutar drvenog sanduka zatvorenog sa dvokrilnim staklenim vratima. Na sanduku nalazilo se drveno svetohranište te *Aleluja*, skulptura Uskrsloga. Danas se u župnom spremištu razdvojeno čuvaju skulptura Krista na odru, četiri anđela te *Aleluja*, dok je sanduk izjedjen crvotočinom rastavljen i obložen papirom.

Skulptura mrtvog Krista na odru rađena je u drvu, premda se zbog novog sloja polikromije i jakog laka iz 1988. godine doima plastično. Njegovo je beživotno tijelo položeno na bijelo platno, a opasan je bijelom perizomom. Muskulatura njegova izmučena tijela koštunjava je no snažna, osjeća se napetost mišića premda se radi o mrtvacu. Položaj korpusa suprotstavlja se smrtnoj mlohavosti i ukočenosti, njegova lijeva ruka položena je na bok, dok je desna pružena uz tijelo. Takav bi stav više odgovarao dramatičnom trenutku smrti u grču boli. Takvo rješenje može se pripisati umjetničkoj slobodi izraza u kojemu se naslućuje barokno naslijeđe. Ekspresivan izraz na Kristovom licu, u boli sklopljene oči i poluotvorena usta naglašavaju dramatičnost prizora. Umjetnik plitkom modelacijom prikazuje Isusove uvojke duge smeđe kose i brade

Dvije skulpture anđela u drvu ističu se svojom kvalitetom, uz to se i stilski razlikuju od druge dvije što nam sugerira kako možda nisu iz istoga razdoblja, odnosno da su starije. Radi se o anđelima većih dimenzija koji se u klečećem položaju otvaraju promatraču u tričetvrt profilu. Jedan na prsima drži ruke križno sklopljene, spuštene je glave i poluzatvorenih očiju dok drugi sklapa dlanove na molitvu s pogledom usmjerenim promatraču. Oboje su odjeveni u donju dugu te gornju kraću halju (alba i dalmatika) čije se draperije oštro, linearno prelamaju stvarajući dojam pokretljivosti tijela. Meke crte lica i blag pogled daju anđelima mladenački izgled, a nježna modelacija fizionomije njihovih ruku i prstiju govore o vještini majstora. Izvorna polikromija ostaje nepoznatom jer su prebojani debelim slojem nove boje, pozlate i laka.

Druge dvije drvene skulpture manjih dimenzija prikazuju anđele također u klečećem stavu, no oni su pak okrenuti promatraču u punom profilu. Jedan pognute glave ruke drži križno sklopljene na prsima dok je drugi dlanove sklopio na molitvu, a pogled mu je usmjeren na gore, u nebesa. Odjeveni su vrlo slično no ne identično većim anđelima, što rasvjetljava pretpostavka da su izrađeni kasnije kao nadopuna već postojećoj kompoziciji Božjeg groba. Njihova je fizionomija lica ženskasta, još mekša

i oblija, a uvojci kose fine modelacije. Ovi su anđeli, kao i veći, potpuno obnovljeni 1988. godine zbog čega ne poznajemo izvorne boje polikromije.

Skulptura *Aleluja* prikazuje figuru Uskrslog Krista zaogrnutog u uskovitlane bijele draperije koje sceni daju nadnaravni karakter. Stoji živ u stavu kontraposta s visoko podignutom desnom rukom dok u lijevoj drži drvenu motku za zastavicu s križem. Takav ikonografski tip Uskrsloga javlja se u Italiji početkom XIV. stoljeća, a u prekoalpskoj Europi od XVI. stoljeća.²³² Uvjerljive je fizionomije tijela, a njegove uzdignute obrve i poluotvorena usta ostvaruju snažnu ekspresiju lica. Poput ostalih skulptura i ova je prošla obnovu novom polikromijom i lakom.

STANJE: Skulpture Božjeg groba u dobrom su stanju, obnovljene 1988. godine novim slojem polikromije i laka.

VALORIZACIJA: Kompozicija Božjeg groba pokazuje različite vrijednosti, skulpture variraju u kvaliteti zbog čega ne možemo sa sigurnošću govoriti o dataciji njezinih pojedinih dijelova no ono što možemo naslutiti jest da nisu svi iz istoga vremena. Ipak promatrajući ju kao cjelinu može se zaključiti kako odgovara neostilskom izrazu poput varijacije na temu.

²³² Branko Fučić, »Uskrnuće Kristovo«, u: *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, (ur.) Anđelko Badurina, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1990., str. 577 – 578.

Slika 25. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Božji grob na izvonom mjestu u bočnoj kapeli uz svetište (fotodokumentacija Arhiva Konzervatorskog odjela u Vukovaru, iz fototeke Zavoda za zaštitu spomenika kulture Osijek, prema negativu 87-E-3, snimio Bartulović R. 16. 9. 1967.)

Slika 26. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Skulptura Mrtvog Krista na odru iz rastavljene kompozicije Božjeg groba (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

Slika 27. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Skulpture anđela većih dimenzija iz rastavljene cjeline Božjeg groba (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

Slika 28. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Skulpture anđela manjih dimenzija iz rastavljene cjeline Božjeg groba (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

Slika 29. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Skulptura Uskrslog Krista (Aleluja) iz rastavljene cjeline Božjeg groba (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

6. PRIJEDLOG ATRIBUCIJE OLTARNE PALE GLAVNOGA OLTARA

6.1. GUIDO RENI I KOPISTI

Majstor ranobaroknog talijanskog slikarstva, Guido Reni rodio se u Bologni, 4. studenog 1575. godine u obitelji dobrog socijalnog statusa. Prema njegovom najvećem biografu Carlu Cesareu Malvasiji,²³³ Guido je u godinama 1584. – 1593. napustio studij glazbe na kojega ga je uputio njegov otac, službeni gradski glazbenik te se pridružio radionici flamanskog slikara Denisa Calvaerta. Ondje je devet godina učio zanat zajedno sa svojim kolegama Domenichinom i Albanijem, proučavajući Dürerove radove. Zatim se pridružuje Akademiji koju su osnovali braća Carracci 1582. godine (Accademia del Naturale, kasnije Accademia degli Incamminati) privučen antimanirističkim novitetima Carraccijevih.²³⁴ Stoga se u njegovim prvim radovima očituje nezanemariv utjecaj Calvaerta kao i Annibalea te Ludovica Carraccija. Nakon razdoblja suradnje s Akademijom udaljava se od njihova utjecaja i razvija vlastiti stilski izraz. Nekoliko puta je po narudžbi radio u Rimu gdje se susreo s Caravaggiovskim rješenjima, kojima je obogatio svoj umjetnički izraz. Reni se razvio u jednog od najvećih umjetnika svoga doba, stvarajući vlastitu interpretaciju Carraccijevog klasicizma koristeći studije Rafaela, Correggia, Veronesea, gledajući Rubensova djela te suvremenu skulpturu. Njegov izraz karakterizira elegantna i čvrsta kompozicija te majstorsko baratanje bojama, izražavajući se jasnim tonovima i srebrnkasto bijelom svjetlošću. Njegovi posljednji radovi odlikuju se slobodnim potezima i skiciranim izgledom, razlog tome dijelom je i majstorova smrt zbog koje su neki njegovi radovi ostali nedovršeni.²³⁵ Umro je 18. kolovoza 1642. u rodnoj Bologni, a njegovo je tijelo položeno u grobnicu obitelji Guidotti, u crkvi sv. Dominika.²³⁶

Reni je godine 1635. – 1636. po narudžbi kardinala Bernardina Spade oslikao na svili proslavljenu te mnogo puta kopiranu palu sv. Mihaela Arkandela koja se i danas nalazi u crkvi S. Maria della Concezione u Rimu.²³⁷ Umjetnička historiografija XVIII. stoljeća to djelo

²³³ Carlo Cesare Malvasia (1616. – 1639.) bolonjski je učenjak i pisac, najpoznatiji po svome djelu publiciranome 1678. godine, *Felsina pittrice*u kojemu donosi brojne biografije bolonjskih umjetnika. Preuzeto s http://www.treccani.it/enciclopedia/carlo-cesare-malvasia_%28Dizionario-Biografico%29/ (pregledano 17. ožujka 2018.).

²³⁴ Garboli, Baccheschi, 1971., str. 83.

²³⁵ Preuzeto s <http://www.treccani.it/enciclopedia/guido-reni/> (pregledano 17. ožujka 2018.).

²³⁶ Garboli, Baccheschi, 1971., str. 84.

²³⁷ U Prilogu Slika 24. Guido Reni, San Michele Arcangelo, Roma, Chiesa dei Cappuccini (izvor: Garboli, Baccheschi, 1971., TAV. XLIV.).

slavi kao simbol teorije *belloriane* i kao postignuće *Bello Ideale* odnosno lijepog ideala. Majstor u poznatom odlomku pisma meštru papinske kuće nadahnuto mašta o anđeoskom kistu, o poznavanju nebeskih oblika kojima bi vjerno prikazao Mihaela, želio bi vidjeti Arkandela u nebu no svjestan je svoje ljudskosti.²³⁸ Pala prikazuje ikonografski tip Arkandela Mihaela odjevenog poput rimskog vojskovođe koji na lancu drži poraženog Sotonu i prijeti mu mačem koji pak slijedi brončanu skulpturu Huberta Gerharda iz 1588. godine s pročelja isusovačke crkve u Münchenu,²³⁹ koja je snažno odjeknula u umjetnosti. Oltarna slika u župnoj crkvi u Cerni također je nadahnuta Renijevim djelom, koji je kvalitetom i umijećem majstora daleko višeg ranga. Precizan crtež Guido Reni upotpunjava vibrantnim tonovima boje kojima ostvaruje vjerne prikaze ljudske muskulature te dinamiku uskovitlanih draperija. Upravo ga je njegov izuzetan osjećaj za boju vinuo visoko među proslavljena imena barokne umjetnosti, zbog kojeg će ga stoljećima kasnije brojni umjetnici kopirati, a posebice pri tematici sv. Mihaela Arkandela. Već je njegov suvremenik, učenik i odani suradnik bolonjski slikar Giovanni Andrea Sirani (1610. – 1670.)²⁴⁰ kopirao navedenu palu. Također suvremeni španjolski majstor José Antolínez (1635. – 1675.)²⁴¹ ponavlja isto rješenje za kompoziciju sv. Mihaela Arkandela. U našim krajevima poznata nam je kopija prema pali Guida Renija u crkvi sv. Mihaela Arkandela u Donjem Miholjcu,²⁴² koju je izvela austrijska slikarica Maria Schoffmann 1890. godine.²⁴³

²³⁸ »Vorrei aver avuto pennello angelico, o forme di Paradiso per formare l'Arcangelo, o vederlo in Cielo; ma io non ho potuto salir tant'alto, ed invano l'ho cercato in terra. Sicché ho riguardato in quella forma, che nell' idea mi sono stabilita.« Garboli, Baccheschi, 1971., str. 108.

²³⁹ U Prilogu Slika 25. Hubert Gerhard, *Sv. Mihael Arkadeo*, 1588., brončana skulptura s pročelja isusovačke crkve u Münchenu (preuzeto s: <https://www.wga.hu/support/viewer/z.html> 17. ožujka 2018.).

²⁴⁰ U Prilogu Slika 26. Giovanni Andrea Sirani, *Sv. Mihael Arkandeo* (preuzeto s <https://www.wga.hu/index1.html> 17. ožujka 2018.).

²⁴¹ U Prilogu Slika 27. José Antolínez, *Sv. Mihael Arkandeo* (preuzeto s <https://www.wga.hu/index1.html> 17. ožujka 2018.).

²⁴² U Prilogu Slika 28. Maria Schoffmann, *Sv. Mihael Arkandeo*, 1890., crkva sv. Mihaela Arkandela, Donji Miholjac (foto preuzeto s http://zupa-donjimiholjac.com/?page_id=24 17. ožujka 2018.).

²⁴³ Melia Vidaković, Stjepan Wershansky, *Donji Miholjac*, Osijek: Studio HS Internet, [2008.?], str. 48.

6.2. PAULUS ANTONIUS SENSER

U Osijeku je četrdesetih godina XVIII. stoljeća zabilježena aktivnost slikara Paulusa Antoniusa Sensera, domaćeg autora za kojega se pretpostavlja kako se upravo u tome gradu, u kojemu je živio i profesionalno djelovao, rodio. U Matičnoj knjizi grada Osijeka nalazimo spomen njegova imena i zanimanja, gdje se navodi kao svjedok na vjenčanju Vjenceslava Gregera i Rozine Kolmin, 8. veljače 1735. godine.²⁴⁴ U istim se knjigama u godini 1740., 8. siječnja, ponavlja njegovo ime, no ovoga je puta naveden kao vjenčani kum učitelju Kristijanu Ernestu Gabrijelu i Katarini Fuxin.²⁴⁵ Ti nam podatci sugeriraju kako je u tome gradu bio udomaćen i ostvarivao jake prijateljske veze. U sljedećim se godinama spominje u gradskim knjigama grada Pečuha gdje su mu dodijeljena građanska prava 1747. godine i gdje je nastavio živjeti i djelovati, uz još jednog doseljenog osječkog slikara Franciscusa Antoniusa Witza, sve do svoje smrti 1758. godine.²⁴⁶ Početkom četrdesetih godina kada se datiraju prvi njegovi radovi, Paulus Antonius Senser bio je već formirani slikar. Iako i danas nije poznato gdje se školovao na njegovim se djelima očituju uzori radova Carla Maratte (1625. – 1713.), Johanna Michaela Rottmayra (1654. – 1730.) i Martina Altmontea (1657. – 1745.).²⁴⁷ Dosadašnja su istraživanja pokazala kako se Senserova djela, koja se kronološki mogu pratiti u rasponu od tridesetak godina od 1740. godine XVIII. stoljeća, pojavljuju prije svega u franjevačkim krugovima, u samostanima u Bosni i Slavoniji te u Dijecezanskom muzeju u Đakovu.²⁴⁸ Tako nalazimo nekoliko njegovih djela u klauzuri franjevačkog samostana i crkvi Našašća sv. Križa u Osijeku, zatim u oratoriju kapucinskog samostana sv. Jakova i crkvi Preslavna Imena Marijina također u Osijeku, njegovo djelo prepoznaje se i u franjevačkoj crkvi Presvetog Trojstva u Slavonskom Brodu, kao i u klauzuri franjevačkog samostana sv. Filipa i Jakova u Vukovaru.²⁴⁹ Na nekoliko odabranih primjera, Senseru pouzdano pripisanih djela valja se ukratko dotaknuti glavnih karakteristika njegovog umjetničkog izraza. Pokušat ćemo ih povezati odnosno pronaći srodnosti s oltarnom palom sv. Mihaela Arkandela, koja se

²⁴⁴ »Copulati, 1735., Februaris 8. Wenceslaus Gregor et Rosina Kolmin; Testes, D. Paulus Senzer pictor praesidis.« Mirjana Repanić – Braun, *Paulus Antonius Senser (1716. – 1758.). Prvi barokni slikar u Osijeku*, Osijek: Galerija likovnih umjetnosti, 2008., str. 37. Prema: Državni arhiv Osijek, Matične knjige rimokatolika, Župa Osijek (Tvrđa), sign. 526, Matična knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih (1704. – 1738.), str. 415.

²⁴⁵ »Copulati, Annus 1740, Chrisitanus Ernestus Gabriel Ludi – Magister cum Virg. Catharina Fuxin; Testes, Paulus Antonius Senser Pictor et Philippus Mayer cives.« Repanić – Braun, 2008., str. 37. Prema Državni arhiv Osijek, Matične knjige rimokatolika, Župa Osijek (Tvrđa), sign. 526, Matična knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih.

²⁴⁶ Repanić – Braun, 2008., str. 11. – 12. Prema dokumentu iz Arhiva pokrajine Baranje pod brojevima 270. – 272.

²⁴⁷ Repanić – Braun, 2008., str. 31 – 32.

²⁴⁸ Svetlana Rakić, »Osječki slikar Paulus Antonius Senser«, u: *Peristil*, 33 (1990.), str. 113 – 124 (124).

²⁴⁹ Repanić – Braun, 2008., str. 58 – 97.

i danas nalazi *in situ* na glavnom oltaru župne crkve u Cerni,²⁵⁰ a koja je nastala u istim vremenskim okvirima kao i u franjevačkoj okolini. Iznimno važno djelo s potpisom majstora (*Paul Senser Pixit*) te s bilješkom o godini i mjestu nastanka kao i naručitelju na poledini, pronađeno je u potkrovlju franjevačkog samostana u Visokom (BIH). Poznato nam je stoga da je navedeno djelo narudžba đakovačkog vikara, franjevca Bartola Kneževića iz 1753. godine.²⁵¹ S obzirom na to da je današnji samostan u Visokom novije zdanje s kraja XIX. stoljeća, stoji pretpostavka da pronađena slika potječe iz stare franjevačke crkve sv. Ivana Krstitelja pri samostanu u Kraljevoj Sutjesci koja je u XVIII. stoljeću imala šest baroknih oltara²⁵². Sagledavajući navedene činjenice dobivamo jasniju sliku distribucijskih dosega Paulusa Antoniusa Sensera izvan okvira Slavonije. Slika iz Visokog²⁵³ donosi franjevačku ikonografsku temu *Potpunog oprosta* koja predstavlja trenutak u kojemu je sv. Franjo izmolio od Krista oprostjenje svih grijeha, po zagovoru Gospe Anđeoske za sve grešnike koji se iskreno pokaju i pohode crkvu Sv. Marije od Anđela u Porcijunkuli na dan 2. kolovoza.²⁵⁴ Lijevo vidimo Mariju i Krista kako sjede u mandorli od gustih oblaka, iz oblačića proviruju glavice anđela i lebde nad njima. Dva mala anđela podno Kristovih nogu nose veliki drveni križ, simbol njegove žrtve za spas čovječanstva. Sv. Franjo pred njima na koljenima desnom rukom pridržava Kristovu nogu i primiče njegovo stopalo svome licu na poljubac, dok u lijevoj ruci rastvara bijeli svitak s natpisom »INDULGENTIAE PLENARIAE«, koji izravno objašnjava prikaz promatraču. Tu je i jedan odrasli anđeo raširenih krila s crvenim ružama u naručju. U pozadini otvaraju se kolonade Porcijunkule među kojima se naginje figura fratra u smeđem habitu koji promatra taj čudesan događaj. To nam je djelo otkrilo karakter Senserovog slikarskog rukopisa i omogućilo je pretpostavku autorstva nekolicini drugih slika iz istoga vremena.

Druga dva Senserova djela koja se, iako nemaju signaturu, datiraju poput onoga s temom *Potpunog oprosta* oko godine 1753. i koja su također iz Kraljeve Sutjeske u Bosni i Hercegovini,²⁵⁵ pokazuju srodnosti u komparaciji s oltarnom palom u Cerni. Radi se o slikama s ikonografskom temom *Marije Viktorije* te *Annunziata* tipom Blažene Djevice

²⁵⁰ U Prilogu Slika 29. *Sv. Mihael Arkadeo*, sredina XVIII. stoljeća, Cerna (foto Ivana Jurčević, studeni 2016.).

²⁵¹ Rakić, 1990., str. 113.

²⁵² Repanić – Braun, 2008., str. 72.

²⁵³ U Prilogu Slika 30. Paulus Antonis Senser, *Potpuni oprost*, 1753., franjevački samostan sv. Bonaventure, Visoko, BIH (preuzeto iz: Repanić – Braun, 2008.).

²⁵⁴ Rakić, 1990., str. 116 – 117.

²⁵⁵ Repanić – Braun, 2008., str. 74 – 77.

Marije. *Marija Viktorija*²⁵⁶ okružena oblacima stoji u laganom kontrapostu na polumjesecu i zemaljskoj kugli, dok u rukama nosi Dijete Isusa koji dugim krakom križa kojeg drži u rukama probada zmiju koja gmiže njegovoj majci pod nogama. *Annunziata*²⁵⁷ donosi maksimalno reduciranu varijantu teme Navještenja. Bogorodica je prikazana dopojasno, ruke su joj sklopljene na prsima, a njezin blagi pogled usmjeren na dolje kao da upućuje na moment prihvatanja Božje volje po kojoj će postati majka Božjega Sina. Vijenac od dvanaest zvijezda oko njezine glave glavna je sugestija da se radi o Bezgrešnom Začecu. Uz ove tri spomenut ćemo nešto ranije datiranu sliku oko 1750. godine koja se nekada najvjerojatnije nalazila u franjevačkoj crkvi, a danas je u crkvi Svih Svetih u Đakovu.²⁵⁸ Prikazuje sv. Antuna Padovanskog s Djetetom Isusom u naručju.²⁵⁹ Anđeli lebde uz njih dok se u pozadini otvara veduta grada Riminija.

Promatrajući navedene primjere djela pripisana Paulusu Antoniusu Senseru te uspoređujući njihove pojedine elemente, prepoznamo značajke njegovog umjetničkog izraza, o kojima Svetlana Rakić piše u djelu *Osječki slikar Paulus Antonius Senser* (1990.): »Gdje god mu je to sadržaj slike dopuštao, Senser slika bogate svijetle draperije, najčešće u plavo-crvenim ili oker-plavim kombinacijama boja [...] Formu uvijek modelira meko, pažljivom gradacijom osnovnog tona, bez jakih kontrasta [...].«²⁶⁰ Upravo takav tretman draperija vidimo na slici *Potpunog oprosta* gdje Senser Marijinu halju gradi postupnim prijelazom od bijele k sivoj da bi boja na koncu kulminirala bogato plavom kakvom je prikazao Marijin ogrtač. Jednak pristup boji vidimo i na slici *Marija Viktorija*, posebice pri slikanju nježnih uskovitlanih draperija koje se zapliću oko malenih tijela anđela. Promatrajući oltarnu palu sv. Mihaela Arkandela u Cerni zamjećujemo sličnosti. Usko pripijeni prsni oklop Arkandela s ostatkom vojničke uniforme s kacigom perjanicom, balansira između bijele i nježne plavičasto-sive boje koju slikar koristi i pri draperijama malog anđela, Mihaelova pratitelja čiji pokret podignutih ruku neodoljivo podsjeća na pokrete anđela na navedenim Senserovim slikama. Mihaelova pojava naglašena je crvenim te blijedo ružičastim uskovitlanim draperijama plašta koje su mjestimično posvijetljene bijelom, što pokazuje vještinu majstora ceranske oltarne pale. Nadalje Rakić piše: »[...] sa svim njegovim osnovnim

²⁵⁶ U Prilogu Slika 31. Paulus Antonius Senser, *Marija Viktorija*, 1753., Muzej franjevačkog samostana, Kraljeva Sutjeska, BIH (preuzeto iz: Repanić – Braun, 2008.)

²⁵⁷ U Prilogu Slika 32. Paulus Antonis Senser, *Annunziata*, 1753., Muzej franjevačkog samostana, Kraljeva Sutjeska, BIH (preuzeto iz: Repanić – Braun, 2008.)

²⁵⁸ Repanić – Braun, 2008. str. 70 – 71.

²⁵⁹ U Prilogu Slika 33. Paulus Antonis Senser, *Sv. Antun Padovanski*, 1750., Đakovo, crkva Svih Svetih (preuzeto iz: Repanić – Braun, 2008.)

²⁶⁰ Rakić, 1990., str. 124.

stilskim obilježjima – zalepršane draperije, valovite konture, svijetle zvonke boje, figure u zaustavljenom pokretu naglašenih gesti s blaženim, možda čak i 'sladunjavim' izrazima na nasmiješenim rumenim licima.«²⁶¹ Upravo bi na takav način mogli opisati stav i izraz lica Arkandela Mihaela koji se osmjehuje kao da se ne nalazi usred bitke sa sotonom. Govoreći o inkarnatu ponovno zamjećujemo podudarnosti. »Inkarnat na koji najčešće nailazimo [...] je vrlo svijetao, što još više ističe okruglo rumenilo na obrazima i jarko crvene usne [...] Senserovi likovi se uvijek osmjehuju na isti karakterističan način, sa rupicama u uglovima malih punih usta [...].«²⁶² Mihaelovo je lice blagih crta i izraza čiji osmijeh podsjeća na tzv. *eginski* odnosno *arhajski smiješak*²⁶³. Vrlo se lako može usporediti s načinom na koji Senser prikazuje osmijeh, ponovno su to punašne jarko crvene usnice koje završavaju rupicama u uglovima. Obrazi su mu rumeni na način koji se javlja na Senserovim slikama, a brada mu je punašna i istaknuta baš poput Marijine na slikama *Annunziata* i *Marija Viktorija* iz Kraljeve Sutjeske. Nos mu je dug i ravan, a obrve prate oblik krupnih, duboko postavljenih i okruglastih očiju čiji su teški, ispupčeni kapci poluzatvoreni čime se dodatno omekšava izraz lica. Na jednak način slikar tretira lice sotone, zbog kojega je ublažena njegova zvjerska priroda. Te se karakteristične facijalne crte i način sjenčanja, koji se pri kreaciji očnih duplja posebice ističe, mogu iščitati na mnogim licima Senserovih figura.

Pri stvaranju takoreći manje važnih elemenata jedne kompozicije, poput malih anđela koji se često pojavljuju kao pratnja glavnim protagonistima, majstori se drže ustaljenih obrazaca odnosno dobro provjerenih formi. Zbog toga nam upravo takvi sporedni likovi i/ili detalji mogu puno reći, a u najsretnijem slučaju i otkriti ruku majstora. Svetlana Rakić (1990.) o tome piše: »Drugi, isto tako važan pokazatelj Senserovog autorstva na slikama su njegovi anđelčići smješteni na okerne oblake [...] Oni su goli i debeljuškasti, okruglih oblina, često sa crvenom ili plavom malom draperijom oko bedara, odnosno iza leđa. Krila su im kratka, uglavnom plava a rjeđe bjeličasta [...] Kosa im je meka i najčešće prikazana u nezačešljanima pramenovima [...] Na licima im je uvijek isti, karakteristični osmijeh koji titra u uglovima malih punih crvenih usta punih usana [...].«²⁶⁴ Na ceranskoj pali, Mihaela Arkandela prati jedan mali anđeo u punoj figuri, malih krila te debeljuškastih, mekih oblina u zaustavljenom pokretu. Tijelo mu pokrivaju, Senseru svojstvene, uskovitlane draperije plavo-

²⁶¹ Rakić, 1990., str. 118.

²⁶² Ibid., str. 124.

²⁶³ Za likove helenske arhajske plastike značajni su tzv. arhajski smiješak, koji daje fizionomijama ukočen izgled bez individualnoga psihološkog izraza. Preuzeto s <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3714> (pregledano 10. kolovoza 2018.).

²⁶⁴ Rakić, 1990., str. 124.

sive boje, njegova je kosa svijetla i nestašno razbarušena. Zbog nečistoća i oštećenja na slici nažalost ne možemo govoriti o njegovim krilima, no Mihaelova su slikana gradacijom bijelo-plavičastih nijansi boja, gdje majstor vješto stvara taktilni osjećaj mekoće i prozračnosti perja. Nad scenom Mihaelova svladavanja sotone iz gustih oblaka proviruju dva para anđeoskih glavica, od kojih su dvije one desne gotovo identične, a osim toga nisu niti potpuno dorađene, čini se kao da blijede. Kako bismo potvrdili usporedbe sa Senserovom izvedbom istih motiva ponovno ćemo citirati Rakić (1990.): »Anđelčiči su debeljuškasti i rumeni, a njihova lica nisu uvijek potpuno dorađena. Krila su im kratka, svijetloplava ili (rijeđe) bijela, a kosa uglavnom u pramenovima i raščupana.«²⁶⁵

Razmatrajući odlike Senserovog slikarstva i promatrajući neka njegova odabrana djela iz ranih pedesetih godina XVIII. stoljeća koje je radio za franjevačke naručitelje, daju se naslutiti podudarnosti s oltarnom palom sv. Mihaela Arkandela u Cerni. Osim sličnosti u slikarskom rukopisu treba se prisjetiti činjenice da su ceranskom župom od samog početka XVIII. stoljeća sve do 1757. godine upravljali franjevci šarengradskog samostana te da se oltar sa slikom sv. Mihaela Arkandela spominje u Kanonskim vizitacijama 1755. godine. Također treba razmotriti zanimljiv podatak koji saznajemo u spisima Kanonskih vizitacija iz 1812. godine, a koji prilikom opisa jednog od bočnih oltara u Cerni spominje obnovu pečata pečuškog biskupa Zsigmonda Józsefa Berényija (1740. – 1748.) kojega je prema Repanić-Braun portretirao²⁶⁶ upravo naš majstor Senser. Smještaj ceranske pale u takav kontekst ide u prilog tezi njezinog povezivanja s majstorom Senserom koji je ostvarivao blisku suradnju s franjevcima na području Slavonije i Bosne u tom razdoblju. S obzirom na to da je slika u lošem stanju te da je tek nedavno otišla na restauraciju, preostaje nadati se kako će nadolazeća stručna istraživanja otkriti može li se ona sa sigurnošću povezati ako ne s rukom samoga majstora Sensera onda možda s njegovim umjetničkim krugom.

²⁶⁵ Rakić, 1990., str. 119.

²⁶⁶ Paulus Antonius Senser, *Portret biskupa Berényija*, 1745. Pečuh, biskupski dvor (izvorni smještaj Kapucinski samostan u Pečuhu). Prema: Repanić – Braun, 2008., str. 92.

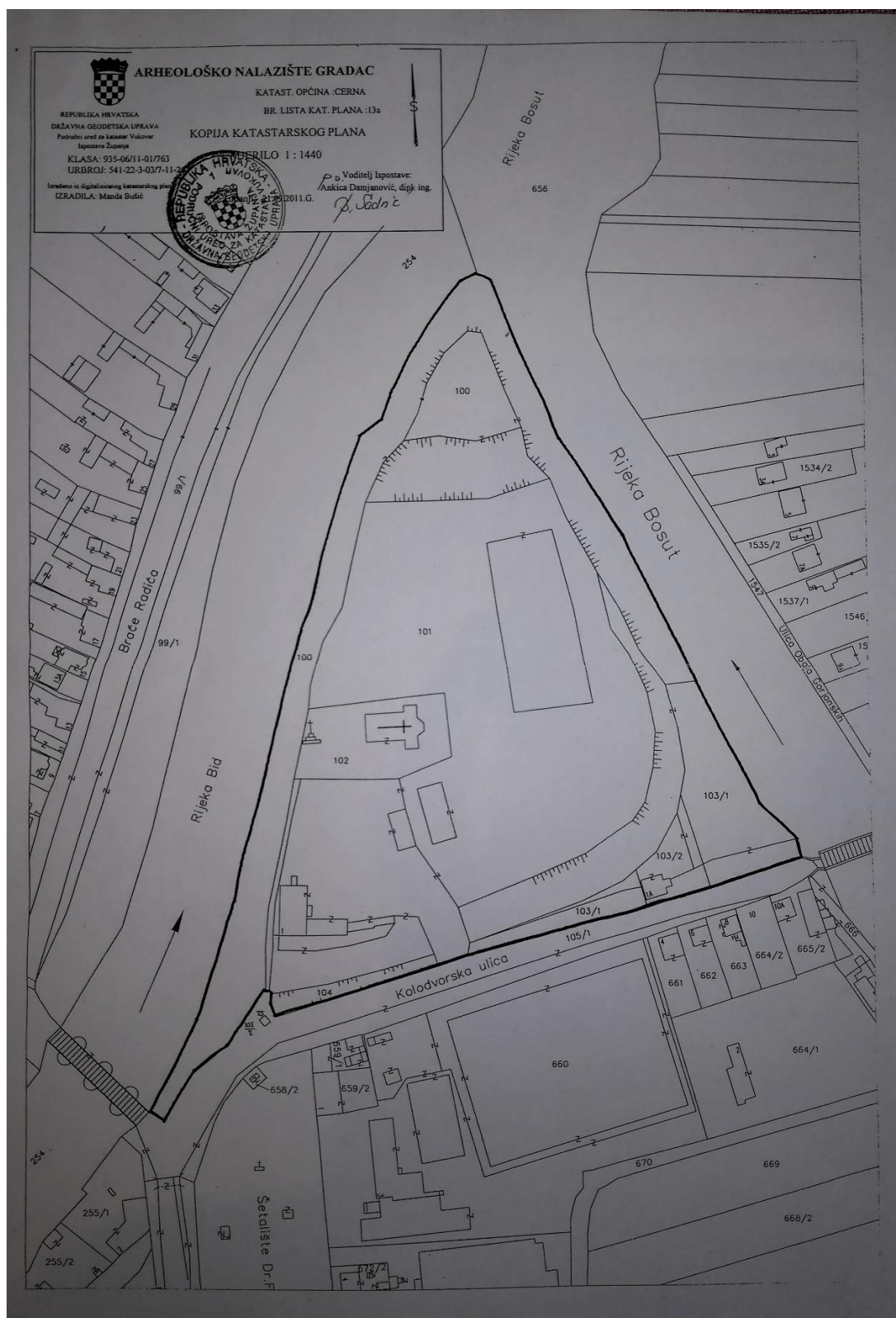
7. ZAKLJUČAK

Premda se na prvi pogled čini kako je barokno razdoblje u umjetnosti zaobišlo seoske župe istočne Slavonije jer se tek rijetko i mjestimično pojavljuje u svom pravom blještavilu, činjenica je da je i ondje prisutno iako često na svome zalasku. To strateški važno područje obilježila je uloga graničara Habsburške Monarhije, koje se mukotrpno borilo s osmanskim napadačima koji su stoljećima uporno prodirali s istoka. Konačan kraj ratnih aktivnosti omogućio je novi početak katoličkom stanovništvu koje se povuklo pred islamskim osvajačima. Uz potporu države, no i dalje pod nadzorom vojno upravnih tijela obnavljaju se zapuštena mjesta i župe u skladu sa svojim mogućnostima i potrebama. Zbog toga se preobrazba Hrvatsko-slavonske Vojne krajine u XVIII. stoljeću, koju potiču moderne tendencije habsburške države u duhu prosvijećenog apsolutizma, očituje i procvatom graditeljstva. To je vrijeme obilježio i temeljiti preustroj Crkve koja osim utvrđivanja novih granica svojih biskupija povećava broj župa za brzorastući broj stanovništva. Kako bi se sada slobodnom katoličkom stanovništvu omogućio aktivan vjerski život, država je osnovala fond kojim se financirala obnova i izgradnja crkvene arhitekture. Graditeljski pothvati odvijali su se prema normiranim arhitektonskim planovima odobrenim od državnih institucija Habsburške Monarhije. Tako se u Slavoniji od XVIII. stoljeća pojavljuje uniformirana crkvena arhitektura podređena utilitarnim idejama, čiji su pojedini oblici ustaljeni i kroz cijelo XIX. stoljeće. Cerna je mjesto čija bogata povijest kreće još od prapovijesnih vremena, koje tijekom srednjega vijeka kao posjed plemićke obitelji Gorjanski jača, a opstaje pod okupacijom Osmanlija, da bi u sastavu Habsburške Monarhije dobilo svoju vojnu ulogu i postalo sjedište jedne satnije. Takve povijesne okolnosti pogodovale su katoličkoj župi čija se crkva stoljećima nalazi na iznimno povoljnom položaju uz korito rijeka Bosuta i Biđa, na brežuljku Gradac koji je danas registriran i zaštićen kao arheološki lokalitet. Župna crkva Sv. Mihaela Arkandela u Cerni primjer je jedne lijepo i u baroknom duhu obnovljene srednjovjekovne crkve, čiji je popravak osamdesetih godina XVIII. stoljeća financiralo Njegovo Veličanstvo Car Josip II. Svojom arhitekturom može se svrstati među tzv. *tipično jozefinske crkve*, koje su u graničarskim krajevima nastajale prema shematiziranim nacrtima koje su projektirali vojni inženjeri građevinskih direkcija kao i komorski arhitekti koji su u to vrijeme bili zaduženi za kontroliranu gradnju. Jednobrodna je longitudinalna crkva pod svodom, a njezina je lađa pilastrima podijeljena na traveje. Uz poligonalno zaključeno svetište nalaze se bočne prigradnje, kapela i sakristija dok njezinim zapadnim pročeljem dominira rizalitno istaknuti toranj, karakterističan za razdoblje kasnoga baroka i klasicizma. Vanjski

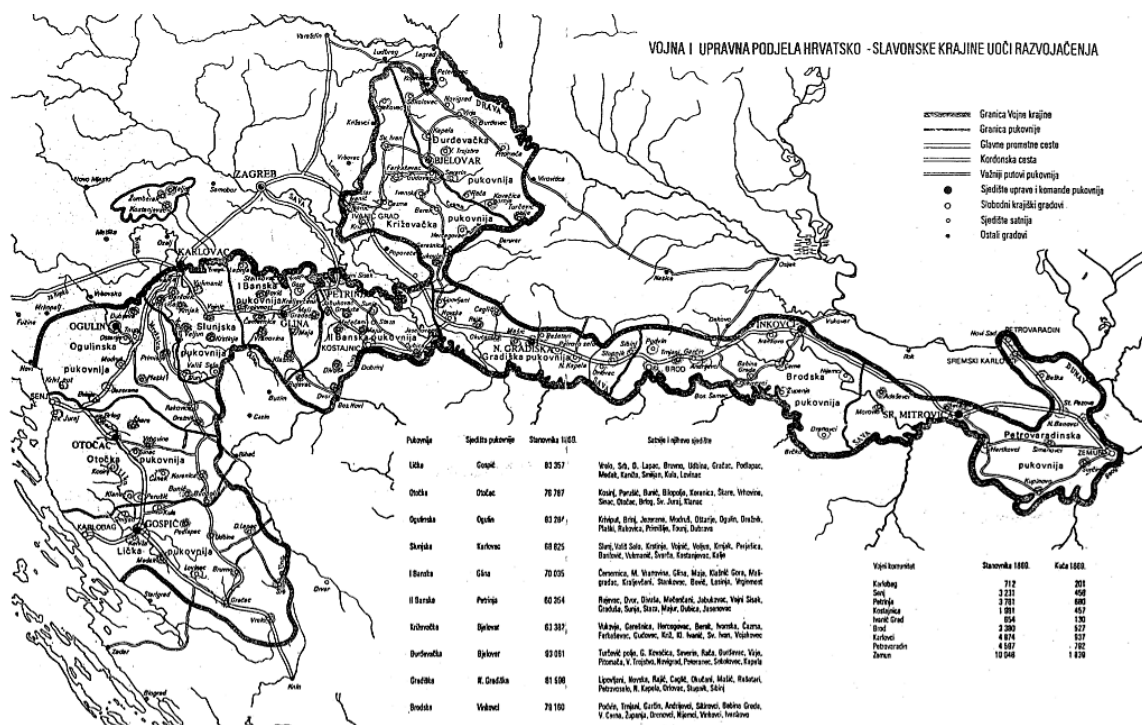
zidovi crkve poduprti su kontraforima koji predstavljaju ostatak njezine gotičke forme, posebice vidljive na apsidi. Danas je zaštićena kao spomenik kulture rješenjima Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku te upisana u Registar nepokretnih spomenika kulture u Osijeku. Također dio njezinog inventara zaštićen je kao pokretni spomenik kulture te upisan u Registar pokretnih spomenika kulture Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku, sa statusom kulturnog dobra. Najzanimljivijima među inventarom čine se tri drvena polikromirana oltara koje prepoznamo u navodima Kanonskih vizitacija iz godine 1755. Među njima svojom kvalitetom ističe se središnji oltar sa skulpturalnom grupom Presvetog Trojstva na atici te s palom sv. Mihaela Arkandela koja je jasna i kvalitetna verzija poznatog djela slavnog rano baroknog majstora Guida Renija. Atike bočnih oltara svojim pomalo klasicističkim oblicima otvaraju pitanje kasnijih intervencija, no kako o tome nema riječi u starim župskim knjigama niti u izvještajima Vizitacija ne možemo sa sigurnošću znati da je do njih zaista došlo, kao niti utvrditi vrijeme i njihov razlog. Ovaj rad postavlja prijedlog autorstva pali sv. Mihaela Arkandela, koji prema stilskim odlikama i povijesnim kontekstom djelo povezuje s osječkim slikarom Paulusom Antoniusom Senserom. U prilog tome ide činjenica da su župom u Cerni dugi niz godina upravljali franjevci šarengradskog konventa sve do 1757. godine kada franjevci postupno napuštaju župe koje im je Biskupija oduzela. Majstor Senser koji je umjetnički prisutan od četrdesetih godina XVIII. stoljeća ostvario je brojne suradnje upravo s franjevačkim naručiteljima. No takve će pretpostavke biti moguće razjasniti tek kada restauracija otkrije sliku u njezinom pravom svijetlu, a možda i ruku majstora.

Ovim se diplomskim radom barokizirana crkva sv. Mihaela Arkandela u Cerni i njezin inventar želi istaknuti kao vrijedan spomenik kulture o kojemu se do sada nije pisalo. Nažalost, umjetnička baština područja istočne Slavonije i Srijema slabo je prepoznata u hrvatskoj povijesti umjetnosti zbog svoje specifične uniformirane pojave koja se često generalizira jednostavnim određenjem kao arhitektura i umjetnost *prijelaznog stila*. No individualan i temeljit pristup istraživanju kompleksnog problema i povijesti pojedinog objekta može rezultirati itekako zanimljivim otkrićem. Takvom pozitivnom misli zaključujem ovaj diplomski rad i priželjkujem baštini slavonskih krajeva revitalizaciju njezine vrijednosti.

8. PRILOG

Slika 1. Kopija katastarskog plana arheološkog nalazišta Gradac, Arhiv župe Cerna

Slika 2. Mapa Vojna i upravna podjela Hrvatsko-slavonske krajine uoči razvojačenja (preuzeto iz: Pavličević, 1984.)

Pukovnja	Sjedište pukovnije	Stanovnika 11/69.	Satnije i njihovo sjedište
Lička	Gospić	83 357	Vrlo, Srb, D. Lapac, Brumno, Udbina, Gračac, Podlapac, Medak, Karliža, Smijan, Kula, Lovinac
Otočka	Otočac	76 787	Kosinj, Parušić, Bunić, Bilopojše, Korenica, Skare, Vrhovine, Sinac, Otočac, Brig, Sv. Juraj, Klanac
Ogulinjska	Ogulin	83 284	Kriput, Brinj, Jazovrana, Modruš, Oštarije, Ogulin, Drežnik, Plaski, Rakovica, Primišlje, Tounj, Dubrava
Slunjska	Karkovac	68 825	Slunj, Vališ Selo, Krstinja, Vojnić, Veljun, Krmjak, Parjatica, Barilović, Vukmanić, Švarča, Kostanjevac, Kašje
I Banska	Glina	70 035	Čemernica, M. Vranovina, Glina, Maja, Klačić Gora, Mali-gradac, Krajevčani, Stankovac, Bovič, Lasinja, Vrginmost
II Banska	Petrinja	60 354	Rujevac, Dvor, Divuša, Močančani, Jabukovac, Vojni Sisak, Graduš, Sunja, Staza, Majur, Dubica, Jasenovac
Križevačka	Bjelovar	63 382	Vukovje, Garešnica, Hercegovac, Berak, Ivanska, Čazma, Ferkaševac, Gudovec, Križ, KJ. Ivančić, Sv. Ivan, Vojakovec
Burđevačka	Bjelovar	93 061	Turčević pože, G. Kovatica, Severin, Rača, Durđevac, Virje, Pitomača, V. Trojstvo, Novigrad, Potoranec, Sokolovec, Kapela
Gradiška	N. Gradiška	81 598	Lipovljani, Novska, Rajč, Caglic, Okučani, Mašić, Rešetari, Petrovoselo, N. Kapela, Oriovac, Stupnik, Sibinj
Brodka	Vinkovci	78 160	Podvin, Trnjeni, Gartin, Andrijevi, Šakrevci, Bačina Greda, V. Černa, Županja, Drenovci, Nijemci, Vinkovci, Ivankovo

Slika 3. Detalj mape s popisom satnija i njihovih sjedišta

VII.

Župnici, uprav. župe.

Prema župnima matricama izmijenili
su se kronološkim redom uvi župnici,
odnosno upravitelji župe, do god. 1774.
redovnici, a postigli svjetovni svećenici:

- God. 1725. Fr. Lucas a Nemci,
 „ 1730. Pater Martin Borovica,
 „ 1733. Frater Franciscus a Baza,
 „ 1735. Fr. Blaž Abramović,
 „ 1736. Lucas a Nemci (ponovo),
 „ „ Fr. Grga Gašparović,
 „ 1739. Fr. Nikola Leović,
 „ 1741. Fr. Grga Gasparović (ponovo),
 „ 1742. Fr. Augusta a Ceszakovci,
 „ 1747. „ „ a Vellika,
 „ 1749. Pater Nikola Chirich
 „ 1751. „ Blaž Barnaglićevič
 „ 1752. Fr. Stephanus a Brod
 „ 1756. Fr. Gaspar Holčić
 „ „ Fr. Franciscus a Požega,
 „ 1757. Fr. Andrija Lužančević
 „ „ Duro Biscan (Bisčan)

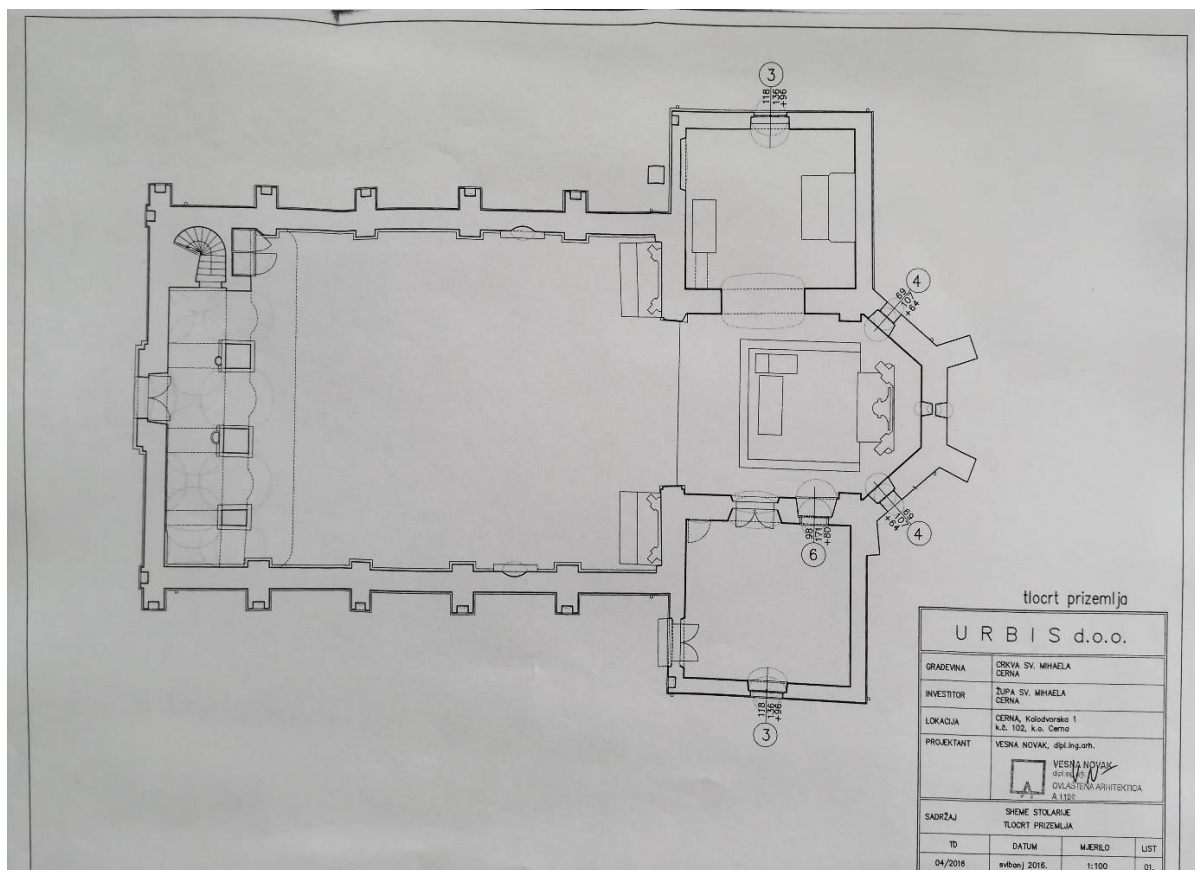
Slika 4. Popis župnika iz Ljetopisa (str. 91), Arhiv župe Cerna (foto: Ivana Jurčević, svibanj 2018.)

Slika 5. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela na Gracu (foto: Ivana Jurčević, svibanj 2018.)

Slika 6. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Obilježja na apsidi koja upućuju na starije, srednjovjekovno zdanje crkve (foto: Ivana Jurčević studeni 2016.)

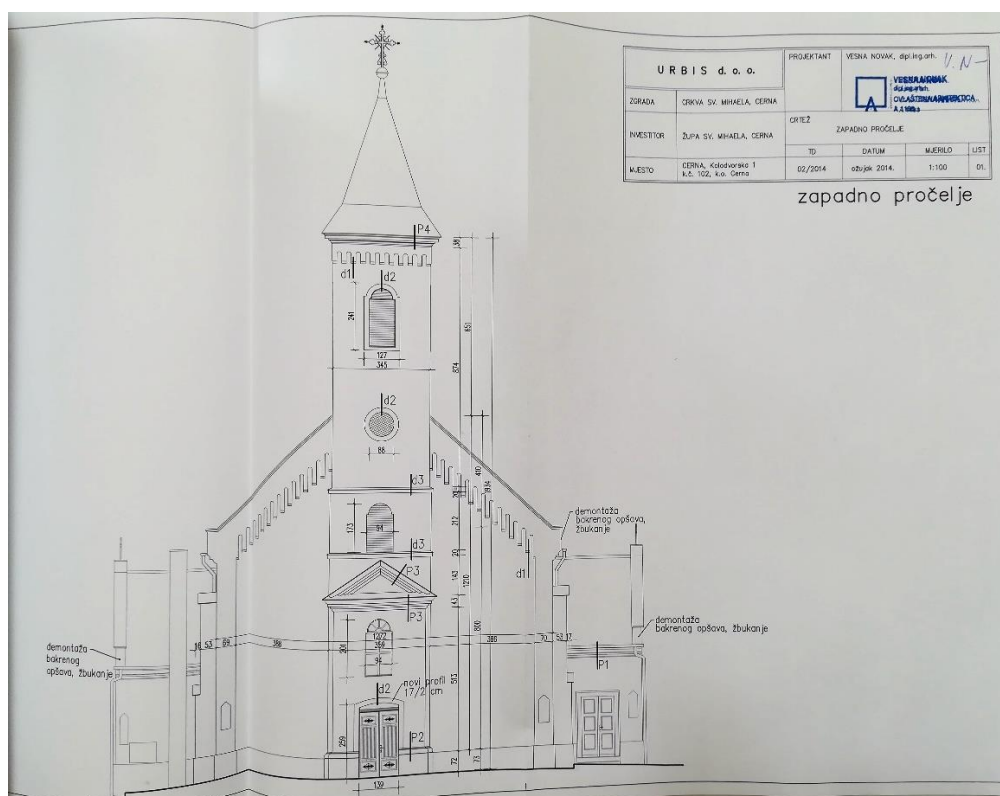
Slika 7. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Tlocrt prizemlja (Arhiv župe Cerna, URBIS d.o.o. za projektiranje i građenje Vinkovci, projektantica Vesna Novak, dipl. ing. arh., svibanj 2016.)

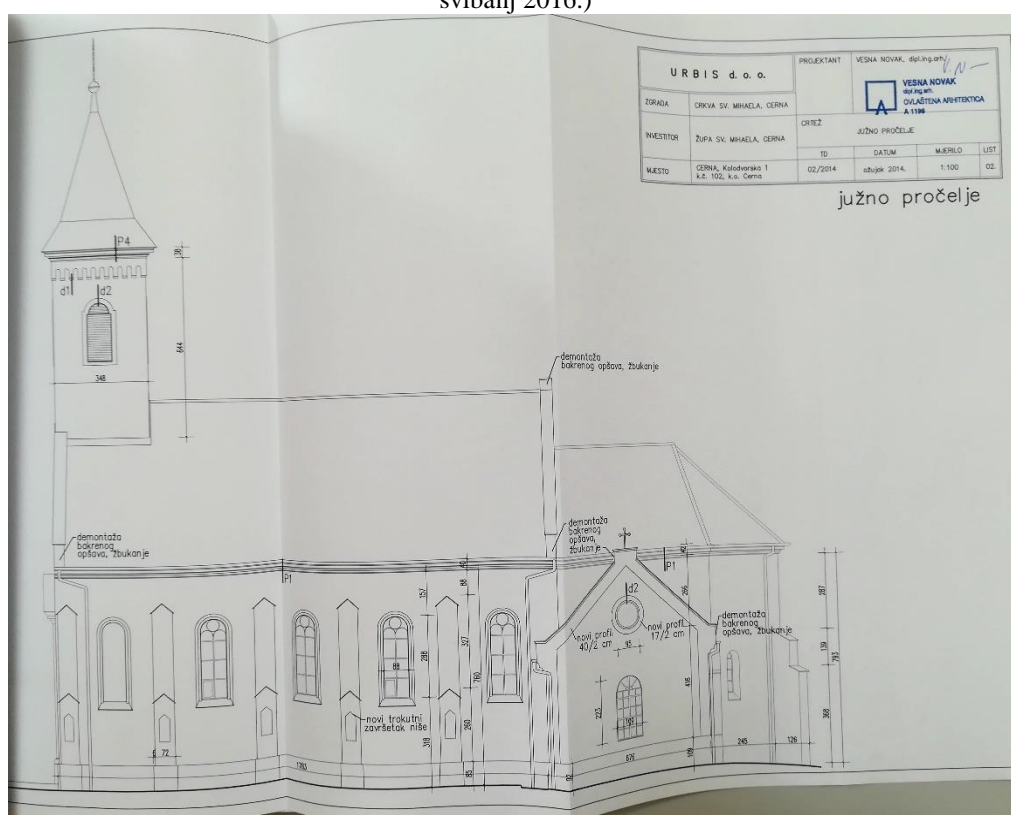
Slika 8. Razglednica crkve sa starim tornjem za tadašnjeg župnika Stjepana Anišića (1887. – 1913.), iz Arhiva župe Cerna (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

Slika 9. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Pročelje (foto: Ivana Jurčević, svibanj 2018.)

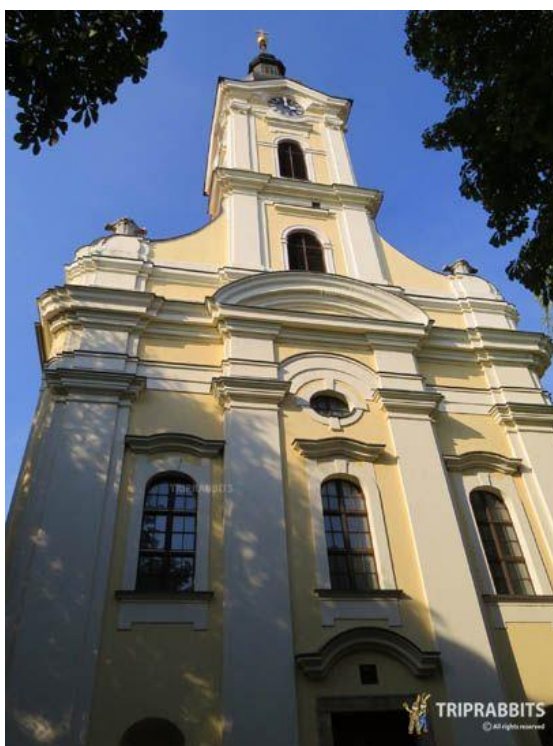
Slika 10. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Nacrti zapadnog pročelja (Arhiva Konzervatorskog odjela u Vukovaru, URBIS d.o.o. za projektiranje i građenje Vinkovci, projektantica Vesna Novak, dipl. ing. arh., svibanj 2016.)

Slika 11. Cerna, župna crkva sv. Mihaela arkandela; Nacrti južnog pročelja (Arhiv Konzervatorskog odjela u Vukovaru, URBIS d.o.o. za projektiranje i građenje Vinkovci, projektantica Vesna Novak, dipl. ing. arh., svibanj 2016.)

Slika 12. Nijemci, župna crkva sv. Katarine (preuzeto s <http://visitvukovar-srijem.com/hr/vidjeti-dozivjeti/kulturni-i-povijesni-turizam/srednjovjekovni-sakralni-spomenici/srednjovjekovne-crkve-i-svetista/crkva-sv-katarine-nijemci,95.html> 3. IX. 2018.)

Slika 13. Vinkovci, župna crkva svetih Euzebija i Poliona; Zapadno pročelje (preuzeto s <https://triprabbits.com/hr/crkva-sv-euzebija-i-poliona-vinkovci-hrvatska-znamenitosti-atrakcije/> 3. IX. 2018.)

Slika 14. Petrinja, župna crkva sv. Lovre; Zapadno pročelje (preuzeto s <http://static.panoramio.com/photos/large/32837490.jpg> 3. IX. 2018.)

Slika 15. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Unutrašnjost (foto: Ivana Jurčević, svibanj 2018.)

Slika 16. Cerna, župna crkva sv. Mihaela arkandela; Dekorativni oslci zidova (foto: Ivana Jurčević, svibanj 2018.)

Slika 17. Cerna, župna crkva sv. Mihaela arkandela; Oslík svoda svetišta (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

Slika 18. Cerna, župna crkva sv. Mihaela arkandela; Oslíci po slikarima Pilipíću i Barčancu (Fotodokumentacija Misijske izložbe 5. – 8. IX. 1965. godine iz Arhiva župe Cerna)

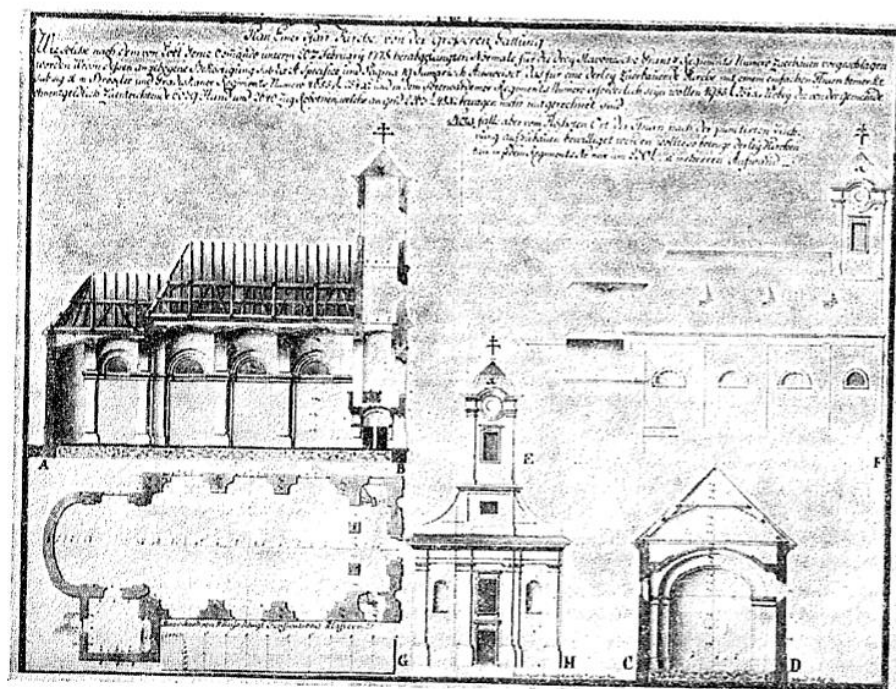
Slika 19. Cerna, župna crkva sv. Mihaela arkandela; Oslici po Pilipiću i Barčancu (Fotodokumentacija iz Arhiva Konzervatorskog odjela u Vukovaru, iz fototeke Zavoda za zaštitu spomenika kulture Osijek, prema negativu 87-C-1, snimio Bartulović R. 16. 9. 1967.)

Slika 20. Cerna, župna crkva sv. Mihaela arkandela; Pjevalište s orguljama (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

Slika 21. Unutrašnjost župne crkve sv. Nikole u Varaždinu (preuzeto s www.zupa-sv-nikole-varazdin.hr/wp-content/uploads/2012/11/IMG_5531.jpg 7. IX. 2018.)

Sl. 1. Plan veće katoličke župne crkve za gradišku, brodsku i petrovaradinsku pukovnicu

Slika 22. Tipski projekti za katoličke crkve koje je odobrilo Dvorsko ratno vijeće u Beču (preuzeto iz: Cvitanović, 1984.)

Slika 24. Guido Reni, Sv. Mihael Arkandeo, 1635. – 1636. Rim, Chiesa dei Cappuccini (preuzeto iz: Garboli, Baccheschi, 1971.)

Slika 25. Hubert Gerhard, Sv. Mihael Arkadeo, 1588., brončana skulptura s pročelja isusovačke crkve u Münchenu (preuzeto s <https://www.wga.hu/support/viewer/z.html> 17. III. 2018.)

Slika 26. Giovanni Andrea Sirani, Sv. Mihael Arkadeo, Bob Jones University Museum & Gallery, Greenville, SC, USA (preuzeto s <http://arthistoryreference.com/cgi-bin/hd.exe?art2=a35665> 15. IX. 2018.)

Slika 27. José Antolínez, Sv. Mihael Arkandeo, , Bob Jones University Museum & Gallery, Greenville, SC, USA (preuzeto s <https://www.bjumg.org/spanish-16th-17th-centuries/> 15. IX. 2018.)

Slika 28. Maria Schoffmann, Sv. Mihael Arkandeo, 1890., Donji Miholjac, župna crkva sv. Mihaela Arkandela, (preuzeto s: http://zupa-donjimiholjac.com/?page_id=24 17. III. 2018.)

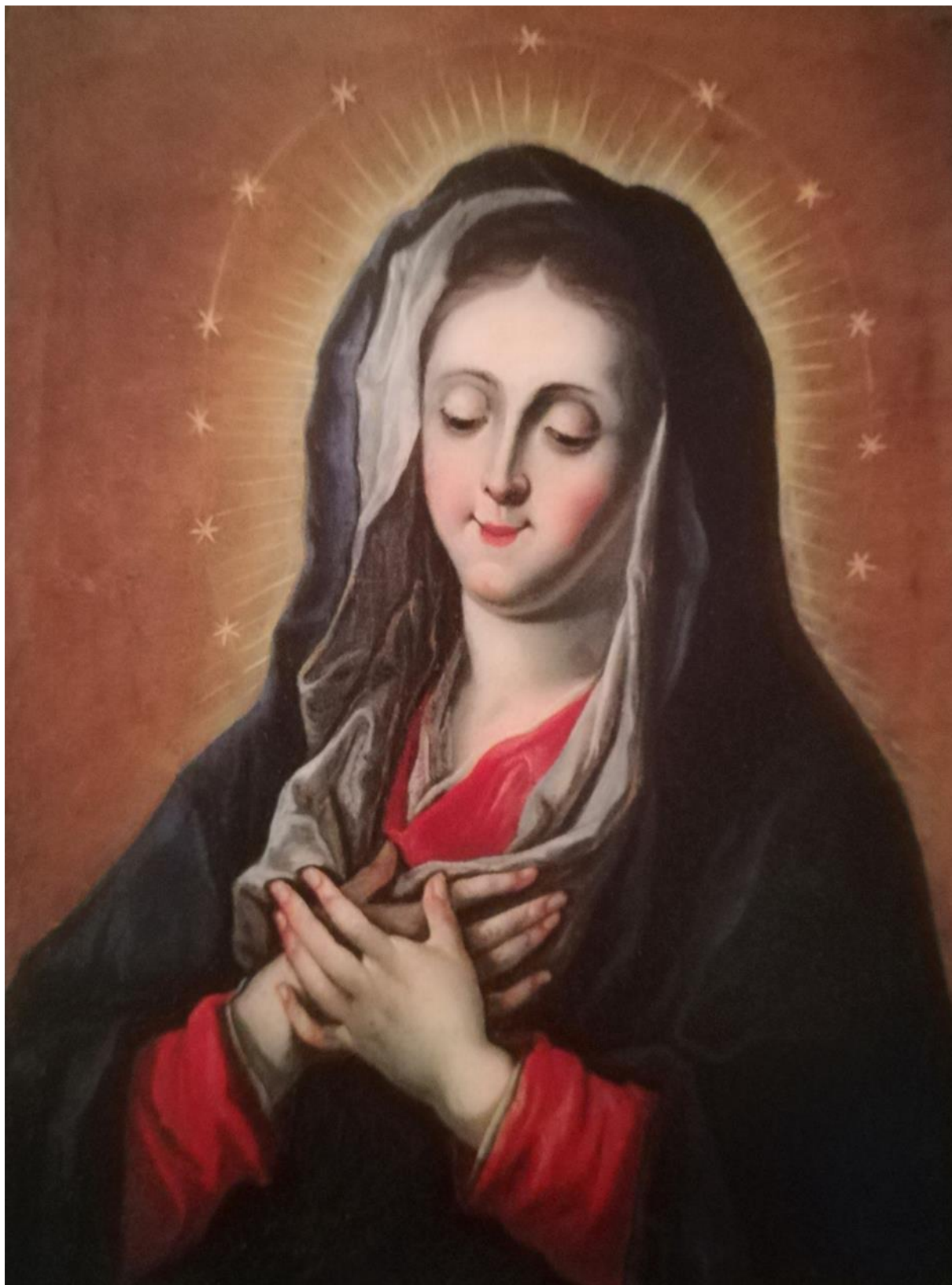
Slika 29. Sv. Mihael Arkandeo, sredina XVIII. st., Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela, (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

Slika 30. Paulus Antonius Senser, Potpuni oprost, 1753., Visoko, franjevački samostan sv. Bonaventure (preuzeto iz: Repanić – Braun, 2008.)

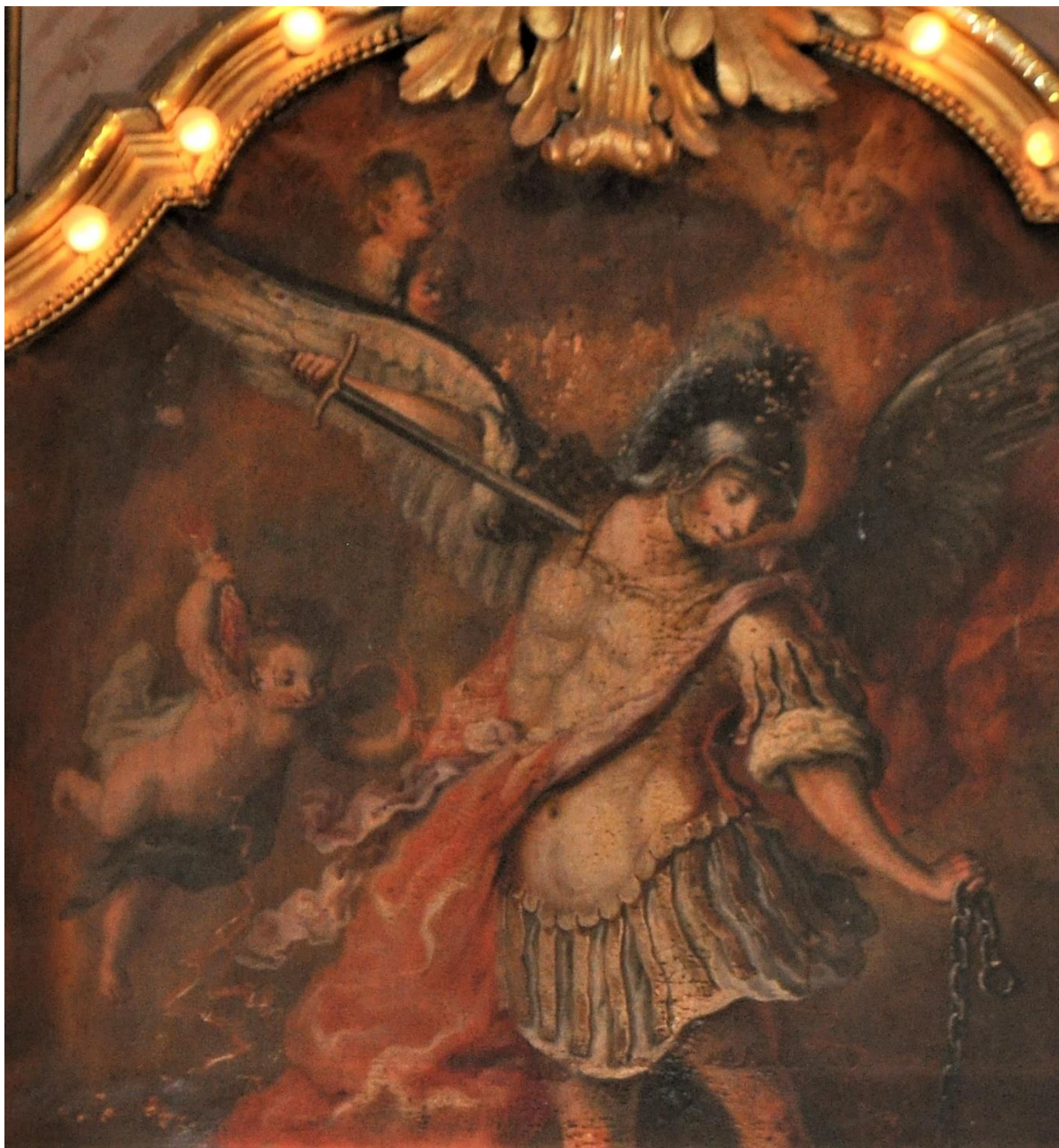
Slika 31. Paulus Antonius Senser, Marija Viktorija, 1753., Kraljeva Sutjeska, Muzej franjevačkog samostana
(preuzeto iz: Repanić – Braun, 2008.)

Slika 32. Paulus Antonis Senser, Annunziata, 1753., Kraljeva Sutjeska, Muzej franjevačkog samostana (preuzeto iz: Repanić – Braun, 2008.)

Slika 33. Paulus Antonis Senser, Sv. Antun Padovanski, 1750., Đakovo, crkva Svih Svetih (preuzeto iz: Repanić – Braun, 2008.)

Slika 34. Detalj pale sv. Mihaela Arkandela, Cerna, župna crkva sv. Mihaela arkandela (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

9. LITERATURA I ARHIVSKI IZVORI

1. Stanko Andrić, »Srednjovjekovna crkva sv. Mihaela u Donjem Miholjcu«, u: *Donji Miholjac od XI. do XX. stoljeća*, (ur.) Stanko Andrić, Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2010., str. 7 – 42.
2. Anđelko Badurina (ur.), *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1990.
3. Dubravka Botica, »'Dugo 18 stoljeće' u sakralnoj arhitekturi – tipologija sakralne arhitekture u sjeverozapadnoj Hrvatskoj i Štajerskoj u drugoj polovici 18. stoljeća i na početku 19. stoljeća«, u: *Neznano in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenskem*, (ur.) Miha Preinfalk, Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU; Slovensko društvo za preučevanje 18. stoletja, 2011. str. 167 – 182.
4. Dubravka Botica, »Odredbe o gradnji i oblikovanju crkava na području Vojne krajine u Hrvatskoj u kontekstu 'državnog arhitektonskog identiteta' Habsburške monarhije«, u: *Arhitekturna zgodovina 3. Arhitektura in politika*, (ur.) Renata Novak – Klemenčič, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2016. str. 35 – 46.
5. Dubravka Božić Bogović, »Juraj Patačić de Zajeзда, Bishop of Bosnia or Đakovo (1670 – 1716)«, u: *Međunarodni znanstveni simpozij Gospodarstvo istočne Hrvatske – jučer, danas, sutra / International scientific symposium Economy of eastern Croatia – yesterday, today, tomorrow*, 1, (ur.) Anka Mašek Tonković, Osijek: Studio HS internet, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Ekonomski fakultet, 2012., str. 338 – 346.
6. Josip Brüstle, *Povijest katoličkih župa u istočnoj Hrvatskoj do 1880. godine*, preveo i priredio Stjepan Sršan, Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 1999.
7. Josephum Brüstle, *Recensio univeri cleri dioecesis Quinque – Ecclesiensis, Tomus II.*, Quinque – Ecclesiis: Typis Lycei Episcopalis C. Ramazetter, 1876.
8. Josip Buturac, *Katolička Crkva u Slavoniji za Turskoga vladanja*, sv. I., Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1970.
9. Sanja Cvetnić, *Ikonografija nakon Tridentskoga sabora i hrvatska likovna baština*, Zagreb: FF press, 2007.
10. Đurđica Cvitanović, »Idejni nacrti za gradnju tipiziranih crkava u Vojnoj krajini«, u: *Vojna Krajina, povijesni pregled – historiografija – rasprave*, (ur.) Dragutin Pavličević, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1984., str. 411 – 429.

11. Krunoslav Draganović, »Izvjješće apostolskog vizitatora Petra Masarechija o prilikama katol. naroda u Bugarskoj, Srbiji, Srijemu, Slavoniji i Bosni g. 1623. i 1624.« u: *Starine Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knjiga XXXIX. (1938.), str. 1 – 48.
12. Eusebius Fermendžin, *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752*, Zagrabiae: Academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium, 1892.
13. Krešimir Filipec, »Urbani razvoj Đakova u srednjem vijeku«, u: *Povijesni prilozi*, 44 (2013.), str. 71 – 89.
14. Cesare Garboli, Edi Baccheschi, *L'opera completa di Guido Reni*, Milano: Rizzoli Editore, 1971.
15. Željko Holjevac, Nenad Moačanin, »Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva u ranome novom vijeku«, u: *Hrvatska povijest u ranome novom vijeku*, sv.2. (ur.) Neven Budak, Zagreb: Leykam International, 2007.
16. Franjo Emanuel Hoško, »Uvođenje Jozefinističkog pastoralnog ustrojstva i slavonsko-podunavski franjevci«, u: *Bogoslovska smotra*, 71 (2001.), str. 109 – 145.
17. Franjo Emanuel Hoško, »Franjevci u Slavoniji i Podunavlju u vremenu kasnog jozefinizma«, u: *Croatica Christiana periodica*, XXIX./55 (2005.), str. 115 – 161.
18. Zlatko Karač, »Srednjovjekovne utvrde, gradine i gradišta na području Đakovštine – Rekognosciranje i topografija lokaliteta«, u: *Ascendere historiam. Zbornik u čast Milana Kruheka*, (ur.) Marija Karbić, Hrvoje Kekez, Ana Novak, Zorislav Horvat, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2014., str. 399 – 424.
19. Ljubo Karaman, *O djelovanju domaće sredine u umjetnosti hrvatskih krajeva*, Zagreb: Društvo historičara umjetnosti N.R.H., 1963.
20. Wolfgang Kessler, »Njemačka i austrijska historiografija Vojne krajine«, u: *Vojna Krajina, povijesni pregled – historiografija – rasprave*, (ur.) Dragutin Pavličević, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1984., str. 101 – 117.
21. Dragutin Kniewald, *Liturgika*, Zagreb: »Tipografija«, 1937.
22. Irena Kraševac, »Kipar Ferdinand Stuflesser. Doprinos tirolskom sakralnom kiparstvu druge polovice 19. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj«, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 27 (2003.), str. 231 – 239.
23. Emilij Laszowski, »Hrvatski vladari, hercezi, banovi i biskupi«, u: *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925-1925: sa pregledom povijesti Hrvatske, Bosne i Istre, hrvatske književnosti i razvitka*

- hrvatskoga jezika, te hrvatskih vladara, hercega, banova i biskupa, kao uvodom*, Emilij Laszovski (ur.) Zagreb: Odbor za izdanje knjige »Zaslužni i znameniti Hrvati 925-1925.«, 1925., str. CXIX – CXXVI.
24. Mirko Marković, *Istočna Slavonija. Stanovništvo i naselja*, Zagreb: Jesenski i Turk, 2003.
 25. Stjepan Maroslavac, *Šematizam Đakovačko – Osječke nadbiskupije*, Đakovo: Nadbiskupski ordinarijat, 2013.
 26. Marija Mirković, »Barokna sakralna ikonografija na području Zagrebačke biskupije«, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 18 (1994.), str. 129 – 151.
 27. Fedor Moačanin, »Organizacijske strukture Vojne krajine do sredine 18. st.«, u: *Arhivski vjesnik*, 34/35 (1992.), str. 157 – 163.
 28. Stjepan Pavičić, *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od XIII. do VIII. stoljeća*, I. dio, Zagreb: Narodna tiskara, 1940.
 29. Stjepan Pavičić, *Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1953.
 30. Stjepan Pavičić, »Porijeklo stanovništva vinkovačkog kraja«, u: *Radovi centra za organizaciju naučnoistraživačkog rada u Vinkovcima*, 1, (1971.), str. 149 – 346.
 31. Daniel Patafta, »Elementi jozefinističkog prava o odnosu crkve i države u spisu Jus Publicum Ecclesiasticum«, u: *Croatia Christiana periodica*, XXXVII./72 (2013.), str. 119 – 127.
 32. Svetlana Rakić, »Osječki slikar Paulus Antonius Senser«, u: *Peristil*, 33 (1990.), str. 113 – 124.
 33. Mirjana Repanić – Braun, *Paulus Antonius Senser (1716. – 1758.). Prvi barokni slikar u Osijeku*, Osijek: Galerija likovnih umjetnosti, 2008.
 34. Stjepan Sršan, »Popis slavonskih župa i škola Pečuške biskupije godine 1766.«, u: *Diacovensia*, 1 (1993.), str. 142 – 158.
 35. Stjepan Sršan (priredio), *Kanonske vizitacije = Visitationes canonicae, knj. 7: Županjski i vrbanjski dekanat = [Districtus Županja et Vrbanja]: 1782 – 1833*, Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2009.
 36. Antun Strmotić, *Povijest ceranske škole*, Cerna: Osnovna škola Matija Antun Reljković, Pauk, 2007.
 37. Andrija Šuljak, »Zapisnici kanonskih vizitacija 18. stoljeća u istočnoj Hrvatskoj«, u: *Croatia Christiana periodica*, XXV./48 (2001.), str. 75 – 82.

38. Tomislav Tomić, *Gradovi i gradski život u Slavonskoj vojnoj krajini od mira u Srijemskim Karlovcima do njezinog ukidanja (1699. – 1873. godine) – na primjeru Slavanskog Broda*, diplomski rad, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, 2016.
39. Margareta Turkalj Podmanicki, *Sakralna arhitektura prve polovice 18. stoljeća na području današnje Đakovačko-osječke nadbiskupije*, doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, 2015.
40. Mirko Valentić, »Hrvatsko-slavonsko Vojna krajina 1790. – 1815.«, u: *Vojna Krajina, povijesni pregled – historiografija – rasprave*, (ur.) Dragutin Pavličević, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1984., str. 41 – 58.
41. Mirko Valentić, »Borba hrvatskih političkih krugova za razvojačenje Vojne krajine i njezino sjedinjenje s Hrvatskom«, u: *Vojna Krajina, povijesni pregled – historiografija – rasprave*, (ur.) Dragutin Pavličević, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1984., str. 58 – 92.
42. Melia Vidaković, Stjepan Wershansky, *Donji Miholjac*, Osijek: Studio HS Internet, [2008.?.]
43. Stjenko Vranjican (ur.), *Nikola Škrlec Lomnički 1729. – 1799.*, sv. 4., Zagreb, HAZU; HDA; PFZ; FFZG, Zagreb, 2007.
44. Diana Vukičević – Samaržija, *Sakralna gotička arhitektura u Slavoniji*, Zagreb: Centar za povijesne znanosti, Odjel za povijest umjetnosti, 1986.
45. Zlata Živaković – Kerže, »Dva posljednja stoljeća nadležnosti Pečuške biskupije u sjevernoj Slavoniji i Baranji«, u: *Scrinia Slavonica. Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest*, 9 (2009.), str. 465 – 470.

Arhivski izvori

1. Arhiv Konzervatorskog odjela u Vukovaru, *Cerna – župna crkva sv. Mihovila Arkandela, Popis inventara*
2. Arhiv Konzervatorskog odjela u Vukovaru, Republika Hrvatska, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Klasa: UP/I°-612-08/03-01-06/260. Urbroj: 532-10-1/8(JB)-03-2. Zagreb 18. srpnja 2003.

3. Arhiv Konzervatorskog odjela u Vukovaru, Republika Hrvatska, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Klasa: UP -°-612-08/11-06/0280, Urbroj :532-04-01-01/03-11-1, Zagreb 13. travnja 2011.
4. Arhiv Konzervatorskog odjela u Vukovaru, Zapisnik sa sjednice Komisije za registraciju spomenika kulture Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku održanog dana 11. XII. 1970.
5. Arhiv župe sv. Mihaela Arkandela Cerna, *Imovnik rkt. župe u Cerni (sa stanjem 1. siječnja 1939.)*
6. Arhiv župe sv. Mihaela Arkandela Cerna, *Ljetopis župe Cerna*
7. Arhiv župe sv. Mihaela Arkandela Cerna, *Tlocrt prizemlja*, URBIS d.o.o. za projektiranje i građenje Vinkovci, projektantica Vesna Novak, dipl. ing. arh., svibanj 2016.
8. Arhiv župe sv. Mihaela Arkandela Cerna, *Zapisnik Kanonskog pohoda župe Cerna godine 1969.*
9. Arhiv župe sv. Mihaela Arkandela Cerna, Republika Hrvatska, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Klasa: UP/I -612-08/12-06/0179. Ur. broj: 532-04-01-01/6-12- 1. Zagreb, 23. srpnja 2012.
10. Arhiv župe sv. Mihaela Arkandela Cerna, Josip Plavšić, *Zapisnik Kanonskog – arhiđakonskog pohoda 28. 5. 1996.*
11. Arhiv župe sv. Mihaela Arkandela, Josip Plavšić, Neobjavljeni rukopis
12. Nadbiskupijski arhiv, Đakovo, Kanonske vizitacije, § I. *De Parochiali Ecclesia – Ejus Fabrica, In – Strucone Interna, Supellecti, et Proventibus*, 17. VIII. 1840.

Internetski izvori

1. Portal Hrvatske enciklopedije <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=55872> posjećen 25. siječnja 2018.
2. Portal Hrvatske enciklopedije <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=19254> posjećen 2. rujna 2018.

3. Portal Hrvatske enciklopedije <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=38929> posjećen 26. siječnja 2018.
4. Hrvatski bibliografski leksikon <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=42>
5. posjećen 26. siječnja 2018.
6. Portal Hrvatske enciklopedije <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=11289> posjećen 15. veljače 2018.
7. Portal Općine Cerna <http://cerna.hr/cerna/> posjećen 15. veljače 2018.
8. 7.. Portal Hrvatske enciklopedije <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=60708> posjećen 17. veljače 2018
9. Portal Hrvatske enciklopedije <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=22736> posjećen 17. veljače 2018.
10. 9. Portal Hrvatske enciklopedije <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=65199> posjećen 18. veljače 2018.
11. Portal Hrvatske enciklopedije <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=31828> posjećen 18. veljače 2018.
12. Portal Hrvatske enciklopedije <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=4960> posjećen 20. kolovoza 2018.
13. Portal Hrvatske enciklopedije <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=43161> posjećen 11. ožujka 2018
14. Portal Općine Piškorevci <http://www.piskorevci.com/index.php?kat=17>
15. posjećen 30. kolovoza 2018.
13. Portal talijanske enciklopedije Treccani http://www.treccani.it/enciclopedia/carlo-cesare-malvasia_%28Dizionario-Biografico%29/ posjećen 17. ožujka 2018.
14. Portal talijanske enciklopedije Treccani <http://www.treccani.it/enciclopedia/guido-reni/> posjećen 17. ožujka 2018.
15. Portal Hrvatske enciklopedije <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3714> posjećen 10. kolovoza 2018.

16. Diplomski rad Tomić, preuzeto 18. veljače 2018.

<https://repozitorij.ffos.hr/islandora/object/ffos%3A656/datastream/PDF/view>

10. POPIS SLIKOVNIH PRILOGA

10.1. Slikovni prilozi KATALOGA

Slika 1. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Glavni oltar s palom sv. Mihaela Arkandela (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

Slika 2. Natpis: »[...] Matko Grgich / [...] 1835 Ignatz Grgich«, na poledini pale sv. Mihaela Arkandela (foto: vlč. Krešimir Jukić, kolovoz 2018.)

Slika 3. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Bočni oltar s palom sv. Josipa (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

Slika 4. Piškorevci, župna crkva Preobraženja Isusova; Glavni oltar (preuzeto s: <http://www.piskorevci.com/index.php?kat=17> 30. VIII. 2018.)

Slika 5. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Bočni oltar s palom Uznesenja Blažene Djevice Marije (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

Slika 6. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Ostatci nekadašnje polikromije na oltaru Uznesenja Blažene Djevice Marije (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

Slika 7. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Ostatci nekadašnje polikromije na oltaru Uznesenja Blažene Djevice Marije (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

Slika 8. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Ostatci nekadašnje polikromije na oltaru Uznesenja Blažene Djevice Marije (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

Slika 9. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Propovjedaonica (fotodokumenacija Arhiva Konzervatorskog odjela u Vukovaru, iz Fototeke zavoda za zaštitu spomenika kulture Osijek, negativ 87-B-5, snimio Bartulović R. 16. 9. 1967.)

Slika 10. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Krstionica (fotodokumentacija Arhiva Konzervatorskog odjela u Vukovaru, iz fototeke Zavoda za zaštitu spomenika kulture Osijek, prema negativu 459-E-1, snimio Bartulović R. 1970.)

Slika 11. Cerna, župna crkva sv. Mihaela arkandela; Sakristijski ormar (fotodokumentacija Arhiva Konzervatorskog odjela u Vukovaru, iz fototeke Zavoda za zaštitu spomenika kulture Osijek, prema negativu 87-D-3, snimio Bartulović R. 16. 9. 1967.)

Slika 12. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Kalež (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

Slika 13. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Škropionica lijevo (foto: Ivana Jurčević, svibanj 2018.)

Slika 14. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Škropionica desno (foto: Ivana Jurčević, svibanj 2018.)

Slika 15. Skulptura sv. Roka u dvorištu župe sv. Mihaela Arkandela u Cerni (fotodokumentacija Arhiva Restauratorskog odjela u Vukovaru, iz fototeke Zavoda za zaštitu spomenika kulture Osijek, prema negativu 87-A-1, snimio Bartulović R. 16. 9. 1967.)

Slika 16. Skulptura sv. Roka u dvorištu župe sv. Mihaela Arkandela u Cerni (fotodokumentacija Arhiva Konzervatorskog odjela u Vukovaru, iz fototeke Zavoda za zaštitu spomenika kulture Osijek, prema negativu 88-A-3, snimio Bartulović R. 16. 9. 1967.)

Slika 17. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Orgulje (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

Slika 18. Radionica Stuflesser, Sv. Franjo grli Raspetoga Krista, Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

Slika 19. Metalna pločica sa signaturom radionice Ferdinanda Stuflessera, na desnom dijelu postamenta skulpture Sv. Franjo grli Raspetoga Krista (foto: Ivana Jurčević, svibanj 2018.)

Slika 20. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Skulptura sv. Antuna Padovanskog, (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

Slika 21. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Skulptura Djevice Marije s Dječakom Isusom (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

Slika 22. Radionica Stuflesser, Presveto Srce Isusovo, Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

Slika 23. Metalna pločica sa signaturom radionice Ferdinanda Stuflessera, na desnom dijelu postamenta skulpture Presvetog Srca Isusova (foto: Ivana Jurčević, svibanj 2018.)

Slika 24. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Lusteri od bojanoga stakla, iz tirolske tvornice Viesi (preuzeto s http://kazaliste-retkovci.com/sites/default/files/field/image/IMG_0309.JPG 3. IX. 2018.)

Slika 25. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Božji grob na izvonom mjestu u bočnoj kapeli uz svetište (fotodokumentacija Arhiva Konzervatorskog odjela u Vukovaru, iz fototeke Zavoda za zaštitu spomenika kulture Osijek, prema negativu 87-E-3, snimio Bartulović R. 16. 9. 1967.)

Slika 26. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Skulptura Mrtvog Krista na odru iz rastavljene kompozicije Božjeg groba (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

Slika 27. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Skulpture anđela većih dimenzija iz rastavljene cjeline Božjeg groba (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

Slika 28. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Skulpture anđela manjih dimenzija iz rastavljene cjeline Božjeg groba (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

Slika 29. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Skulptura Uskrslog Krista (*Aleluja*) iz rastavljene cjeline Božjeg groba (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

10.2. Slikovni prilozi PRILOGA

Slika 1. Kopija katastarskog plana arheološkog nalazišta Gradac, Arhiv župe Cerna

Slika 2. Mapa Vojna i upravna podjela Hrvatsko-slavonske krajine uoči razvojačenja (preuzeto iz: Pavličević, 1984.)

Slika 3. Detalj mape s popisom satnija i njihovih sjedišta

Slika 4. Popis župnika iz *Ljetopisa* (str. 91), Arhiv župe Cerna (foto: Ivana Jurčević, svibanj 2018.)

Slika 5. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela na Gracu (foto: Ivana Jurčević, svibanj 2018.)

Slika 6. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Obilježja na apsidi koja upućuju na starije, srednjovjekovno zdanje crkve (foto: Ivana Jurčević studeni 2016.)

Slika 7. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Tlocrt prizemlja (Arhiv župe Cerna, URBIS d.o.o. za projektiranje i građenje Vinkovci, projektantica Vesna Novak, dipl. ing. arh., svibanj 2016.)

Slika 8. Razglednica crkve sa starim tornjem za tadašnjeg župnika Stjepana Anišića (1887. – 1913.), iz Arhiva župe Cerna (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

Slika 9. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Pročelje (foto: Ivana Jurčević, svibanj 2018.)

Slika 10. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Nacrti zapadnog pročelja (Arhiva Konzervatorskog odjela u Vukovaru, URBIS d.o.o. za projektiranje i građenje Vinkovci, projektantica Vesna Novak, dipl. ing. arh., svibanj 2016.)

Slika 11. Cerna, župna crkva sv. Mihaela arkandela; Nacrti južnog pročelja (Arhiv Konzervatorskog odjela u Vukovaru, URBIS d.o.o. za projektiranje i građenje Vinkovci, projektantica Vesna Novak, dipl. ing. arh., svibanj 2016.)

Slika 12. Nijemci, župna crkva sv. Katarine (preuzeto s <http://visitvukovar-srijem.com/hr/vidjeti-dozivjeti/kulturni-i-povijesni-turizam/srednjovjekovni-sakralni-spomenici/srednjovjekovne-crkve-i-svetista/crkva-sv-katarine-nijemci,95.html> 3. IX. 2018.)

Slika 13. Vinkovci, župna crkva svetih Euzebija i Poliona; Zapadno pročelje (preuzeto s <https://triprabbits.com/hr/crkva-sv-euzebija-i-poliona-vinkovci-hrvatska-znamenitosti-atrakcije/> 3. IX. 2018.)

Slika 14. Petrinja, župna crkva sv. Lovre; Zapadno pročelje (preuzeto s <http://static.panoramio.com/photos/large/32837490.jpg> 3. IX. 2018.)

Slika 15. Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela; Unutrašnjost (foto: Ivana Jurčević, svibanj 2018.)

Slika 16. Cerna, župna crkva sv. Mihaela arkandela; Dekorativni oslici zidova (foto: Ivana Jurčević, svibanj 2018.)

Slika 17. Cerna, župna crkva sv. Mihaela arkandela; Oslik svoda svetišta (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

Slika 18. Cerna, župna crkva sv. Mihaela arkandela; Oslici po slikarima Pilipiću i Barčancu (Fotodokumentacija Misijske izložbe 5. – 8. IX. 1965. godine iz Arhiva župe Cerna)

Slika 19. Cerna, župna crkva sv. Mihaela arkandela; Oslici po Pilipiću i Barčancu (Fotodokumentacija iz Arhiva Konzervatorskog odjela u Vukovaru, iz fototeke Zavoda za zaštitu spomenika kulture Osijek, prema negativu 87-C-1, snimio Bartulović R. 16. 9. 1967.)

Slika 20. Cerna, župna crkva sv. Mihaela arkandela; Pjevalište s orguljama (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

Slika 21. Unutrašnjost župne crkve sv. Nikole u Varaždinu (preuzeto s www.zupa-sv-nikole-varazdin.hr/wp-content/uploads/2012/11/IMG_5531.jpg 7. IX. 2018.)

Slika 22. Tipski projekti za katoličke crkve koje je odobrilo Dvorsko ratno vijeće u Beču (preuzeto iz: Cvitanović, 1984.)

Slika 23. Tipski projekti za katoličke crkve koje je odobrilo Dvorsko ratno vijeće u Beču (preuzeto iz: Cvitanović, 1984.)

Slika 24. Guido Reni, Sv. Mihael Arkandeo, 1635. – 1636. Roma, Chiesa dei Cappuccini (preuzeto iz: Garboli, Baccheschi, 1971.)

Slika 25. Hubert Gerhard, Sv. Mihael Arkandeo, 1588., brončana skulptura s pročelja isusovačke crkve u Münchenu (preuzeto s <https://www.wga.hu/support/viewer/z.html> 17. III. 2018.)

Slika 26. Giovanni Andrea Sirani, Sv. Mihael Arkandeo, Bob Jones University Museum & Gallery, Greenville, SC, USA (preuzeto s <http://arthistoryreference.com/cgi-bin/hd.exe?art2=a35665> 15. IX. 2018.)

Slika 27. José Antolínez, Sv. Mihael Arkandeo, Bob Jones University Museum & Gallery, Greenville, SC, USA (preuzeto s <https://www.bjmg.org/spanish-16th-17th-centuries/> 15. IX. 2018.)

Slika 28. Maria Schoffmann, Sv. Mihael Arkandeo, 1890., Donji Miholjac, župna crkva sv. Mihaela Arkandela, (preuzeto s: http://zupa-donjimiholjac.com/?page_id=24 17. III. 2018.)

Slika 29. Sv. Mihael Arkandeo, sredina XVIII. st., Cerna, župna crkva sv. Mihaela Arkandela, (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

Slika 30. Paulus Antonius Senser, Potpuni oprost, 1753., Visoko, franjevački samostan sv. Bonaventure (preuzeto iz: Repanić – Braun, 2008.)

Slika 31. Paulus Antonius Senser, Marija Viktorija, 1753., Kraljeva Sutjeska, Muzej franjevačkog samostana (preuzeto iz: Repanić – Braun, 2008.)

Slika 32. Paulus Antonis Senser, Annunziata, 1753., Kraljeva Sutjeska, Muzej franjevačkog samostana (preuzeto iz: Repanić – Braun, 2008.)

Slika 33. Paulus Antonis Senser, Sv. Antun Padovanski, 1750., Đakovo, crkva Svih Svetih (preuzeto iz: Repanić – Braun, 2008.)

Slika 34. Detalj pale sv. Mihaela Arkandela, Cerna, župna crkva sv. Mihaela arkandela (foto: Ivana Jurčević, studeni 2016.)

11. SUMMARY

This Masters thesis is a contribution to the poorly researched historical and artistic heritage of rural parts of Eastern Slavonia. In that area, Baroque art could not be expressed in its true splendor due to the strictly limited financial resources that were dictated by the very complex political and economic situation. The parish church of St. Michael Archangel in Cerna is an example of a well restored Medieval church, whose restoration was done in late Baroque manner. It can be recognized as an example of a typical Catholic church that was being built in the Military Frontier province after the end of the Ottoman occupation, according to the prescribed forms and under the supervision of state bodies. Also, it can be identified as a *typical Josephinist church*. Although a part of its late Baroque inventory enjoys the status of protected cultural heritage, unfortunately, it is slowly disappearing over time and is being replaced by new inventory. Therefore, it is necessary to talk about it and to make a testimony of its existence for the next generations. Among the church's inventory stand out the wooden polychromatic altars of the tectonic type dating back to the mid-18th century, and the central altar with a depiction of the patron saint of the church, St. Michael Archangel. The altarpiece is a quality version of the work by the notable early Baroque painter Guido Reni, while the stylistic analysis and historical context point to the artistic circle of the painter Paulus Antonius Senser.

Key words: eastern Slavonia, late baroque, Military Frontier, *typical Josephinist church*, church of St. Michael Archangel in Cerna, Guido Reni, Paulus Antonius Senser